Anul al VI-lea, N-le 10-12. Octombre-Decembre 1920.

REVISTA ISTORICĂ

= Dări de seamă, =
documente și notițe.

PUBLICATĂ

DE

N. IORGA

CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIȘTI

BUCUREȘTI

TIPOGRAFIA «CULTURA NEAMULUI ROMÂNESC»

1920

www.dacoromanica.ro

SUMARIUL:

N. Iorga: Romînii în cîteva noi izvoare apusene.
N. Iorga: Un negustor bucureștean acum o sută de ani (comunicație făcută la Academia Romînă).
C. J. Karadja: Un ambasador suedes la curtea lui Constantin Șerban.
Paul Gore: Ștefan Alexandrovici, „voevodici voloșchii" (schiță istorico-genealogică).
Gh. I. Brătianu: Piatra de mormînt a lui „Negru-Vodă".
V. Bogrea: Numele lui Alexandru-cel-Bun și al lui Petru Rareș.
T. G. Bulat: Poliția lui Ludovic al XV-lea și Radu Cantacuzino, pretendent domnesc (acte din Arhivele Bastiliei, în Biblioteca „Arsenalului" din Paris).
Em. Panaitescu: Coloana lui Traian în lumina noilor cercetări.
Documente.
Cronică.

Manuscriptele se trimet d-lui N. Iorga, București, Șoseaua Bonaparte, 8

Administrația: București, Tipografia „Cultura Neamului Românesc", Strada Lipscanii Noi, 12 (colț cu Domnița Anastasia).

Pentru cărțile despre care se fac recensii care le recomandă, se poate reține a, după dorință, anunciul pe copertă.

www.dacoromanica.ro

Anul al VI-lea, n-le 10-12. Octombre-Decembre 1920

REVISTA ISTORICĂ

— DĂRI DE SAMĂ, DOCUMENTE ŞI NOTIŢE —

PUBLICATĂ de N. IORGA, CU CONCURSUL MAI MULTOR SPECIALIŞTI

Romînii în cîteva noi izvoare apusene

Izvoarele apusene ale evului mediu au fost îndelung cercetate pentru a se găsi ştiri privitoare la istoria Romînilor. Resultatul a fost, cum se ştie, foarte puţin mulţămitor. Orice ştire nouă deci sau cel puţin orice nouă interpretare nu poate fi deci decît bine venită.

În timpul din urmă, străbătînd aceste izvoare pentru alcătuirea unei istorii universale, ici şi colo am aflat unele lucruri care mi s'au părut că trebuie relevate pentru că erau cît de puţin nouă, sau pentru că erau capabile şi de o altă interpretare decît cea obişnuită.

1. Timp de mai multe veacuri, neamul nostru a trăit supt popoare de origine uralo-altaică, de la Huni prin Avari şi Unguri la Pecenegi şi Cumani, în sfîrşit la Tatari. În tot acest timp, existenţa Romînilor ca supuşi nu poate fi tăgăduită serios. Dar cred că nu s'a recunoscut în de ajuns rolul pe care *supt* aceşti stăpîni, dar şi *împreună* cu dînşii, ca element militar purtînd acelaşi nume cu ei, Romînii l-au putut juca.

În adevăr, ce puteau să însemne domnitorii se vede, de pildă, din acest pasagiu, privitor la Tatari — dar toate aceste neamuri aveau acelaşi fel de a trăi şi de stăpîni —, pe care-l aflăm la un scriitor din veacul al XIV-lea numai, dar care resumă mărturiile unor izvoare directe, Toma, marchisul de Saluzzo: «Hanul cel Mare locuieşte totdeauna în cîmp, din causa mulţimilor care-l urmează, căci în oraş n'ar putea sta a patra parte: astfel merge dintr'o ţară în alta, şi-şi duce femeile şi copiii» [1].

[1] Cil demoure toudis aux champs, pour les tourbes qui le sievent, car en cité ne pourroient ester la quarte partie; tellement va de pays en autre, et ses femmes et enfants mayne (Iorga, *Thomas III, marquis de Saluces*, Saint-Denis 1893, p. 180).

www.dacoromanica.ro

Şi, după aceiaşi informaţie imediată, în acelaşi secol, puţin mai înainte, pe urmele unui Du Plan Carpin, Ruysbroek şi mai ales Marco Polo, Philippe de Mézières vorbeşte de „marile corturi şi pavilioane" supt care stau aceiaşi Tatari, „un milion" de cavaleri, cari, cînd isprăvesc păşunile dintr'un loc, pleacă mai departe [1].

De o adevărată ocupaţie, de o cîrmuire reală, nu poate fi vorba în asemenea condiţiuni.

Deci, cînd Liutprand, în descrierea călătoriei sale la Bizanţ, supt Nichifor Phokas (veacul al X-lea), arată ca vecini ai Imperiului răsăritean pe „Unguri, Pecenegi, Cazaci, Ruşi, pe cari cu alt nume îi zicem Nortmani" [2], el nu neagă existenţa, şi ca element militar şi politic, a Romînilor. Pe aceştia cred a-i vedea, cînd, la sfîrşitul veacului al XI-lea, *forma* cumană înlocui, în grupările, desfacerile şi regrupările turanice, pe aceşti Pecenegi, zdrobiţi de Alexie Comnenul [3], în numele care e alipit de scriitorii apuseni, germani la acela al Cumanilor.

Cel d'întăiu Otto de Freisingen pomeneşte de „Pecenegi şi cei ce se zice *Falones*", cari de o potrivă s'ar hrăni cu „cărnuri crude şi imunde, precum cele de cal şi de pisică, pănă astăzi". E vorba, cum admite ştiinţa istorică germană, de „Cumani"? Dar numele acestora nu e niciodată asociat la al Pecenegilor, *cărora doar li-au succedat*, cele două popoare nesubsistînd unul lîngă altul. Şi adăugim că acest cronicar, rudă împărătească, trăieşte, ce e drept, pe vremea lui Frederic Barbă-Roşie, dar informaţia pe care o reproduce în această parte a operei sale e mai veche, şi el se ocupă aici de lucruri care s'au petrecut în veacul al X-lea. În viaţa Împăratului său, acelaşi scriitor, fixînd hotarele Ungariei, după ce menţionează Bulgaria, Boemia, Polonia, Rusia, urmează astfel: „Între Nord şi Est e ţara Pecenegilor şi Falonilor, care, e drept, are o foarte mare bogăţie de vînat, dar un şes neumblat cu plugul" [4]. De altfel

[1] *Souge du vieil pèlerin*, citat *ibid.*, p. 180, notele.

[2] De altfel aceste măceluri în masă erau adesea ilusorii. În adevăr încă la începutul veacului al XI-lea ni se spune că ducele de Chiev avea ca pază pe lîngă 300 de Germani şi 500 de Unguri, şi o mie de Pecenegi *(Petinei)*. V. Thietmar, VIII, 16.

[3] Pecenati et hi qui Falones dicuntur, crudis et immundis carnibus, utpote equinis et catinis, usque hodie vescuntur; VI, 10.

[4] I, 31.

www.dacoromanica.ro

trebuie să se observe că autorului nu-i e necunoscut numele de Cumani, căci mai departe va scrie că pretendentul Boris a fost ucis de „un Cuman care se zice şi Scit“ *(a quodam Cumano qui et Schitha)* [1]. Pe atunci în luptele răsăritene ale lui Frederic vedem sistemul, clasic la Romîni, al tăierii şi răsturnării pădurilor [2].

În Analele din Pölde, *Valwii* apar la 954 în tovărăşia Ungurilor, ca săgetători *(sagittarii)* cari sînt cei d'intăiu atacaţi. La această dată nu se pomenise însă de Cumani prin aceste părţi.

Regiunile acestea nu erau pe atunci necunoscute Apusenilor: pe lîngă contactul pe care Barbă-Roşie-l avu cu Romînii din Balcani [3], într'o cruciată precedentă, a lui Conrad, unchiul său, ducele de Boemia, cîştigat şi el pentru expediţie, revine prin Rusia, adecă pe Marea Neagră şi prin părţile noastre, pe unde era deci un drum, acela pe care l-a întrebuinţat, contra Ungurilor, şi Manuil Comnenul [4]. Genovesul care vine la 1180 acasă din Pera cu corabia plină de grîu *(cum navi onerata frumento)*, Gulielm Arnaldo, încărcase la gurile Dunării, fără îndoială [5]. Importanţa Ţinuturilor acestora creşte, şi în luptele din Ungaria la 1164; după acelaşi izvor, regele se retrage dincolo de Tisa, unde, de altfel, încă de la 1131 Ştefan al II-lea, înnaintaşul său, fusese îngropat la Oradea-Mare [6]. Coloman, viitorul rege cărturar, fiul regelui Geza al II-lea († 1161), începu mai tîrziu ca episcop în acest loc [7]. Totuşi Analele din Colonia delimitează Serbia „între Rutenia şi Ungaria“ cu prilejul cruciatei lui Frederic.

„Falvii“ lui Ottokar de Freisingen apar mai tîrziu şi la Henric Lebonus, care-i pune în legătură cu *Tatarii*. Aceştia trec prin „ţara Valvilor păgîni *(Valvarum paganorum)*, cari se zic de unii Parţi“, barbari ce nu mănîncă de loc carne, ci numai cărnurile crude ale vitelor lor“ [8]. E vorba deci de o ţară care nu

[1] *Ibid*, II, p. 31. Pentru Rahewin, continuatorul său, „Marea Scitică“ e în Nord.

[2] Cap. 3.

[3] N. Iorga, *Istoria Romînilor din peninsula balcanică*, pp. 24-5.

[4] Vincenţiu de Praga, la anul 1142.

[5] Ottobono Scriba.

[6] Bunyjitay, *A Váradi káptalan legrégibb statutumai*, Oradea-Mare 1886, p. 11.

[7] *Ibid*, p. 14.

[8] Fuerunt Tartari in terra Valvarum paganorum qui Parthi a quibusdam dicuntur, qui panem non comedunt, sed carnibus crudis pecorum suorum vescuntur.

www.dacoromanica.ro

era numai a Cumanilor atinşi de năvălirea tătărească. Şi Arnold de Lübeck înfierează «neamul de oameni foarte păcătos» care se zice: Valvi[1]. Mai târziu anonimul din Lüneburg pune pe „Valwen", aiurea „Valewen" lîngă Ruşi, pe un timp cînd vremea Cumaniei independente trecuse cu totul[2]. Zeuss[3], de la care luăm o parte din aceste pasagii, mai citează formele Falawa, Falon. Ruysbroek cînd pomeneşte, la Cumanii din Capciacul lor, numele de *Valans* şi pentru ţara locuită de ei acela de *Valanie*, notează că ele se întîmpină la Germani[4].

Poemul lui Ottokar aşează şi el (p. 1041[5]) lîngă Cumani deosebit, pe Falbi, în locul unde o scrisoare de care vom pomeni mai încolo avea pe Valahi. Mi se pare că acest ultim fapt hotăreşte că e vorba de strămoşii noştri.

2. Actele privitoare la expediţiile în Orient ale lui Frederic pomenesc „pădurea Bulgarilor", dar în acelaşi timp şi sătenii de la Morava, ale căror cară cu făină sunt trase de doi boi[6]. Milanesul Raul ştie că Împăratul a trimis „la întrarea Bulgariei" „să răstoarne calea" — *ut dissiparet vias ante eum* —, adecă să taie copacii pădurii celei de patru zile. „Totam viam dissipavit", urmează izvorul, de alăturat pe lîngă aşa-zisul Ansbert, „et nemora contra eum stravit[7]".

Mai interesant e felul cum ca adversari ai Imperiului latin de Constantinopol apar şi la Genovesul Ogerio Pane *Blacii*[8] lui Ioniţă, cu fraţii lor de peste Dunăre ascunşi supt numele de Cumani. „Contele de Flandra, care luase Imperiul constantinopolitan", se luptă la Adrianopol „cum Blachis". Aceştia atacă. Împăratul face greşeala de a-i urmări în fugă, ucigînd, ce e drept, pe mulţi din ei (ullos terga vertentes et ex eis innumeram

[1] Illud perditissimum hominum genus qui Valve dicuntur; auxilio pessimorum qui dicuntur Valve.

[2] De darvore hadden tevort Valwen, Ruzen unde menich lant. Cf. Dar ward der Ruzen unde der Valewen geslagen; Mencken, III, p. 122.

[3] *Die Deutschen und ihre Nachbarstämme*, pp. 743-5.

[4] C'étoit là que vivoient les Comans et qu'ils tenoient leurs troupeaux: ils s'appellent Capchat et selon les Allemands Valans et leur païs Valanie.

[5] *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chroniken*, V[2].

[6] Helmold, III.

[7] Aşa şi în compilaţia lui Francisc Pipin (ed. Muratori, col. 589).

[8] Cf. Wedkiewitz, în *Mitteilungen* ale Seminariului romîn din Viena, pp. 268-9.

www.dacoromanica.ro

quantitatem prostraverunt et interfecerunt). Ei revin însă, îl prind cu trei sute de Franci de-ai lui, cari sînt tăiaţi, iar el prins [1], pentru a fi sacrificat apoi setei de răsbunare a Grecilor, cari, înnainte de a-şi îndrepta speranţele spre dominatorii din Asia Mică, se grupaseră supt acest Ioniţă, din care făcuseră un imperial şi pur bizantin Kaloioannes [2]. Astfel numai se explică mutilarea şi uciderea lui Balduin, cu totul contra modului de a simţi al timpului [3].

În sfîrşit în scrisoarea lui Frederic al II-lea despre năvălirea Tatarilor, cu arme şi cai de la creştini, trecînd apele pe burdufuri, hrănindu-şi caii su frunze, scoarţă de copaci şi rădăcini, se înseamnă ca a treia oaste aceia ce vine «contra Ungariei şi Austriei». Reproducînd-o, vestitul cronicar engles Matei de Paris arată pe Cumani ca uniţi cu dînşii. Ceva mai tărziu, Împăratul, strîmtorat de duşmanii săi, ar fi vrut să cheme pe «Tatarii din Rusia».

3. La Kressenbrunn, în 1260, Ottokar de Boemia bate pe regele Ungariei, şi scrisoarea lui, adesea publicată, arată între luptători, pe lîngă atîţia alţii şi pe *Valahi* [4].

Înnainte de a vedea de ce «Valahi» poate fi vorba, să observăm că la 1246 Frederic de Austria luptă cu Unguri şi Cumani de-ai regelui Bela, cari ieau multă lume în robie [5]. La 1251-2 Cumani pradă Austria şi Moravia [6]. La 1252 li se duce frica: ei merg pănă la Olmütz. În cronica lui Ottokar, omonimul regelui, se pomenesc în această vreme Cumani cari năvălesc în Carintia, pe o vreme cînd a doua soţie a tînărului rege Ştefan,

[1] Sed tandem Blachi revertentes illum ceperunt cum ccc militibus franchis, qui omnes in facie gladii mortui fuerunt et personam Imperatoris retinuerunt (ed. Muratori, VI, col. 390-1).

[2] Analele genovese ale lui Renier spun că Balduin a fost ucis „după ce întăiu i s'au sfărmat membrele".

[3] V. in Rolandin de Padova, ed. Muratori, VIII col. 351 : „Idem facinus est putandum captum nobilem vel ignnobilem offendere vel ferire quasi gladio caedere cadaver inhumatum et hominem panno funereo iam insutum". Sau Salla Malaspina, *ibid.*, col. 847: „Honesti mores pugnantium qui prostratis et captis sibi invicem parcere didicerunf".

[4] *Acte şi fragmente*, III, p. 76.

[5] V. şi Cronica din Basel.

[6] După Analele din Altaich şi în 1241.

www.dacoromanica.ro

luată la 1281 [1], e o Cumană. Dar acest rege va ataca Bulgaria, mergînd până la Plevna, şi el va avea în aceasta sprijinul Domnului romîn din Argeş [2]. În războaiele lui apusene Ştefan are «luptători din Ungaria şi Cumania», «Cumani şi Unguri». Populaţia vecină afla cu groază că «vin Cumanii». Aceştia aveau mijloace proprii de succes: «şirelicul de război al Cumanilor şi altora», fuga simulată [3]. La 1271 regele ungur învins trimite Unguri şi Cumani în Moravia şi Austria, ca şi în 1273 [4]. Cînd apoi, la 1278, Ottokar e învins şi omorît de Rudolf, Analele din Colmar, ca şi Hermann de Altaich, pretind că împreună cu el ar fi fost şi o mulţime de Cumani. Ottokar spune că s'a apărat de «Unguri, Cumani şi Tatari» [5]. La 1298 în sfîrşit Albert de Austria porneşte cu o «mare mulţime de Unguri şi Cumani» [6], cari toţi erau deprinşi a luptă cu săgeţi şi arcuri» [7]. «Ungurii şi săgetătorii păgîni», 4.000 la număr, se întîmpină şi în lupta de la 1322 a lui Frederic de Austria [8].

Erau aceşti Cumani, colonisaţi în unele părţi ungureşti, toţi «Saracini», păgîni? Sau trebuie să se vadă în ei Cumani creştini, ca acei cari luptă în Balcani la 1208, corespunzînd Tatarilor creştini de cari vorbeşte în veacul al XIV-lea Nichifor Gregoras [9] şi cari sînt de sigur Romînii [10]?

Căci *Cuman putea fi o noţiune politică, pe cînd Valah era una etnică.* Pentru întăia oară i-am atribui, poate, şi caracterul politic în acel document din 1268, în care Valahii, fiind ostaşi şi puşi în rînd cu regele Rusiei şi ducii poloni, s'ar putea să avem a face, sau cu Voevozi romîni fugiţi de urgia tătărească, sau chiar cu Domni din Argeş din neamul lui Seneslav. S'ar explica astfel şi expediţia lui Vodă-Litovoiu îndată după a doua luptă cu Ottokar, în 1278 [11].

[1] Hermann de Altaich (în germană modernă, ca şi cronicele germane ce mai sînt citate, în *Geschichtschreiber der deutschen Vorzeit).*
[2] *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 141.
[3] În cronica de la Colmar.
[4] Hermann de Altaich.
[5] *Ibid.*
[6] Cronica din Colmar şi Analele cele mari de acolo.
[7] Cronica de Colmar.
[8] Mathias de Neuenburg.
[9] *V. Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 143, nota 2.
[10] Cf. şi Salaville, în *Échos d'Orient*, 1914, p. 193 şi urm.
[11] Cf. Onciul, *Originile principatelor romîne*, pp. 171-2.

www.dacoromanica.ro

Aceştia se ridică la o mai mare importanţă prin acţiunea militară în Balcani a «tînărului» rege Ştefan, mult timp aşezat în Ardeal. Cînd se va deschide în Ungaria chestia dinastică şi Otto de Bavaria va veni să ia tronul lăsat liber de ultimul Arpadian, viaţa anonimă a Împăratului bavares Ludovic spune că el a fost prins de «unul dintre cei mai influenţi Voevozi *unguri*, Ladislau». Voevodul cere pentru liberarea regelui încoronat la Buda mîna fiicei lui. E caracteristic că pentru a se întoarce acasă Otto fuge *prin Rusia şi Prusia*, «ca un vagabond sau jongleur», ajungînd la Breslau, unde e dat regelui Poloniei. Ştiri mai directe decît ale cronicarului stirian Ottokăr [1], care spune că Voevodul Ardealului a încredinţat — de ce? — pe prisonier Domnului muntean, care, la o boală, a liberat pe acela de pe urma închiderii căruia credea că sufere şi care adauge intenţia Romînului de a ucide cu săgeţi pe regi, scăpat şi de intervenţia Doamnei.

4. Importanţa aceasta a Domniei muntene reiese şi din faptul pe care azi sînt în măsură a-l sprijini pe izvorul însuşi, al căsătoriei dintre a treia fată a lui Alexandru Basarab şi a Clarei — soră deci a Ancăi lui Straşimir şi a reginei Serbiei — şi dintre Wilhelm de Oppeln, Palatinul Ungariei şi prinţ silesian din regala familie a Piaştilor.

Episcopul Karacsónyi a binevoit să-mi dăruiască un exemplar din statutul, redactat pe la 1370, al capitolului din Oradea-Mare. Şi mă voiu opri un moment pentru a spune că el e de cea mai mare însemnătate pentru istoria noastră şi ca unul care presintă condiţiile în care trăia ţerănimea românească din părţile Orăzii, dîndu-şi după datina lor specială *(ritu gentilitatis)* numai dijma de la oi, miei, iezi, o oaie de stînă la «coborît» de Sîntămărie, ca şi desetina de la „roii" de miere şi de la porci, iar chinezii—tot numai după vechea datină—, jumătate de cergă, pîslă pentru o şea şi un caş, — la care se adause apoi dijma ţerănească a oilor şi porcilor; nu lipseşte nici calul de Anul Nou de la toţi [2].

[1] *Monumenta Germaniae Historica, Deutsche Chronisten*, V[2], p. 1152 şi urm.

[2] *O. c.*, pp. 43-5; cf. pp. 50-1.

www.dacoromanica.ro

Venind la pasagiul ce priveşte pe Domniţă, care purta numele de Elisabeta, se spun cele ce urmează: «Altarul Sfintei Elisabeta lîngă altarul cel mic al Maicii Domnului l-a aşezat şi înzestrat Ladislau, ducele de Oppeln, odinioară Palatin al Ungariei, pentru sufletul soţiei sale, fiica lui Alexandru, Voevodul Ţerii-Româneşti, care e înmormîntată acolo, dar acelaşi duce a orînduit să fie strămutată într'o capelă din cele noi, care este lîngă capela Sfîntului Dumitru» [1].

Ladislau, care semnează «dux et Palatinus», scria la 1368 Banului de Vidin arătînd că regele trimete pe magistrul Nicolae fiul lui Grigore la «Layko Voyvoda Transalpinus» [2].

5. Într'o comunicaţie precedentă, am pomenit şi de fratele, cu ciudatul nume de «Godon» — pe care-l interpretam şi-l interpretez: Radu, chiar dacă ar fi ca mai sus în document, prin greşita transcriere a numelui de pe ţidula informativă, — al lui Vladislav-Vodă, deci şi el frate cu Elisabeta de Oppeln. Părintele Karacsónyi a binevoit să-mi comunice însuşi documentul din 1377, păstrat în Arhiva familiei Szirmay, depusă la Nemzeti Muzeum din Budapesta:

Ludovicus, rex Hungariae..., notum facimus quod, quia Nicolaus, filius Blasii de Martingfalu, comitatus de Lypto, filius iobagionum nostrorum, cum nominatim in terra Bozorabie supra rippam fluvii Danubii quondam contra Godon *(sic)*, fratrem Layko de eadem, fortissimum nostrum adversarium, conflictum habuisset, ubi idem Nicolaus filius Blasii lethali vulnere ad brachium cum lancea fixus fuisset sauciatus,... laudabiliter nobis servivisset..., eundem a iobagionatu solventes, in coetum... regni nobilium duximus agregandum...

...Datum apud castrum Valcz, in festo Nativitatis Beate Marie Virginis, anno Domini 1377.

Deci regele Ludovic trece din situaţia de iobag la aceia de nobil pe Nicolae fiul lui Vlasie din Martinfalva (comitatul de

[1] Altare sancte Elizabet iuxta aram minorem beate Virginis instituit et dotavit Ladislaus dux Opulie, olim Palatinus Hungarie, pro anima consortis sue, filia Alexi Andri *(sic)*, Vayvode Transalpine, que ibi est sepulta; sed idem dux disposuit ut transferatur ad unam capellam novarum, que est iuxta capellam Sancti Demetrii (pp. 73-4).

[2] Thallóczy, în *Szazádok*, 1900, p. 604.

www.dacoromanica.ro

Liptó), care se luptase «în ţara Basarabiei, pe malul fluviului Dunării, odinioară contra lui Radu, fratele lui Laïco din aceiaşi ţară, prea puternicul nostru duşman», fiind şi greu rănit, de lanţă, la braţ.

Interesantă această numire de *Basarabia* — care e unică la Unguri — a Ţerii-Româneşti. Lupta, care s'a dat «pe malul Dunării», trebuie să fie aceia de lîngă Severin, în 1368. Vlaicu, Vladislav-Vodă, e calificat de «prea-puternic duşman». Se vede de aici că el trăia încă la 1377 şi până la acea dată tot nu se împăcase cu Ludovic, care se fereşte a-i da titlul cuvenit. Se ştie în adevăr că lupta începuse la 1374 şi ţinea la 1376 încă [1].

De sigur unul din cele mai preţioase documente pentru întâiul secol de existenţă a Domniei a toată Ţara-Românească.

Un negustor bucureştean acum o sută de ani

— **Comunicaţie la Academia Romînă** —

Într'o comunicare precedentă am arătat că pe lîngă largile fresce istorice cu defilările lor de oameni mari, viteji, luminaţi, creatori şi îndreptători ai vremurilor, poate fi şi o altă istorie, şi că viaţa celor mulţi şi mărunţi de cari se ocupă şi pe care o înfăţişează, că această viaţă îşi are pe foi de cărţi bisericeşti, pe locurile goale din cronici, — şi puteam adăugi pe inscripţii la biserici, pe pietre de morminte — izvoarele ei deosebite, care, toate la un loc, nu sînt mai puţin preţioase decît celelalte izvoare, ale istoriei pragmatice şi ale biografiilor de personagii conducătoare.

Puteam adăugi şi actele judecătoreşti, care se numără la noi cu sutele de mii, şi, pe lîngă ele, *socotelile*.

La capătul unui manuscript grecesc de la începutul veacului trecut, tratînd, pentru şcoala superioară de drept din Bucureşti, despre contracte (περὶ συμφονιῶν) am găsit astfel, pe cîteva file, însemnările de venituri şi cheltuieli ale unui negustor bucureştean din chiar epoca, de al cării centenariu ne apropiem, a mişcării lui Tudor Vladimirescu.

---

[1] V. *Gesch. des rum. Volkes*, I, p. 274.

www.dacoromanica.ro

Numele lui chiar, mentalitatea lui de om din popor — probabil Grec, sau corcit cu Grec, căci amestecă *s* cu *ș* și spune *a ghepsi* în loc de *a văpsi* —, de om simplu, de și cu condeiu bun, care, la fuga, din 1818, a lui Vodă-Caragea se interesează de Sofița fata din casă a Doamnei, se vădește din aceste note de cronică, în care se silește a da o formă istorică actului al cărui martur fusese:

La leatŭ 1818, Septv. 29, Duminică, la 10 ceasuri după toacă, au plecatŭ Măriia Sa Vodă, Domnulŭ Valahii, Io Caragĭa Voivodŭ, însă cu Măriia Sa Doamna i cu Postelnicu V[i]larà, hoțu, i cu Măriia Sa Domnița, soțiia lui Vlahuțu, ce o chema Zmaranda, i cu Spătaru Arghiropulŭ și cu soțiia, Domnița Ralù, i cu Postelnicu Mavrocordatŭ Alexandru și cu dumnealui Aga Vlangăru, darŭ pă una ce o chema Sofiița aŭ trimisu înnainte căleuză; darŭ eŭ ca să țiŭ minte amŭ însămnatŭ într'aciastă carte.

Alecu Vrăcășanu.

1818, Săptv. 29.

Plecarea Mării Sale lui Vodă Ioanŭ Vvd. Caragĭa Vvodŭ de aici dinŭ București; 818, Sept. 29.

La acestŭ leatŭ într'o Duminecă, la zece căsuri și jumătate după toacă, aŭ plecatŭ Măriia Sa Vodă Domnulŭ Valahii, înpreună cu Măriia Sa Doamna, i cu gineri Mării Sale, Vlahuțu Postelnicŭ-Mare, fiindcă ținea pă luminata Domniță Zinaragda, și cu Banu Arghiropolu, ce să afla Velŭ Spătarŭ, ce ținea pe Măriia Sa Domnița Ralù, și cu luminatulŭ beizadè Costache, fiiulŭ Mării Sale Domn și cu Postelnicu Mavrocordatŭ Alecsandru și cu Aga Vlangarŭ, și cu una Sofiica ce era în casă la Măriia Sa Doamna, slujnică.

Și mai mult apare acest fel de a fi din păstrarea cu îngrijire, supt o foaie lipită anume de tartaj, a acestor triviale, dar interesante versuri contra Mitropolitului, probabil Neofit:

Sercularea Preasfinții Sale Părintelui Mitropolitu.

Cu duhovnicească frăție mă închinŭ,
Eŭ, Mitropolitulŭ capul [celŭ] creștinŭ,
Voă, credincoșii cărmuita *(sic)* turmii mele,
Arhierei și diaconi făcători dă rele,
Sfinților [egu]meni, cinstiți protopopi
Și voi ce[ilalți toții], păcătoșii [popi],

www.dacoromanica.ro

Cu un cu[vănt] toată tagma [mea] întreagă
Care[i cu] bărbi [albe] şi cu [barbe] negre,
Cari. . . . . cate trecutŭ. . . şi ierĭ,
Darŭ care în lume hondronescŭ mereŭ,
Ce sănteţi chemaţi puteri divine,
Popi sfintei noastre Biserici creştine,
Darŭ nu şi aleşi cei dumnezeeşti,
Povăţuitorii orbi creştini [= creştineşti],
Voă, lupi, şopărle, guşteri şi balauri,
Zmeriţii mei clerici, tăurei şi tauri,
Vă dau de ştire printr' acestŭ pitacŭ
Tuturorŭ acelorŭ ce ca mine tacŭ
Că de acumŭ înnainte seama să luaţi,
La mueri cochete care aŭ bărbaţi
Să nu vă mai duceţi, că daţi dă belea,
Că am păţit-o bună, vai dă barba mea,
Treizeci oca aurŭ, galbinĭ ref. . . ţi
Plătiiŭ sfănta barbă de mi-o re . . . ţi
Căci nu era vorbă dă cărmi[t]
Căndŭ să căta ricul . . .
Pleşneamŭ dă turbare, muriamŭ dă năcazŭ,
Darŭ cumŭ eşŭ în lume Mitropolitu rasŭ?
De aceia iată vă blagoslovescŭ
Şi ca capŭ alŭ vostru vă povăcuescŭ,
Căndŭ vedeţi natura că nu vă dă pace,
Plecaţi pe la schituri pă unde vă place,
Ca sfintele maice să vă potolească
Arzătoarea partea cea dïavolească,
Ca să scape barba, căci vestea s'aŭ dusŭ
Căndu afla lumea pă unŭ popă tunsu.

De obiceiu omul n'avea însă grija notiţelor de cronică şi a pamfletelor versificate, ci a măruntelor lui afaceri. Avea un frate, Ioniţă, cari stătea cu el, şi altul, Nicolae, plecat în Rusia, la Petersburg, unde i se făceau trimeteri de bani, care, împreună cu alte menţiuni de izvod, ne ajută a şti preţul monedelor [1]. Şi, pentru că în sama lui rămăsese întreţinerea surorii nemăritate, Frusina, el păstrează pentru noi izvodul său.

În vederea unei judecăţi el explică astfel sacrificiile sale:

[1] 630 de lei fac «20 galbeni împărăteşti», 31,20 dau unul din aceşti galbeni. O rubiă face 5,30 lei sau şi 6 lei. O rublă e 10 l., 20. 2 sfanţi sînt 4 lei, 24 (altă dată, unul 10 l., 10). 14 lei, 20 fac un icosar. O mahmudea e la 1820 25 de lei; 15 lei fac 3 «beiligi».

www.dacoromanica.ro

Către cinst. . . .

La leatŭ 826, când fratele. . , după darea socoteli, ne-amŭ trasŭ fiecare la o parte şi care eŭ rîmînîndŭ cu soru-mea însărcinatŭ, şi altŭ mijlocŭ neavînd cu ce a-i întîmpina cele trebuinčoase, adecă înbrăcăminte şi altele, silitŭ amŭ fostŭ de amŭ luatŭ dinŭ chiriia a unorŭ prăvălii, de amŭ întîmpinatŭ cele trebuinčoase, dinŭ care chirii amŭ destupatŭ şi o vie care este ştiută la toţi.

Lt. 826, văzîndŭ că nu îngrijaşte nimeni de sora noastră, eŭ lăcuindŭ totŭ într'o casă, silitŭ amŭ fostŭ de amŭ luatŭ de la unele dănŭ prăvălii chiriile, de amŭ întîmpinatŭ cele trebuinčoase ale soră-mi, dinŭ care chirii destupîndŭ şi o vie dinŭ sudŭ Saacŭ, de pogoane zece, care este ştiută de toţi, ce rămîsese de la cinst. epitropie păragine, care chirii le arătŭ prinŭ deosebitŭ catastihŭ, şi de venitŭ şi de cheltuială, care catastihŭ s'aŭ theorisitŭ şi de către cinst. Marea Logofeţie a Ţării-de-susŭ, cu care chirii amŭ destupatŭ şi o vie dinŭ trei care sîntŭ în sudŭ Saacŭ, de pogoane zece, care este ştiută de toţi.

De via despre care e vorba aici se pomeneşte adesea: tăiatul şi cercuitul (36 lei), sapa de pe lăstar (130 lei), de pe plevilă (110 lei) şi de pe hărăcit (50 lei, apoi şi 120). Se adauge plevila (odată, cu sapa, 71 lei, altă dată, singură 90), «îngropatul i cu butaşii» (90), tăiatul (45, dar şi 80), hărăcitul (50), «dooă burlia cu vinŭ coderitŭ» trec 2 lei, 8. Este şi o «plevilă i hărăcit al doilea» (66 lei), un butăşit. Culesul costă 50 de lei. Teiul de legat e 8 lei.

Claca oamenilor se plăteşte 12-20 lei Dijma fînului e 5 lei. Plata buţilor e 25 de lei una.

Îi trebuie şi un cal pentru drum: îl plăteşte 115 lei. Fînul, luat odată, e preţuit 70 de lei. Potcovitul cailor costă 6 lei. O pereche de hamuri e trecută cu 20 de lei. O coadă de biciu face tot atîta.

În acelaşi timp ca izvor de venituri erau chiriile: «chiriia prăvăliilorŭ dănŭ mahalaoa Sfăntului Gheorghe cel Vechiu» (o avem pe anii 1826 şi următorii), şi anume de la prăvălia de la poartă, ocupată de un argintar, de la a doua prăvălie de acolo, dată mălăierului Tanase, apoi lui Badea, de la locuinţa căldărarului, de la beciul unde stă un croitor, de la prăvălia unde e un Hristea, de la «prăvălia dă uluce», care adăposteşte un precupeţ, de la

www.dacoromanica.ro

odaia fierarului, de la «cărciuma dă suptu case», la care se adauge aceia de la hanul Colții. Odată și un olar apare între chiriași. Chiriile variază de la 100 la 130, la 170, la 300, la 700, la 1000, — acestea două pentru cele două cîrciume de la sfîrșit.

Din cînd în cînd face meremet, la pod, prin «nenea Scarlat» sau alții. La fer-ști pune hîrtie («hîrtie dă fereşti», 1 leu, 20). 4.500 de olane pentru prăvălia de la Hanul Colții țin pe negustorul nostru 90 de lei. Și cetim: «1000 lei dați la podu dă piiatră dă la Hanu Colții». Dulgherul iea pentru dresul uşii 2 lei, 4, iar broasca se socoate 3,20. «Făcutul sobei» e 27 de lei. «Gopsitul caşi la Paşte» se plăteşte însă numai 10 parale. «Spoitul caşi» 1,25.

La casă cheltuieşte în bloc, dar în fiecare an se notează untdelemnul de candelă, făcliile de Paşti (11 lei). Cu 29 lei, 20 se pot lua 21 curci, 5 găini, 10 rațe. Carul cu lemne îl costă cam 4-5, chiar 7, 10 lei, tăiatul 29 parale-1 l., 10. Iarna, 3 sănii de lemne, cu tăiat cu tot, fac 46 de lei; altă dată o sanie e 11 ori şi 21 l., 30, două 34 l. Odată iea şi un «car dă cărbuni», 43 de lei. Deosebit plăteşte spițeria (odată, «cînd aŭ fostu bolnavŭ», 55 l.) şi săpunul. Oca de miere e înscrisă cu 3 lei 1/3.

Se înseamnă şi «3 sute de pungi», costînd un leu, 36 de lei. Apoi 85 «Frusini pentru cearşafuri» de pînză, 27 aceleiaşi pentru «o față dă saltea». 1 leu costă «mătura dă pat».

Fratelui Ioniță îi dă cele pentru casă, «pentru hrana noastră». Se ține un servitor, cu întreținerea şi îmbrăcămintea, Ioniță. Leafa acestuia e de 100 de lei pe an. Îi cumpără «haine» de 8-10 lei, îi blăneşte scurteica cu 3 lei (blana 2), îi face mintean (cam 6), şi anume de dimicoton (2 coți şi 7 rupi), văpsit la boiangiu cu 1 l., 20; se mai pun în cont imineii, 2 lei; i se ieau pantofi în preț de peste 2 l. şi cizme cu 4.

Se întîlneşte şi prețul, 10 lei, al unei «căldări de mămăligă».

Frusina e îmbrăcată cu îngrijire. A ei e de sigur «batista pentru cămăşi», 65 lei, 25. Flanela pentru Frusina e 5 lei, 20 pe doi coți. Rochiile ei, care costă şi pănă la 22 de lei, sunt de «bazea», de stambă (17 lei cotul). Peste rochie poartă o «scurteică dă goperitu» (1 l., 10; 5 lei blănitul), care, cînd e de pambriu, poate costa şi 20 de lei (lucrul la croitor 4), iar blana, 50 de lei (lucrează cojocarul); o fermenea de mătasă (3 coți 27 lei), cusută cu găitan (13 coți 32 l., 20; cusutul ei 5 lei) şi cu nasturi (unul

www.dacoromanica.ro

cu preț de 1 l., 10), blănită (prețul blănii e de 50 de lei). «Patru basmale dă caşu» fac 14 lei, o pereche de mănuşi 5. În picioare ea poartă papuci (2 lei părechea), peste ciorapi, cari costă peste 3-4 lei părechea. Pantofii ei țin 2-4 lei.

Afară de aceasta negustorul cheltuieşte pentru sine: îşi iea un işlic (120 lei), un fes (9-10 lei) sau şi o şapcă (18 lei), apoi o pălărie (4,24). Poartă anteriu de cutnie, giubeà îmblănită (20 lei blana, 3,20 îmblănitul, 7 cusutul, la croitor, 6,20 văpsitul); dă 5 l., 10 şi pentru «florantă la gĭubeoao dezblănită». Fermeneaua lui, cuprinzînd un cot şi trei rupi de postav, îi scoate din pungă 38 de lei şi 10 căptuşeala, iar găitanul, 17 coți, 52 de lei (apoi «6 dramuri bucumea dă fermenea»), croitorul primind 7 lei. Are scurteică, şi de 38 lei, îmblănită cu 3 lei. O dulamă de postav e nu mai puțin ca 300 de lei. Nu-i lipsesc pe lîngă ceacşiri de şal (2 coți, 11 lei), pe cari-i întoarce, nemțeştii «pantaloni» (18, apoi 55 lei). La drum poartă glugă (3 l. 20) şi duce traistă de un leu. O cămaşă în 1829 era 4 lei, 24. Cojocul costă 30 de lei. În picioare poartă cizme (11-2 lei, chiar 20, 25, 32), avînd cîte şase părechi, al căror căputat costă şi pănă la 13 lei, şi pantofi (6).

Afacerile negustorului nostru, care merge odată la Slatina, la Braşov, unde avea pe lelița Zinca, se întind departe. Odată se trec în socoteală 468 de lei «cheltuiala cănd̆u amŭ fostu la Şumina («Şumla») i Hărşova i Fundeni, cu simbriia fecĭorului». La Nicolae trimete cîte o «jalbă muscălească». Are legături, în lanuar 1829, cu Barbu Văcărescu, apoi cu Stolnicul Ştefănică.

Din acest moment, fiind ocupație rusească, negustorul face cheltuieli speciale. Nu numai că întrebuințează sanie, caleaşcă şi ține surugiu[1]. Se iea fîn, tărîțe, orz; se plăteşte potcovitul cailor; pe lîngă cizmele lui Dumitrachi vizitiul sînt ale Rusului Seretiuca. «Muscali» vînd orzul. Se pare că şi-a făcut o cîrciumă pentru Ruşi. Socotelile cuprind plată pentru zahăr (9 lei oca), rachiu, rum (10 lei oca), «pismeți» (cam 1 l. jum. ocă), 8 oca de lumînări—pentru jocul ofițerilor—, se pare, costă 13 l., 16. Are afaceri cu polcurile, cu cîte un «undru-ofițer», cu maiorul Brăteanu, de la care iea 33 de chile mari de orz şi 1116 lei în bani.

---

[1] Leafa lui e 25 lei pe lună şi 10 parale zilnic, de pîne.

www.dacoromanica.ro

Un ambasador suedes la curtea lui Constantin Șerban

Kort Beskriffning
om thet som wid then
Constantinopolitanska Resan
är föreluppit
Huruledes Kongl. Mayts anförtrodde
Ährender äro förättade samptuthi
hwad wilkor then Turkiske Staten
wid samma Tijd befans
giord
Den Stormechtigeste Konung och Herre
Herr Carl Gustaff
Sweriges, Göthes och Wändes Konung etc.
Til skyldigh Underrättelse
aff
Thess Troo = och Underdänige Tienare
Til Portam Ottomannicam
Extraordinarie Affskickader
Clas Rålamb
Anno 1656.

Stocholm
Trycht aff Henrich Keyser
Kongl. Booktr. Ähr 1679 [1].

Acesta e titlul cărții in-4° însemnată pentru noi, Romînii, prin faptul că autorul ni descrie călătoria sa prin Țara-Românească în 1657, amănuntele pe care le dă fiind cu totul necunoscute în țară până acum. Înnainte de a traduce paginile interesîndu-ne, cred că va fi nemerit să dau aici cîteva lămuriri despre autor.

[1] Scurtă descriere despre cele petrecute în cursul călătoriei la Constantinopole, felul cum au fost conduse negocierile Maiestății Sale, precum și starea în care se găsia Statul turcesc într'acea vreme, pentru informarea prea-puternicului rege și stăpîn Gustav (X) rege al Suediei, al țerii Goților și Venzilor, etc., de către prea-credinciosul și plecatul său servitor ambasador extraordinar la Poarta Otomană, Clas Rålamb, anul 1656.
Stockholm. Tipărit de Henrich Keyser, tipograf regal. Anul 1679.

www.dacoromanica.ro

Clas Brorsson Rålamb (1622—1698) de tînăr în diplomaţia suedesă, supt auspiciile marelui Axel Oxenstierna, luă parte la tratativele dela Osnabrück, în 1644, şi apoi ale păcii dela Brömsebro între Danemarca şi Suedia, în anul 1645. Se distinse şi în politica internă, lucrînd în Parament şi scriind un tratat de jurisprudenţă de o mare valoare. Nu e deci de mirare că, în anul 1657, e trimis de regele Carol X Gustav la Constantinopole cu o misiune grea şi foarte însemnată, al cării ţel era încheierea unei alianţe între Suedia şi Turcia împotriva Rusiei, putere mai totdeauna duşmană Suedesilor. Cu privire la solia lui Rålamb există următoarea scriere, pe care n'am văzut-o însă: «Bericht was nach angefangenem Krieg wider d. Kron Polen von I. K. Maj. in Schweden bey d. Ottoman. Porte durch verordnete Abgesandten z. Trennung d. Christenheit angesucht worden». S. l. e. d. (1657), 4 ff. 4° (Estreicher, VIII, p. 299). Cîteva lămuriri despre solia aceasta se găsesc în corespondenţa olandesă din Constantinopol, publ. în Iorga, *Studii şi Documente*, XXIII, pp. 227-231.

Rålamb nu reuşi însă în negocierile sale şi se întoarse după un an în Suedia, lăsîndu-ni drept mărturie a călătoriei sale cartea tradusă mai apoi în englezeşte şi publicată în «Collection of Voyages and Travels», V. London 1732, in-folio.

Făcut baron, ocupă un şir de mari dregătorii în ţara lui, pănă în anul 1680, cînd regele Carol al XI-lea strivi nobilimea, sechestrînd bunurile ei. Rålamb atuncea îşi pierdu frumoasa şi marea-i bibliotecă, care se găseşte încă azi, în parte, la Biblioteca Regală din Stockholm.

În anul 1915 făcuiu cîteva cercetări la această bibliotecă, şi prietenul mieu, contele Carl M. Stenbock, atunci director la secţiunea manuscriselor, îmi atrase atenţia asupra manuscriselor originale ale călătoriei lui Rålamb ce se află acolo, precum şi asupra calendarului acestora pentru anul 1657, unde găsiiu între alte însemnări şi datele sosirii şi plecării din Tîrgovişte. Am mai admirat tot acolo o mare colecţie de miniaturi prea frumos pictate pe pergament şi înfăţişînd costume turceşti, colecţie pe care Rålamb o adusese dela Constantinopole. Printre acestea se găsesc şi mai multe costume româneşti, despre care sper că voiu putea oferi Academiei Romîne cîteva copii, cînd

www.dacoromanica.ro

împrejurările ni-o vor permite, dinpreună cu un exemplar din ediția originală a călătoriei.

În traducerea mea am respectat pretutindeni ortografia autorului în ce privește numirile orașelor ș. a. și am încercat să redau totul cu o exactitate minuțioasă. Firește că autorul, fiind străin, întrebuințează denumiri pe atunci necunoscute la noi, ca, de pildă, ofițer, mareșal; cred însă că trebuie redat textul pe cît se poate așa cum es e în original, cu tot stilul greoiu al limbii vechi suedese.

(Pp. 19-22.) La 23 Aprilie (1657) plecăiu din Cronstadt, însoțit fiind de trimișii prințului Rakotzi [1], trecînd munții Valahiei din spre Țara-Românească. Ajunseiu în ziua de 26 la Targowische [2], capitala Domnului Valahiei. Străbătusem munții cu multă greutate din causa troienelor de zăpadă, și cu pericol, fiind nevoit să trec peste rîul Dombvitza. N'am aflat pod peste rîu: am trebuit să-l trec în mai multe rînduri, din causa cotiturilor pe care le face între munți. Apele vin răpede mari prin topirea mai pripită sau mai înceată a omătului de pe culmi, într'așa fel că odată treci călare prin ele cu ușurință și puțină vreme după aceia puhoiul se revarsă în toate părțile. Dimineața, cînd străbătusem Dombovitza pentru întâia dată, apa nu era prea adîncă, înainte de oara 8 dimineață însă, trăsurile și caii fură nevoiți să plutească, și o slugă a ambasadorului ungur (= transilvănean) se înnecă cu calul său. Noi ne agățam cum puteam de stînci, ajutîndu-ne cu mînile și cu picioarele, și lăsam trăsurile în voia soartei; pe înserate rîul crescuse într'atît, că nimeni nu mai putu trece peste el vreme de patrusprezece zile.

La apropierea noastră de Targovisco, Domnul îmi trimise întru întîmpinare o caleașcă înhămată cu șese cai frumoși turcești, însoțită cu două sute de nobili călări, toți mîndru îmbrăcați, și vre-o treizeci de companii de călăreți, ceia ce cam da impresia unei armate. Chiar și principele se afla printre ei, incognito însă, pe cînd mareșalul [3] și secretariul [4] său îmi urau bună

[1] Gheorghe Rákóczy, aliatul Suedesilor. Despre alianța Suedici cu Transilvania sînt două tese de Westrin, în limba suedesă.

[2] Deci prin Dragoslavele (v. Iorga, *Vechile drumuri*, p. 10).

[3] Poate Marele-Postelnic.

[4] Logofătul al treilea; v. Cantemir, *Descr. Mold.*, ed. Ac. Rom., p. 84.

www.dacoromanica.ro

venire, secretariul adresându-mi cuvîntul pe latineşte. Aici se vedeau cei mai frumoşi cai turceşti, ofiţeri îmbrăcaţi în haine felurite, unii în zale, alţii cu piei întregi de leopard, panteră şi tigru, alţii încă purtînd pene lungi şi împestriţate ca nişte aripi de vultur, totul în sunetul flautelor şi ţimbalelor, căci nici în Ungaria, nici în Valahia sau în Turcia întrebuinţarea trîmbiţelor nu este cunoscută. Astfel fuiu însoţit până la locuinţa mea. Ziua următoare fuiu primit în audienţă la Domn, ceia ce se petrecu cu pompă deosebită, aşa precum i se cuvine Maiestăţii Sale Regale şi respectului ce i se datoreşte. La audienţă se afla lume multă, mai toţi boieri, unii îmbrăcaţi cu blănuri de jder şi de rîs. Arhiepiscopul lor (Mitropolitul) era şi el de faţă. Sala de audienţă avea pereţii îmbrăcaţi cu damasc şi geamurile de sticlă, pe cînd celelalte opt sau nouă încăperi prin care trecusem nu erau tapisate şi aveau ferestrele de hîrtie.

Domnul mă întîmpină în mijlocul sălii şi, după ce, salutîndu-l înm od cuviincios, îi rostisem prietenia şi complimentele Maiestăţii Sale Regale, el mă duse la locul unde se aflau două scaune, aşezîndu-se el pe unul, iară eu pe cellalt. După o scurtă convorbire, în care-mi ceru veşti despre sănătatea Maiestăţii Sale Regale, fuiu poftit în camera lui, unde petrecuiu cîteva ceasuri, povestindu-i despre starea Poloniei; de care convorbire se arătă, nu numai mulţămit, dar şi minunat. Apoi mă îmbrăcă cu un caftan ţesut cu fir de aur, şi, cînd îl refusăiu, îmi zise că acesta e semnul, după obiceiul ţerii, al celei mai înnalte bunăvoinţi, astfel că fuiu silit să-l primesc. Apoi mă întorseiu cu acelaşi alaiu în caleaşcă trasă de şase cai turceşti, şi mai minunaţi decît la sosire, până la locuinţa mea. A doua zi aş fi vrut să-mi urmez călătoria, însă fuiu reţinut de Domn, care mă pofti la un ospăţ în grădina sa.

Cînd ajunseiu la poarta grădinii cu trăsura, fuiu întîmpinat de cinci mareşali cu toiege de argint în mîni. Domnul el însuşi mă primi la uşa chioşcului său, unde masa era întinsă. În afară se aflau miniştrii, curtenii şi cîteva companii de infanterie nemţească [1].

Îndată ce întrarăm, Domnul mă conduse la masă, unde ne aşe-

[1] Dorobanţi.

www.dacoromanica.ro

zarăm pe două jeţuri înnalte; trimisul Transilvaniei se aşează pe o bancă obişnuită. Pe masă nu se aflau decît patru tăvi de argint cu capace de fier. După ce şezusem astfel cîtva timp vorbind împreună, ni se aduse mîncarea. Atunci se aşezară la masă şi cei din suita mea, cari aveau obiceiul de-a sta la masa mea, dimpreună cu cei mai însemnaţi miniştri ai Domnului. Nouă ni se servia mîncarea pe patru pănă la şase tăvi de argint. Pentru principe şi pentru mine se întrebuinţau şi talere de argint, ceilalţi mîncau în talere de cositor. Felurile erau bune şi bine gătite, şi în toată vremea mesei se preschimbau mereu. Cînd veni timpul să se bea «sănătăţile», se ridică păharul întăiu pentru Împăratul Turcesc, însă nu fără ca Domnul să-mi fi cerut iertare pentru aceasta, apoi băurăm în sănătatea Maiestăţii Sale Regale, pentru care Domnul deşertă două pahare, pe cînd nu băuse decît unul pentru Împărat. Apoi băurăm în sănătatea principelui Rakotzi, a lui Cmilnici [1] şi a Domnului Moldovei [2]. La fiecare păhar se făcu mare zgomot cu vioare, flaute, tobe, ţimbale şi alte instrumente turceşti, cîntînd laolaltă. După sănătatea lui Cmilnici propuseiu aceia a Domnului; cînd miniştrii o băuseră, se aşternură două perne jos în faţa Voevodului, şi toţi acei cari băuseră se sculară de la masă şi îngenunchiară cîte doi pe perină, şi, după ce-şi goliseră păharul, sărutară mîna Domnului, urîndu-i sănătate. Apoi se întoarseră la locul lor. În mijlocul mesei, se aduseră în faţa uşii chioşcului doi urşi mari cari fuseră omoriţi de vînătorii Domnului, pe cari el însuşi îi cinsti, dîndu-li un pumn de aspri.

Chiar lîngă chioşc se afla un cort mic pentru cei ce doriau să se retragă. Cînd secretarul mieu Hlingen se sculă de la masă într'acest scop, fu primit îndată de doi mareşali, cari, purtînd toiegele lor de argint, îl conduseră cu ceremonie mare pănă la cort. Ei rămaseră în picioare în faţa cortului pănă la ieşirea sa. Atunci unul din mareşali [3] îl întîmpină cu un lighian, şi, după ce secretariul se spălă, îl conduseră iarăşi pănă la masă. Ospăţul ţinu de la oarele 10 jumătate pănă la 7 seara, cînd îmi luăiu rămas-bun de la Domn, care-mi arătă tot atîta politeţă atunci ca şi în tot timpul mesei. Mă îmbrăţişă de două

[1] Bogdan Hmilnitchi, Hatman al Cazacilor zaporojeni († 25 August 1657).
[2] Gheorghe Ştefan.
[3] Medelnicerul; cf. Cantemir. *Descr. Mold.*, ed. Ac. Rom., p. 89.

www.dacoromanica.ro

ori şi mă sărută. Apoi mă întorseiu tot în caleaşca principelui până la locuinţa mea, însoţit fiind de toţi curtenii şi lăutarii Domnului. În timpul mesei principele mă asigură, cu vorbe multe, de sentimentele devotate şi de veneraţia pe care le poartă Maiestăţii Sale şi întreprinderilor lui. Zise că ar fi dorit ca Valahia să fie tot aşa de apropiată de Suedia ca Transilvania, căci atunci starea lui ar fi mai bună; ar fi dorit să obţie cu voia Maiestăţii Sale Regale posibilitatea de a angaja, cu bani, 500 de soldaţi suedesi.

A doua zi îmi trimise cu prefectul grajdurilor[1] un cal minunat, şi-mi dete o companie de cavalerie, care mă însoţi o bucată de drum. Prin toate localităţile şi oraşele pe unde trecuiu, fuiu întîmpinat şi însoţit de călăreţi, după porunca domnească.

C. J. Karadja

Ştefan Alexandrovici, „Voevodici voloşchii"

Schiţă istorico-genealogică

D. profesor Iorga, în lucrarea d-sale «Pretendenţi Domneşti în secolul al XVI-lea», publicată în «Analele Academiei Romîne» (XIX, 1897-98, pp. 242-43), se ocupă şi de un document cu privire la «Ştefan-Vodă, fiul răposatului întru Domnul Alexandru Voevod al Moldovei», considerîndu-l ca un adevărat fiu al lui *Alexandru Lăpuşneanu*. La 1589 acest Ştefan se duce la Roma, avînd o scrisoare către Papa Sixt al V-lea, de la fostul Mitropolit Anastasie şi de la «un falş episcop de Roman Grigorie», în care aceşti clerici ortodocşi făgăduiesc capului Bisericii catolice 50.000 de galbeni, dacă Papa va stărui pe lîngă regele Poloniei ca acest fiu de Domn să capete Scaunul strămoşesc al Moldovei. Descriind călătoriile şi relaţiile diplomatice ale acestui «fiu de Domn» până la 28 Maiu 1590, d. Iorga isprăveşte schiţa istorică despre Ştefan cu cuvintele următoare: «*nimic nu se mai ştie apoi despre Ştefan Alexandrovici*».

Îmi pare bine că pot să dau aici cîteva lămuriri despre soarta acestui pretendent domnesc.

---

[1] Marele-Comis; cf. Cantemir, *o. c.*, p. 88.

www.dacoromanica.ro

Cîţiva ani în urmă, răsfoind generalogia Casei princiare ruseşti Galiţin [1], am găsit, cu cea mai mare mirare, că fiica cneazului (principelui) Ivan Iurievici (Ghierghievici) Bulhacov-Galiţin, principesa *Marfa Ioannovna*, era căsătorită cu un *Ştefan Alexandrovici* Voloşchi. Cuvîntul «Voloşchi» în limba rusească veche, ca şi în cea polonă, însemna: din «Valahia», însă prin ţara aceasta se înţelege *Moldova;* pentru cei din Ţara-Românească se întrebuinţa terminul «Multanschi» (din Muntenia) (vezi, de pildă, B. Paprocki, *Herby rycerstwa polskiego*, Cracovia 1584, care totdeauna numeşte pe Moldoveni «Valahi», iar pe Domnii Moldovei, ca de exemplu Ştefan-cel-Mare şi alţii, «Woewoda Woloski»; pp. 811, 812, 813, 817, 922, etc., etc., Niesiecki şi alţii) [2]. Continuînd cercetările mele, am găsit următoarele:

În povestirea Letopiseţului rus [3] despre Domnia Ţarului Rusiei Feodor Ivanovici se găseşte descrierea bunătăţii şi ospitalităţii acestui Ţar, şi se spune: «locuitorii din ţerile vecine, auzind şi văzînd prea-înnalta milă a Ţarului către toţi, veniau la dînsul şi întrau în serviciul lui; şi aşa au venit şi Ţarii şi Ţarevicii Hordei Chirghiz-Caisas, Ţarevici din Chiva, Voevodici (fii de Voevod) *din Valahia: Ştefan Alexandrovici şi Dimitrie Ivanovici,* Manuil Moskopulos, rudă cu Ţarii Greciei, Voevodici Muteanschii (Multeanschii, adecă din Muntenia) Petru şi Ioan, Dimitrie Solunschii, din Solun, cu patru fii ai săi, şi alţi mulţi Greci, Poloni, Lituani, Nemţi şi Busurmani (păgîni).

«Ţarul Feodor Ivanovici îi primia pe toţi cu mare dragoste şi li dădea lor multe daruri şi-i cinstia după demnităţile lor.»

Ca dovadă că Ştefan a fost fiul lui *Alexandru Lăpuşneanu*, d. N. Iorga arată faptul că «Papa vorbeşte de punerea în Scaun a acestui Alexandru de către regele Poloniei Sigismund-August după stăruinţile Papei Paul al III-lea *(Columna lui Traian*, I, No. 31, nota 2)». De altă părere a fost cunoscutul scriitor

[1] *Galiţin*, familie veche princiară rusească. Se trage dela Marele-Duce al Lituaniei Ghedimin. Narimund, fiul acestuia, s'a botezat supt numele de Glieb († 1348) şi a fost cneaz (principe) de Novgorod, de Ladoga, de Orehovăţ, etc. Familia acestuia a jucat un mare rol în istoria Rusiei.

[2] Lihacev. V. Genealogia nouă a princiipilor Galiţin. Petersburg 1893, p. 17 (v. mai jos, Voloh, Voloşchii).

[3] «Letopiseţul nou», publicat la Moscova în 1853, p. 37.

www.dacoromanica.ro

frances Émile Picot, care în notele lui la cronica lui Urechе (*Chronique de Moldavie depuis le milieu du XVI-e siècle jusqu'à l'an 1594, par Grégoire Ureche*. Paris 1878, pp. 488, 556, 577) numeşte pe Ştefan Alexandrovici «*soi-disant fils*» şi «*le prétendu fils d'Alexandre Lapuschneanul*». De şi Papa putea să fie indus în eroare în ceia ce priveşte identitatea lui Ştefan, sau îl numia astfel fiind cam interesat să primească suma făgăduită pentru intervenţiile lui pe lîngă regele Poloniei, totuşi, întru cît Picot, căruia izvoarele utilisate de d. Iorga nu-i erau cunoscute, nu motivează bănuielile sale, trebuie să admitem părerea d-lui Iorga *că Ştefan Alexandrovici era un fiu legitim al lui Alexandru Lăpuşneanu, Domnul Moldovei.*

Este stabilit că la 1589 Ştefan a venit la Roma şi s'a adresat către Papa Sixt al V-lea pentru sprijinul necesar. Papa l-a primit cu bunăvoinţă şi l-a recomandat, în luna April 1590, regelui Poloniei Sigismund, Cancelariului Ioan Zamoyski şi nunciului papal pe lîngă Curtea regală polonă (v. Theiner, *Vetera monumenta Poloniae*, Roma 1863, pp. 111, 104, 166, 167). Ştefan Alexandrovici a plecat în Polonia şi de acolo, nereuşind, din cause necunoscute, pe lîngă regele Poloniei, spre Moscova.

La 29 Decembre 1594, «*Voevodicii voloşchii, mutianschii*» se aflau în suita Ţarului (v. Monumentele relaţiilor diplomatice, Petersburg, II, p. 92); prin urmare putem să conchidem că Ştefan Alexandrovici a venit la Moscova sau în anul acesta (1594) sau, ceia ce este mai verosimil, mai înnainte, de şi în «Cartea Genealogică» a arhimandritului Leonid (Descrierea manuscriselor din colecţia contelui Uvarov, Moscova 1894), unde se vorbeşte despre genealogia familiei Boiaşev, se spune că «în anul 7109 (160^0/$_1$), Ştefan Voloşchi a sosit la Moscova şi a intrat în serviciul Ţarului». După usanţele de etichetă de atuncea, Ştefan a trimes înnainte din „Bobrichi" (sat în regiunea Tulei) pe un „servitor" al său, *Fedco al lui Mihail Boiaşev*[1].

[1] Cine era acest Boiaşev? (Izvoarele ruseşti îl numesc servitorul Curţii lui Stefan Voloşchi, V. cartea genealogică a veac. XVII, publ. de Tatişcev). Fără îndoială unul din aceşti „fii de boieri" despre cari pomeneşte documentul din col. Hurmuzaki citat de prof. N. Iorga. Intre familiile boierilor moldoveni din veacul al XVI-lea eu nu cunosc niciuna al cării nume ar corespunde cu numele de Boiaşev, sau poate şi Boliaşev, aşa cum e ruseşte „boiarin" şi „boliarin".

Insă d. Sever Zotta îmi atrage atenţiunea asupra numelui *Bolea*, scri-

www.dacoromanica.ro

Acest Fedco Boiaşev a venit la Moscova, s'a adresat la *„Posolschi Pricaz“* (Ministeriul Afacerilor Străine de atuncea), a descris în colorile cele mai frumoase însemnătatea stăpînului său, originea lui domnească şi a transmis dorinţa lui Ştefan ca să fie primit în serviciul Ţarului Moscovei. Fedco Boiaşev fu găzduit la „Posolschi Pricaz“ şi se hrănia acolo foarte bine pe sama Statului, „Primia băutură de la Palat“ şi două grivne (aproape 240 gr. de argint) pe zi. Sforţările lui Boiaşev n'au fost în zădar, ci au avut resultate foarte favorabile pentru *Ştefan Alexandrovici*. Ţarul Rusiei l-a invitat să vină şi, după obiceiul de atunci, întrebuinţat în casuri cînd veniau la Ţar soli ai Statelor străine, sau oaspeţi distinşi, au ieşit înnaintea

---

şi *Bolia*, care aparţinuse unei vechi familii boereşti din Moldova, punîndu-mi şi următoarele date la dispoziţie: *Dan Bolea*, pîrcălab de Hotin, 7021 (1513), Mart 5 (*Arh. ist.*, I, 2, p. 120). *Toader Bolea Stolnic*, căruia Alexandru Lăpuşneanu îi vinde satul Blăneşti pe Bîrlad 7060 (1552), Apr. 4 (*ibid.*, I, p. 125—reprodus şi în Dan, *Cron. Episcopiei de Rădăuţi*, p. 166—, însă de observat că Domnia lui Lăpuşneanu începe abia în Sept. 1552. După d. Gh. Ghibănescu, anul trebuie cetit 7067 (1559). *Bolea Postelnic*, 7071 (1562-3), supt Despot Voevod (Ghibănescu, *Ispisoace şi Zapise*, I, p. 117, *Istratie Bolea Păharnic* cumpără o parte din Tiori (Tecuciu), 7119 (1611), Iunie 6 (Idem, *Surete şi Izvoade*, V p. 23). *Bolia Vornic de Poartă*, 7122 (1614), Iunie 22 (Arh. Stat. Iaşi, Anaforale 20, fol. 293). Oräş fiul lui *Ionaşcu Bolea*, nepot Stratului (Istratie) Păharnic (Bolea), vinde parte din Roşieci lui Grama Stolnic, 7139, Iunie 12 (*ibid.*, II, p. 69). In Iepureni (Iaşi) aveau o parte şi *Boleştii*, înnainte de 7154 (1646), Maiu 4 (Idem, *Surete şi Izvoade* III, p. 97). Boleştii din Iepureni erau nepoţii lui Oräş Vornicul (Idem, *ibid.*, IV, p. 150). Grozava, soţia răposatului Stratului (Bolea) Păharnic, pare să fi fost soră cu Constantin, Patraşcu, Miron şi Tofana Ciogolea, rudele lui Isac Balica Hatman, precum reiese din documentul din 7150 (1642), Martie 23 (idem, *Isp. şi Zapise*, II, 2, p. 20).

Renumitul genealogist rus, profesor de genealogie la Institutul Arheologic din Moscova, L. Savelov, în lucrarea lui „Registrele Genealogice“ (Moscova 1906, I, p. 216) spune: „Boiaşev“ Feodor Mihailovici, nobil de Moscova la 1615, Voevod în Caşin, la 1623 în Crapivna, la 1629 în Dedilovo, la 1631 în Verhoturie, la 1634 în Rilsc, la 1642 în Livni. Fiul lui, Grigorie Feodorovici, avea moşii în Ţinutul Moscovei, la 1640 striapcli (curtean), la 1658 Stolnic al Ţarului (în rangul acesta slujiau Ţarului reprezintanţii celor mai bune familii, precum şi cnejii: Curachin, Odoevscoi, Galiţin, Trubeţcoi, Repnin, Rostovscoi, Şeremetev, etc.). Nu se ştie dacă Grigorie avea urmaşi. După cartea genealogică a veacului al XVII-lea publicată de Tatişcev, Feodor Boiaşcev era la anul 1632 mai jos în rang decît Michivor cneaz Mieşterschi şi decît Stefan Hruşciov, iar la 1636 mai

www.dacoromanica.ro

lui Ştefan, fiind trimeşi de „Posolschi Pricaz", ataşaţii la persoana lui, însărcinaţi să-l conducă până la Moscova, Evstafie Puşchin şi Mihail Novosilţev, amîndoi curteni ai Ţarului (v. Revista Soc. Istorico-Genealogice din Moscova, 1910, No. 2, (22-23), pp. 45-46; Tatişcev, Cartea Genealogică din veacul al XVII-lea *(Miestniceschi spravocinic XVII vieka)*).

Cum am arătat mai sus, după venirea lui Ştefan la Moscova el a fost înscris în suita Ţarului. Aceasta, firește, doria să-l ţie mai de aproape şi să cunoască cu cine are a face, ce talente are noul venit şi cum ar putea să fie mai folositor Statului moscovit. Ştefan Alexandrovici pare să fi fost om de ispravă, de oare ce îl vedem la 1597/8 în funcţiunea de Voevod[1], un fel

---

jos decît Ivan Blagoi (slujba se socotia în regimente, „v polcah"); tot în acest an Boiaşev era pus mai sus decît Beclemişev (v. p. 83).

Nu e fără interes să se dea aici cîteva exemple de schimonosirea de către Ruşi a numelor proprii străine. Ungurii Batugherd şi Callaş au devenit Baturin şi Calacec; Italienii Colonna şi Cassini — Colomnin şi Caşchin; Englesii Burness şi Hamilton — Burnaşev şi Hamutov; Romînul Herescu — Herascov; Nemţii von Mengden şi von Löwenstein — Fomedin şi Levşin, etc. (v. Carnovici. Numele de familie, poreclele şi titlurile în Rusia, S.-Petersburg 1886, pp. 64, 68).

In Basarabia, după anexarea de la 1812, funcţionarii ruşi dădeau foarte uşor caracter rusesc numelor moldoveneşti. Am văzut în Arhiva nobilimii basarabene un dosar din 1826 cu titlul despre recunoaşterea ca nobilă a familiei lui Costachi Codrean Bosoi (în loc de Bosie). Bosoiu înseamnă pe ruseşte desculţ. Nu mai insist asupra modului de a scrie numele familiilor, Dicesculov, Hănculov, Bantişev, Balşev, etc., datorit aceleiaşi metode a funcţionarilor şi copiştilor ruşi.

[1] *Voevoda*. Cuvîntul acesta avea dublu înţeles în Statul vechiu al Moscovei: însemna şi şef al armatei în timp de războiu şi guvernator-general al unui oraş şi regiuni. Aici am să vorbesc numai despre funcţiunea a doua.

Voevoda represinta şi puterea militară şi autoritatea civilă în aceste oraşe şi regiuni unde funcţiona. In acelaşi timp el făcea şi legătura oficială între Moscova şi provincie şi juca rol mare în sistemul şi mecanismul administrativ al Statului moscovit de atuncea.

Toate clasele şi tagmele sociale erau subordonate autorităţii unui asemenea Voevod, care supraveghia toate ramurile administraţiei locale. El mai era şi „curator morum", obligat, nu numai să prindă pe hoţi şi să iea măsuri împotriva epidemiilor, ci să şi supravegheze îndeplinirea datoriilor religioase ale preoţilor şi cetăţenilor (să visiteze bisericile, să se pocăiască, împărtăşească, etc.). Voevodul era numit totdeauna cu tovarăşii lui, unul sau chiar şi doi, cu „diaci" şi „podiaci" (funcţionari), şi

www.dacoromanica.ro

de pîrcălab sau guvernator, în Tula, împreună cu cneazul Mihail Samsonovici Turenin (la Moscova exista acelaşi sistem ca şi în Moldova veche ; Voevozii acolo, ca şi pîrcălabii, erau aproape totdeauna doi) [1].

În ziua de 1-iu August 1598, avînd titlul de «moscovschii dvorianin» (nobil din Moscova) [2], Ştefan Alexandrovici iscălia actul alegerii Ţarului Boris Gudunov în Scaunul Moscovei, iar în anul 160$^2/_3$ a fost înnaintat de către Ţar şi miluit cu titlul de «boiarin» [3] (Buletinul Societăţii genealogice ruseşti, XI, p. 33; Cobeco D., Voevodici Voloşchi Ştefan Alexandrovici).

Aşa dar, după multe şi variate evenimente, fiul lui Alexandru Lăpuşneanu, Domn al Moldovei, a devenit un adevărat *„boia-*

---

era obligat să gireze toate afacerile fără nicio ceartă cu tovarăşii lui. Funcţiunea de Voevoda se socotia ca foarte avantagioasă şi se chema „cormlenie" adecă „hrana", de oare ce Voevodul, afară de leafa de la Stat, primia şi „pocloane" de la cetăţeni, ceia ce legea nu opria, căci pedepsia numai scoaterea banilor cu sila. Din causa aceasta Voevozii nu se numiau niciodată pentru un termin mai lung decît cel mult trei ani, dar obişnuit pentru un an sau doi. Chiar necunoscînd literatura specială rusească, putem să ne închipuim ce fel de abusuri şi ce jaf făceau Voevozii ruşi, mai cu samă în pricinile judiciare. In timpul reformelor lui Petru-cel-Mare, la 1708, funcţiunea de Voevod a fost desfiinţată şi înlocuită cu cea nouă de „gubernator" (v. Cicerin, *Instituţiunile oblastiilor în veacul al XVII-lea*, Moscova 1856; Gradovschi, *Istoria Administraţiei locale în Rusia*, S.-Petersburg 1868; Costomarov, *Răscoala lui Stenco Razin*; Calaciov, *Voevodi*, S.-Petersburg 1868; Cliucevschi, *Cursul istoriei Rusiei*, Moscova 1906, vol. II, etc.).

[1] Adunarea comitetelor istorice ruseşti, Moscova 1838.

[2] *„Nobili de Moscova"* (Moscovschie dvoriane) era o clasă specială, avînd un rang la Curte şi unul militar mult mai înnalt şi privilegiat decît al altor nobili „orăşeni" — „gorodovie dvoriane". Pentru aceştia din urmă, chiar după ani mulţi în serviciul Statului, trecerea în lista „nobililor de Moscova" era o cinste mare şi o înnaintare excepţională. Nobilii de Moscova făceau slujbă supt ochii Ţarului, şi din rîndurile lor Ţarul alegea curtenii săi mai apropiaţi şi membrii „Dumei de boieri" (un Sfat înnalt al ţerii). Ei formau un fel de corp al ofiţerilor de gardă ai Ţarului; clasa nobilimii în vechea Rusie avea caracterul aproape pur militar (v. Cliucevschi, *„Boiarscai Duma"* şi tot al lui *„Cursul Istoriei Rusiei"*, vol. II; Gradovschi „Dreptul Constituţional rusesc", etc.).

[3] *Boiarin*, cel mai înnalt rang al ierarhiei ruseşti. Ţarul conferia rangul acesta curtenilor săi celor mai distinşi şi aproape totdeauna lua în vedere, numindu-i, însemnătatea lor şi vechimea neamului. Clasa boierilor cu toate privilegiile cuvenite a fost desfiinţată de Petru-cel-Mare.

www.dacoromanica.ro

rin" rus, s'a instalat trainic la Moscova, s'a însurat cu o fată dintr'una din cele mai mari şi bogate familii ruseşti, a căpătat rude cu influenţă importantă şi a avut casa lui proprie chiar în *Cremlin* (v. Lihacev). Dacă luăm în consideraţie că mulţi urmaşi ai familiilor vechi, cneji (principi) feudali ruşi (princes apanagés) slujiau Ţarului Moscovei în funcţiuni de „striapcii", „moscovschi dvorianini" „stolnici", „ocolnici" şi în grade mai inferioare şi că puţini din aceşti cnezi aveau titlul de *„boiarin"*, putem să spunem că Ştefan, ajungînd până *la treapta cea mai înnaltă a ierarhiei nobile ruseşti*, a fost răsplătit generos de Ţarii Moscovei. Amorul nostru propriu naţional moldovenesc, în privinţa aceasta, ar putea să fie satisfăcut.

În Ţinutul Moscovei Ştefan avea moşie mare şi bogată, cu satele *Costrovo* şi *Micanino*, iar în Ţinutul Rostov un sat mare, *Pavlovscoe*, cu pămînturi întinse.

La 1603 (v. Cobeco, *l. c.*, şi Lihaciov, «Diacii de razread» 1888) Ştefan Alexandrovici a întrat în conflict de rang şi de presenţă («mestniceschii spor») cu cneazul Vasile Cordanucovici *Cercaschi*, ca şi Ştefan străin la Moscova şi aflător în serviciul Ţarului. «*Miestnicestvo*» era o instituţiune care a adus atîtea pagube Statului moscovit, încît a fost desfiinţată în 1682 de către Ţarul Feodor Alexeievici. Ea s'a desvoltat dintr'un obiceiu vechiu rusesc, după care numai neamurile mai vechi, mai notabile şi mai meritoase prin slujbă continuă şi ereditară către Ţarul Moscovei aveau dreptul să ocupe funcţiuni mai înnalte ale Statului. Neamurile nobile erau înregistrate în cărţi speciale, unde se arătau toate datele despre originea şi slujbele lor şi care se păstrau într'o instituţiune specială a Statului: „Razreadnoi pricaz". Fiecare din „boieri" şi din „dvoriani" aveau dreptul să ridice jalbă înnaintea Ţarului, arătînd şi dovedind că nu poate să fie subordonat unui alt boier sau «dvorianin», care ar fi fost membru al unei familii mai puţin însemnate şi mai puţin meritoase înnaintea Ţarilor şi a Statului decît familia jăluitorului. Ţarul ordona boierilor şi «diacilor de razread» cercetarea causei după documentele oficiale şi listele vechi şi pedepsia pe vinovat, une ori foarte sever, ca pe un intrigant şi obraznic, de oare ce n'a dovedit dreptatea declaraţiunilor sale şi precăderea neamului său.

Întrînd în conflict de „miestnicevstvo" cu cneazul Cercaschii, fa-

www.dacoromanica.ro

milie originară din Caucas şi apoi înrudită cu Ţarii Moscovei, căci Ioan-cel-Teribil avea ca a doua soţie pe «cneajna» (principesa) Cercaschi († 1569), Ştefan a arătat mult curaj, şi a reuşit. De şi Cercaschi dovedia originea familiei lui de la «Sultanii din Egipet» şi că a venit la Moscova din Caucas cu mult înnaintea sosirii acolo a lui Ştefan, totuşi Ştefan a fost recunoscut ca mai mare decît Cercaschii. Acest din urmă era însurat cu cneajna Marfa Ivanovna Mstislavscaia [1], din veche familie princiară, foarte influentă în Rusia.

Nu se ştie, sau s'a rusificat Ştefan aşa de răpede că a vrut să se folosească de obiceiul patriei lui a doua, sau n'a putut el, ca Moldovean de baştină, să rabde întîietatea unui «Cerches», sau, ceia ce este poate mai verosimil, nevasta lui, născută Galiţin, n'a putut să sufere triumful Marfei Cercascaia, născută Mstislavscaia; în orice cas, Ştefan a început cearta, şi a biruit.

Ar fi foarte interesant să ştim ce dovezi documentare a presintat Ştefan, în cursul acestei certe, dar nu le-am putut găsi, şi cine ştie dacă s'au păstrat undeva urmele lor. E însă aproape sigur că nici cneazul Cercaschi, nici, încă mai puţin, Ştefan n'au avut în arhivele din „Razreadni Pricaz" documentele vechi privitoare la trecutul familiilor lor, amîndoi fiind nou veniţi şi străini la Moscova.

La 1504 Ştefan Voloşchi a fost numit iarăşi, împreună cu cneazul Mihail Samsonovici Turenin [2], în funcţiunea de Voevod de Cazan („Registrele nobiliare", S.-Petersburg 1888). Cu soţia lui, Marfa Galiţin, Ştefan a a avut trei copii: Gheorghe, Petru şi Ioan, cari tustrei au murit în copilărie. E de presupus că pierderea

[1] *Mstislavschi*, familie veche princiară rusească; se trage din Olgherd, fiul lui Ghedimin, Mare-Duce al Lituaniei. Familia aceasta era înrudită cu principii şi Marii-Duci ai Moscovei şi cu alte familii princiare ruseşti. Represintanţii familiei acesteia se distingeau totdeauna ca bravi ostaşi. Familia s'a stins în veacul al XVII-lea (v. pr. Lobanov-Rostovschi, „Cartea genealogică", I, p. 400, etc., Barasucov şi alţii).

[2] *Turenin*. Familie princiară rusească, o ramură a principilor Obolenschi, avea ca strămoş pe principele Boris Mihailovici Obolenschi, zis Turnea, descendent în a 18-a generaţie din Ruric. Familia s'a stins în prima jumătate a veacului al XVII-lea (v. Vlasiev, „Urmaşii lui Ruric"). Aşa dar vedem că Ştefan Lăpuşneanu s'a înrudit la Moscova, cînd a slujit acolo, cu cele mai vechi familii din aristocraţia rusească.

www.dacoromanica.ro

aceasta dureroasă l-a făcut pe Ştefan să se călugărească, supt numele de Savvatie. El a murit la 21 Maiu 1607 fără posteritate. În pomelnicul mănăstirii Ciudov (zidită la Moscova la 1365 de Mitropolitul Alexie, una din cele mai vechi mănăstiri ruseşti) se află însemnarea următoare: «neamul lui Ştefan din Valahia, inocul Savvatie-Feodor, şi copiii lui minori, Gheorghe, Petru şi Ioan».

După moartea lui Ştefan, văduva lui a dăruit pentru veşnica pomenire a sufletului răposatului moşia Costrovo mănăstirii Ciudov, iar moşia Mîcanino mănăstirii Spasschii în Iaroslav, unde Ştefan a fost şi înmormîntat (Cartea mănăstirei Spasschii, publicată de Vahramev, la Moscova, în 1896). Aşa s'a stins, după o viaţă plină de aventuri, în ţară străină, dar ospitalieră, odrasla unui Domn moldovean [1].

Paul Gore,
Membru onorar al Academiei Române,
Preşedintele Comisiunei Arhivelor Statului
din Basarabia

Chişinău, 20 Martie 1920.

---

[1] *„Volohi, Vlahi, Volhva"* se pomenesc întâiaşi dată de către le topiseţul rus al lui Nestor (1056—1117) (existenţa lui Nestor e însă discutată în literatura istorică rusească), care spune că ei au gonit de pe malurile Dunării pe Slavi. In de obşte prin „Vlah, Voloh" Ruşii înţelegeau, nu numai pe Romîni, ci pe toate popoarele de origine romanică şi, mai cu samă, pe locuitorii Italiei. La Poloni şi la Cehi şi pân'acuma s'a păstrat cuvîntul acesta de „Vloh", care înseamnă „Italian".

Unul dintre cei mai vechi emigraţi moldoveni în Rusia era „Alexandru Voloşchi", venit din Polonia, care avea şi poreela „Nafal" sau „Anfal" şi căruia Ţarul îi dăruise moşii în Ţinutul Vologda. Fiul lui, „Răcico Anfalovici" a iscălit în 1563 un act împreună cu cneazul A. C. Vorotînschii. Puţin mai tîrziu, în 1577, se află în serviciul Ţarului un „Alexandru Ianculovici Voloşchii", dvorianin de Moscova (Prof. L. Savelov, Registre genealogice, Moscova 1908, II, pp. 107, 152).

Inceputul emigrării în proporţii mai mari a „Valahilor" în Rusia a avut loc supt Petru-cel-Mare, la 1711, cînd, împreună cu Dimitrie Cantemir, au venit în Rusia o mulţime de Moldoveni, boieri şi ostaşi, ai cărora urmaşi trăiau în Rusia şi până la 1818 (Afendic, Ivanenco, Dumitraşcu-Raici, Bantăş-Camenschi, Abăza, Dicesculov, Miculin-Hodco-Creţevici, Vremev, Mecinicov, Gredescul, Janjul, Bunescul, Boldescul, Portarescul, Vîntulov, Răzmeriţă, Meresculov, Bulaţel, Brazol, etc., etc.).

In literatura specială rusească şi în colecţia completa a legilor Imperiului Rusiei, seria I (1649—1825), în 45 de volume mari, seria II (1825—1881), în 45 de volume mari, seria III, dela 1881 încoace, se găsesc materiale pre-

www.dacoromanica.ro

Piatra de mormînt a lui „Negru-Vodă“

Descoperirile făcute în timpul din urmă la Curtea-de-Argeş redau oarecare actualitate acestei pietre misterioase, aflată de mult în aceiaşi străveche biserică domnească a Sf. Nicolae, ce ascundea într'însa atîtea comori nebănuite ale trecutului. Şincai, în Cronica lui (ed. 1886, v. I p. 394), citînd pe „Anonimul românesc“, scrie: „Iară după aceasta au mutat Radul-Vodă-Negru Scaunul la Curtea din Argeş, şi, făcîndu-şi curţi, au făcut şi biserica, în care după moartea lui s'a îngropat, *şi i-au făcut şi statul de piatră, adecă chipul lui, care este în slona acel biserici*“. Aceiaşi însemnare la Clain (după Engel, I, T p. 96, apud Onciul, *Originile Principatelor Romîne*, p. 221): «et curavit fieri etiam statuam effigiae suae de lapide, quae est collocata in repositorio eiusdem templi». Călătorul frances Bellanger, la 1846, află supt pridvorul bisericii «statuia de piatră a întâiului Domn al Valahiei, Radu Negru», şi, cu toate stricăciunile vremii,

---

ţioase pentru istoria Moldovei şi a Basarabiei. (La 1914, fiind în funcţiune de preşedinte al „Comisiei Savante a Arhivelor din Basarabia“, am avut intenţiunea să scot din această „colecţie“ toate actele privitoare la istoria noastră: am început lucrarea aceasta, dar n'am putut să continuu din causa războiului. Asemenea lucrare trebuie să fie făcută, pentru folosul ştiinţei noastre. Exemplarele colecţiei se află în Chişinău la Tribunal şi la foasta „Gubernscoie Pravlenie“.

Ştim că la 1707 Apostol Chigheciu cu 300 de călăreţi a întrat în serviciul lui Petru-cel-Mare şi a fost numit comandantul regimentului de Valahi; în vremea Impărătesei Ecaterina I-iu, mulţi Valahi au întrat în regimentele „Slobodschii“ (ucrainene ruseşti). La 1740 Valahilor li s'a acordat dreptul de a cumpăra moşii în Malorosia (Ucraina). Tot aşa Ruşii au avut şi un corp special în armata lor, care se numia „corpul Volohilor“. La 1738 „Prinţul Serenisim“ (svietleiştii cneaz) Cantemir a fost comandant al acestui corp. La 1742 a apărut un ucaz imperial care poruncia ca toţi Valahii cari vin în Rusia să fie colonisaţi în regiunea Orenburgului. La 1747 pentru coloniile Valahilor, cari veniau mereu în Rusia, a fost destinată gubernia Ecaterinoslav, atuncea aproape pustie; la 1752 Valahii se înregistrau în corpul special al armatei lui Horváth (General-locotenent Ivan Horvath-Otcurtici), organisatorul emigrării Sîrbilor în Rusia. Sîrbii au primit pentru colonisarea lor o regiune vastă între afluentul Bugului, Siniuha, şi afluentul Niprului, Tiasmin. Colonia aceasta se numia oficial „Serbia Nouă“, iar centrul ei era cetatea Sf. Elisabeta-Elisabetgrad, unde a fost şi reşedinţa lui Horváth, şef suprem militar şi civil al acestei colonii, subordonat direct Senatului Imperiului. Horváth

www.dacoromanica.ro

îi examinează îmbrăcămintea ciudată, jumătate piele, jumătate fier (*Le Kéroutza*, Paris 1846, II, p. 430). Ceia ce face pe d. Drăghiceanu să presupuie că piatra nu era «decît un suport pentru o marcheterie bizară, de piele şi de fier, ce îmbrăca sculptura» (*Bulet. Comis. Mon. Ist.*, VI, p. 195). Interpretare posibilă numai întru cît Bellanger nu va fi văzut chiar în piatră, în sculptură, zalele şi pielea, — lucru greu de determinat. De altfel, pe lîngă darul observaţiei, călătorul avea şi o bogată închipuire. Face, ce-i drept, oarecare reserve, cînd i se arată, la Cîmpulung, capul petrificat al lui Mateiaş Corvinul, de care se leagă o întreagă legendă (*o. c.*, pp. 328, 352), dar vede pe unul din stîlpii mănăstirii de la Argeş iscălitura lui Byron («l'auteur immortel de Childe-Harold»; *ibid.*, p. 430).

însă a comis atîtea crime, că a fost judecat, degradat şi exilat în Vologda la 1762, unde a şi murit. La 1761 „Valahilor", cari imigrează în Rusia din Polonia, li s'a acordat dreptul să se instaleze în gubernia Ecaterinoslav; la 1769 Valahi se înregistrau în „regimentul moldovenesc de husari". La 1785 şi 1792, aşa cum se vede din ucazul Impărătesei Ecaterina a II-a, mulţi boieri şi funcţionari valahi au venit în Rusia, şi li s'au dat în stăpînire pămînturile în regiunea între Nistru şi Nipru (între alţii, membri ai familiilor Carp, Cananău, Clolac, Done, Sinescu, Cruşevan, Cecherul, Măcărescu, Boian, Ene, Cheşcu, Lampros, etc.). Imigrarea Valahilor în Rusia continuă pănă la 1812, dar în epoca aceasta Moldovenii noştri, sau Valahii, nu-şi mai căutau distincţiuni, onoruri şi încrederea Ţarului Rusiei, ci numai pămînturile întinse şi pustii şi libertatea, aşa de firească acolo unde aproape nu exista nicio autoritate, sau măcar era prea departe.

Academicianul rus Petru Keppen (1793—1864), în cartea lui „Despre harta etnografică a Rusiei Europene" (S.-Petersburg 1853, p. 53), dă numărul locuitorilor volohi (moldoveni) în următoarele gubernii ruseşti: Ecaterinoslav 9.858, Podolia 7.429, Cherson 7.500 („date necomplecte", spune autorul, p. 144).

După anexarea celei mai mari părţi a Moldovei supt numele de „Basarabia", dat de Ruşi întregii regiuni între Prut şi Nistru, această parte a Moldovei, cu o populaţie aproape exclusiv moldovenească, deveni „oblastie" rusească şi se începu colonisarea ei intensivă cu cele mai diferite elemente etnice. De atuncea dispare termenul vechiu de „Valah" şi se introduce treptat cuvîntul „Moldovan" (v. «Colecţia complectă a legilor ruseşti»; Barsov, «Schiţe de geografie istorică rusească», Varşovia 1885; P. Keppen, „Indice cronologic de materiale care pot servi pentru istoria străinilor în Rusia europeană", S.-Petersburg 1861; Modzalevschi, „Cartea genealogică a Malorusiei", Chiev 1908, 4 vol.; Brockhaus şi Efron, Dicţionarul Enciclopedic, XIX, S.-Petersburg, familia profesorului Mecînicov. p. 296, etc.).

www.dacoromanica.ro

Existența pietrei e însă neîndoielnică: într'un raport „asupra cîtorva mănăstiri, schituri și biserici din țară“ (*Anal. Ac. Rom.*, s. II, VIII, p. 161), Tocilescu, la 1887, o descrie astfel: «La stînga, răzimată de un stîlp, este o statuie mare de piatră, represintînd o figură de om «en face», de tot știrbită, cu părul lung, cu barbă, în cap cu o căciulă înnaltă, o haină pe de-asupra cu o rondelă, în formă de mantă cu ciucuri. Tradițiunea spune că este Negru-Vodă; costumul se asamănă cu al lui Radu Negru de la mănăstirea de Argeș. Mi s'a spus că acel chip de piatră s'ar fi găsit încă de mult în zidul bisericii, la vechea intrare, unde era înmormîntat Radu Negru-Vodă, acolo adecă unde se află scaunele împărătești.“ Statuia neavînd pentru el „niciun rol în biserică“, i se găsi unul la Muzeul Național de Antichități, unde se poate vedea și astăzi, între o fereastă și masa pe care-i așezat modelul bisericii lui Neagoe-Vodă de la Argeș (o fotografie reprodusă în «Negru-Vodă și epoca lui» de dr. A. M. Marinescu, *An. Acad. Rom., Mem. Secț. Ist.*, III., XXXI).

Chiar la întăia vedere, „statuia“ apare ca o piatră de mormînt, pe a cării față superioară e săpat în relief un chip de om culcat, cu mînile aduse pe piept. La dreapta lui, pe latură, o săpătură în dinți de fierăstrău face ocolul pietrei, un vîrf rotunzit alternînd cu unul ascuțit. În capătul de sus, după cîteva urme de litere șterse, se deslușesc următoarele slove chirilice: GERG. A crede cu d. Drăghiceanu (*Bulet. Comis. Mon. Ist.*, V, p. 96) că ele represintă «semnătura maiestrului sculptor Gherghe» înseamnă o simplificare poate excesivă a problemei. Supt ele, o floare rămasă întreagă e, după d. Onciul (*o. c.*, p. 221), o floare de crin ornamentală. Partea mai interesantă rămîne însă, fără îndoială, figura culcată de-asupra mormîntului.

Din ce-a rămas necălcat și neștirbit — și n'a rămas mult — se pot totuși deosebi următoarele: mortul era înfățișat cu barbă și plete, două șuvițe lungi atîrnînd fiecare pe un umăr. Purta o căciulă înnaltă cilindrică, avînd un fel de bordură de-asupra frunții. O haină lungă, strînsă la gît, cobora pănă la picioare; de-asupra, rotunjită pe piept și suindu-se spre umeri, un fel de pelerină foarte scurtă, cu margenea tăiată în dinți lungi și subțiri. De-asupra mînii drepte și supt marginea pelerinei e reprodus un motiv, pe semne de cusătură, o ramură cu frunze. Mîna

www.dacoromanica.ro

dreaptă adusă pe piept arată o mînecă lipită strîns de braţ pănă la cot. De acolo se prelungeşte spre picioare, pe margenea pietrei, o linie nedesluşită ce-ar fi, poate, mîneca hainei de de-asupra, lăsată în jos. Mîna stîngă, adusă şi ea pe trup, dar nu la înnălţimea celeilalte, arată din potrivă o mînecă largă. Partea inferioară e aşa de ştearsă, încît mai mult se ghiceşte capătul de jos al hainei acoperind încălţămintea [1].

De sigur nu e singurul mormînt românesc pe care să fie închipuit cel ingropat. La Argeş chiar, în biserica lui Neagoe-Vodă, Radu de la Afumaţi ni se înfăţişează călare, pe lespedea de mormînt, cu mantie, coroană şi buzdugan, în fruntea şirurilor strînse de slove ce amintesc douăzeci de lupte crîncene. La Vieroş tot astfel e închipuit viteazul Albu Golescu, înfruntînd moartea călare, cu mantia fîlfîind în vînt ca un steag de războiu. Nici pe mormîntul lui de la Stăneşti, din Vîlcea, din întăii ani ai veacului al XVII-lea Stroe Buzescu nu-şi află odihna, ci străpunge cu spada, de pe cal, un Tatar ce se apără zădarnic cu arcul. Dar a înfăţişa mortul *culcat* pe mormînt, cu mînile pe trup, aceasta nu-i obiceiul ţerii: e ceva specific, caracteristic *apusean.*

Obiceiu nu tocmai vechiu nici în Apus. O statuie întinsă pe un mormînt nu se află acolo decît de la sfîrşitul sec. al XII-lea (Mâle, *L'Art religieux à la fin du moyen-âge en France*, p. 429). Mînile pot fi împreunate pentru rugăciune, sau aduse numai pe trup, cum se poate vedea, de pildă, la mormîntul lui Filip al VI-lea de Valois, mart la 1350 (Vitry et Brière, *Doc. de sculpt. française du moyen-âge*, pl. XCIX, No. 3). Spre

[1] Starea de stricăciune în care se află piatra — spartă în unele locuri, pe jumătate ştearsă — îngreuiază mult cercetările. S'ar putea crede, după unele zgîrieturi, că pelerina ar fi o acoperitoare de zale — „cotte de maille"; acelaşi aspect se regăseşte şi mai jos, între mineca stîngă şi motivul de ornamentaţie de pe piept. Să fi fost atunci îmbrăcat în zale, cu mantaua pe de-asupra? In casul acesta s'ar lămuri şi descrierea lui Bellanger («accoutrement... mi-partie de cuir et de fer»), care la 1846 va fi văzut piatra în stare mai bună. Dacă s'ar adeveri această ipotesă, ea totuşi n'ar schimba întru nimic conclusiile privitoare la *data* probabilă a mormîntului. Imbrăcămintea de zale cu mantă se purta şi ea în Europa centrală şi apuseană din veacul al XIV-lea. Cum însă aceleaşi zgîrieturi se găsesc şi în alte colţuri ale pietrei, cu totul străine de îmbrăcăminte sau armură, nu se poate pune temeiu pe o presupunere atît de şubredă.

www.dacoromanica.ro

deosebire de Renaşterea iubitoare a naturii fără văl, evul mediu îşi arată morţii în hainele lor de serbătoare, cu toate semnele puterii şi cinstei de care se bucurau în lumea bunurilor trecătoare de pe pămînt. De aceia şi îmbrăcămintea are o deosebită însemnătate; în casul ce ne interesează, nu-i greu de a găsi asămănări cu aceia a lui «Negru-Vodă».

În manualul de vînătoare (Livre de la Chasse) compus la 1387 de Gaston Phébus, conte de Foix, şi păstrat într'un manuscris cu minunate ilustraţii la Biblioteca Naţională din Paris, se regăseşte pe cei zugrăviţi în miniatură haina lungă şi pelerina, aşa cum o purta şi Voevodul. În aceiaşi îmbrăcăminte e întins pe mormînt Ottokar I, regele Boemiei, în catedrala Sf. Vit de la Praga, zidită în veacul al XIV-lea de meşterul frances Mathieu d'Arras. (O bună fotografie reprod. în Pflugk-Harttung, *Weltgeschichte*, II (*Mittelalter*), p. 569.) O regăsim pe umerii sfetnicilor ce însoţesc în Italia la 1310 pe împăratul Henric al VII-lea (miniatura din Codex Balduini Trevirensis, reprodusă *ibid.*, p. 379). In Franţa i se zicea «houppelande» şi se aşeza, în veacul al XIV-lea, peste tunica numită «surcot». Mînecile, tăiate une ori de la cot, atîrnau în jos, lăsînd să treacă cele ale hainei dedesupt (v. Parmentier-Lavisse, *Album Historique*, II. p. 18). Foarte occidentală şi căciula; printre multe exemple o găsim şi la catedrala din Troyes (Vitry et Brière, o. c., pl. LXXXIX, No. 1), constituind iarăşi o parte caracteristică a portului apusean din anii 1300—1400. (A nu se confunda cu cea cu vîrf ascuţit a Evreilor; C. Mâle, *L'Art religieux du XIII-me siècle en France* p. 15.) Adăugim în treacăt că nu vedem de loc asămănarea cu „costumul lui Radu Negru de la mănăstirea de Argeş" constatată de Tocilescu, — fireşte întru cît ne putem încrede în pictura rămasă după restaurarea distrugătoare a lui Lecomte du Noüy. Oricum, cu toată grosolănia sculpturii, «ce nu se poate nega, oricîte diformaţii şi degradări ar fi suferit piatra» (Drăghiceanu, *l. c.*, VI p. 195), totuşi portul apusean al veacului al XIV-lea apare destul de lămurit.

Lucrul în sine nu înseamnă mult. E ştiut că în Apus călugării refăceau, în sec. al XIII—XIV-lea, mormintele mai vechi, îmbrăcînd figurile morţilor din anii 1000—1100 cu portul vremilor noi. Astfel a procedat şi Ludovic-cel-Sfînt, la St. Denis, cu înaintaşii săi din timpuri ce nu cunoscuseră statui pe morminte

www.dacoromanica.ro

(Mâle, *L'Art rel. à la fin du moyen-âge*, p. 429 u.). Aşa cerea pietatea naivă a vremii.

Totuşi faptul că această piatră s'a aflat în biserica Sf. Nicolae Domnesc, ce a dat la iveală atîtea obiecte ce poartă oarecum pecetea veacului al XIV-lea, supt pictura căreia s'a găsit şi data, de 1352, a morţii «marelui Basarab», e un indiciu pentru datarea ei. Nu ştim de va fi fost chiar pe dînsa, cum presupune d. Onciul (*ibid.*, p. 222) data ce s'a cetit greşit *6822* (1314) în loc de *6892* (1384). După tradiţia culeasă de Tocilescu, locul ei «în zidul bisericii, la vechea intrare, unde era înmormîntat Radu Negru-Vodă», lîngă Scaunele împărăteşti, ar apropia-o de mormîntul Voevodului aflat în partea dreapiă a bisericii, cu bogata îmbrăcăminte, cununa şi brîul de aur.

Ar fi de dorit ca, după atîţia ani de pribegie, chipul ciuntit de pe această piatră de temelie a Ţerii-Româneşti să-şi găsească în sfîrşit rostul în biserica strămoşească, lîngă osămintele ce era menită să le acopere. **Gh. I. Brătianu**

Numele lui Alexandru-cel-Bun şi al lui Petru Rareş

1. In broşura sa despre *Gligore Ureache*, p. 36, d. George Pascu crede că *bun* din numele Domnului moldovean Alexandru înseamnă: „vechiu, bătrîn".

Nu împărtăşim această pornire.

Că, întocmai ca lat. *antiquus*, care, la comparativ, însemna „melior" (Nonius, ed. Müller, p. 425: *anticus* significat 'vetus', *antiquior*, 'melior'), lat. *bonus* însemna, de fapt, şi «antiquus, vetus» (q. v. in Thes.); că posteritatea romanică a lat. *bonus* cuprinde pretutindeni şi această accepţiune: rom. *(tată-)bun, bunic, străbun(ic)*, it.-dial. *bun, buna* (Densusianu, *Hist. de la langue roumaine*, I, p. 223), fr.-dial. *bonique*, «Greis» (Puşcariu, *Etym. Wörterb. d. rum. Sprache*, no. 237), fr. *de bonne heure, de bon matin*, etc., — acestea sînt lucruri cunoscute şi recunoscute ca adevărate: între «anterior în dată» (prioritate cronologică) şi «superior ca valoare» (prioritate morală), trecerea e foarte firească. Tot aşa de explicabilă e transiţia de la *mare* la *bătrîn* (prin: mare de vîrstă) într'un rom. *tata-mare*, fr. *grand-père*, germ. *Grossvater* (şi *bester Vater)*; cf. lat. *maior* (sc. natu) *maioris*.

www.dacoromanica.ro

Dar, pe cînd în *Alexandru-Vodă-cel-Mare şi Bun*, numele Domnului moldovean la M. Costin (*De neamul Moldovenilor*, ed. Giurescu, p. 6), *mare* înseamnă de sigur: „Bătrîn", în numele aceluiaşi Domn la Ureche (ed. Popovici, p. 16): *Alexandru-cel-Bătrîn şi Bun*, «bun» nu poate avea alt înţeles decît cel obişnuit, supt pedeapsa de a cădea într'o tautologie ridiculă. Şi, de fapt, cele două denumiri (la Costin şi la Ureche) corespund perfect, atît ca înţeles, cît şi ca topică.

De altfel, — lăsînd la o parte faptul că, dacă *bun* din *Alexandru-cel-Bun* ar fi acelaşi cu *bun, bunic*, articolul adiectival *cel* ar fi inexplicabil înnaintea unui substantiv (cum ai zice: „Alexandru-cel-*Bunic*"!), — însăşi expresia *oameni buni* şi *bătrîni* este o dovadă de netemeinicia presupunerii d-lui Pascu.

Ca şi oratorilor antici („*viri boni*, dicendi periti"), condiţia primordială ce li se cerea acestor auxiliari domneşti în trebile dreptăţii era una de ordin moral, care se cerea şi *oamenilor buni* citaţi ca marturi: «Petru şi Gheorghe Burdujea au venit la noi cu *oameni buni* şi le-am luat sama lor... Noi i-am dus la biserică şi i-am giurat pe cruce şi pe svînta evanghelie să fie *oameni buni*... Că mai bine este să fie *oameni buni* decît să fie oameni răi şi să-s[e] fac[ă] mulţi răi; mai bine să fii *oameni buni*... să se hrănească cu dreptate bun[ă]», glăsuieşte cuminte Nacu cătră bătrînul «Tamaş» (Thomas), în N. Iorga, *Documentele Bistriţei*, II, no. CCIV (I, no. XXIII: „cel cal sur rotat" = cel cal sur [a]rătat). *Boni homines, boni vicini* sînt în rîndul întăiu, şi *viri seniores venerabiles*, cu acelaşi rol de marturi, de aiurea (v. J. Gay, *L'Italie méridionale et l'empire byzantin*; cf. M. Păşcanu, *Două încercări în studiul dreptului*, p. 49), — care apare explicit în ἄνθρωποι καλοί bizantin, şi încă mai explicit în denumirea slavă de *dobri ľudi* (Jireček, *Gesch. d. Serben*, II, pp, 27, 45): ἄνθρωπος καλὸς nu era, neapărat, un καλόγηρος etimologic („bătrîn bun"), precum *stareţul* nu e neapărat un călugăr bătrîn, nici *seigneur* un boier *senior*.

2. „Petru Măjeariul, ce l-au poreclit *Rareş* dupre numele maicii, ce au fost după alt bărbat, tîrgovăţ din Hîrlău, de l-au chemat *Rareş*" (Ureche, ed. Popovici, p. 125).

Ca *Ţepeş*, numele e un derivat prin *-eş* (din *rar*), cum într'atîtea altele (lista de exemple din Pascu, *Sufixele româneşti*, p. 283, e săracă): *Aldeş* (cf. *Aldea*), *Babeş*, *Balaeş*, *Balteş* (cf. *Baltă*), *Beneş* (cf. *Benea*), *Bereş* (cf. *Berea*, *Berescu*, *Be-*

www.dacoromanica.ro

rilă, dar şi ung. *Béres*, «simbriaş, păzitor de vite»), *Bicleş*, *Bobeş* (cf. *Bob*), *Bodeş*, *Boldeş* (cf. *Boldea*, *Boldeiu* şi, pentru înţeles: *Holbea*, *Holban*), *Bondeş*, *Braiş* (cf. *Braiu*, *Braie*, *Brăilă*), *Brateş* (cf. *Bratu*, *Brătescu*, *Brătilă*, iar pentru sens: *Fratiş*, *Cardaş*), *Brînzeş* (cf. *Brînză*), *Bubeş*, *Budiş* (cf. *Bud*, *Budu*, *Bude*), *Cauteş*, *Coleş* (cf. *Colea*, *Culea* = *Nicolae*, *Niculea*, dar şi: *coleşă*, „mămăligă“, de unde: *culişer*), *Cîndreş*, *Condeş* (cf. *Condea*, «Scurtu, Scundu», ngr. κόνος), *Ciumeş*, (cf. *Ciumeşani*), *Cimeş* (cf. *Cimea*), *Ciuteş* (cf. *Ciuta*, iar pentru înţeles: *Cerbu*, *Plotun*), *Crasneş* (cf. *Crasna*), *Croapteş*, *Dandeş* (cf. *Dandea*), *Daneş* (cf. *Dan*), *Deneş* (ung. «Dionysius»), *Doliş*, *Florieş* (cf. *Floru*, *Florea*, dar şi ung. *Floris*, «Florian»), *Frateş*, *Frunteş*, *Ghemeş*, *Galeş* (cf *Gal*, dar şi *Jaleş*), *Goleş*, *Gureş*, *Haneş* (cf. *Hannes* = *Johannes*, cu pronunţare ungurească, însă şi: *Han*, *Hanca*, *Hăneşti*: *han*, „hôtel“, sau *Han* tătăresc), *Hulpeş* (cf. *Hulpe* = *Vulpe*), *Hurgheş*, *Ianeş*, *Ioaneş*, *Ioleş*, *Iunteş*, *Iureş*, *Juneş*, *Laieş* (cf. *Laiu*, *Laiotă*), *Laneş*, *Lapteş*, *Lateş*, *Linteş*, *Loliş*, *Lumbeş*, *Lupeş*, *Mandreşu*, *Maleş*, *Mareş* (cf. *Mărăşeşti*), *Marineş*, *Mereş*, *Mierches*, *Moleş*, *Naneş* (cf. *Nan*, *Nănescu*), *Noapteşu*, *Opreş* (cf. *Oprea*, *Oprescu*, *Oprişan*), *Oreşu* (= *Orăş ?*; «Arhiva istorică», I, p. 133), *Palmeş*, *Peneş* (un *Pascu Peneş*, din 1799, la N. Iorga, *Inscripţii din bis. Romăniei*, II, p. 242), *Pieleş* (din *piele*; cf. *Cheleş-Împărat* din Isplrescu = *cheleş*, „chel“, apoi *Peleş* muntele, p. care compară pol. *pelesz*, *peles*, „nid de l'oiseau de proie, repaire de brigands“), *Pucleş*, *Radeş*, *Reateş*, *Scoarteş*, *Sfinteş*, *Suleş* (cf. *Sulică*), *Talpeş* (cf. *Tălpău*, după *Lăbău*, *Gurău*, *Geanău*, *Codău*, *Buzău*), *Ţepeş* (*Ţăpăluş*, *Ţepescul*: Iorga, *Inscripţiile* citate, p. 313) *Ţibleş* (cf. *Ţiblea*), *Ţinteş* (cf. *Ţintă*), *Ţintilă*, *Tufeş* (cf. *Tufescu*), *Turcheş*, *Turteş*, *Vadeş* (cf. ca înţeles: *Brodariu*), *Verdeş*, *Vineş*, *Vînteş* (cf. *Vîntul*), *Zeleş* (cf. *Zelea*, iar, ca sens: *Verdeş*).

Înţelesul derivatului *Rareş* e, probabil: «*Spînul*»; cf. ngr. σπανός, «spîn», faţă de σπάνιος, «rar», şi n. de fam. *Chioseà* = turc. *kiosè*, „imberbe, qui a la barbe et les moustaches clairsemées“ (Youssouf). — Un *Ralì* albanes = σπανός, v. la Sathas, *Documents inédits relatifs à l'hist. de la Grèce au moyen-âge*, I, p. XXVI.

V. Bogrea.

www.dacoromanica.ro

Politia lui Ludovic al XV-lea și Radu Cantacuzino, pretendent domnesc

Acte din Arhivele Bastiliei (în Biblioteca «Arsenalului» din Paris)

În depositele mari de documente ale Parisului s'a cercetat cu multă atenție de Al. Odobescu, de Gr. Tocilescu și, în trecutul mai apropiat, de d. N. Iorga. S'a publicat deci aproape tot, dacă nu tot materialul interesant, referitor la trecutul neamului nostru. Numai o revisuire atentă a celor peste patruzeci de volume-cataloage ale Arhivelor francese mi-a putut da cîteva noutăți, și anume în Arhivele «Institutului de Franța» am găsit ceva referitor la Petru Cercel, la Ioan Bogdan și la Ștefan Tomșa. Ceva referitor la bătălia de la Prut, a lui Petru-cel-Mare întovărășit de Romîni, am aflat la Ministeriul Afacerilor Străine. La Biblioteca Mazarină ca totdeauna nimic, iar la St. Geneviève, unde s'a publicat catalogul, nu există nimic ce ne-ar interesa.

Știri multe, mai ales pentru istoria campaniilor militare, avem în Ministeriul de Războiu. În ceia ce privește arhivele provinciale, am aflat cîteva lucruri mai puțin interesante (sec. al XVIII-lea) în Arhivele orașului Dijon și, iarăși despre Ștefan Tomșa, în depărtatul și obscurul orășel Carpentras, din Sudul Franciei. Resultatul acestor cercetări le voiu da treptat, treptat, cum împrejurările îmi vor permite.

Deocamdată lăsăm să urmeze știrile privitoare la Radu Cantacuzino. Sînt acte referitoare la acest aventurier domnesc din secolul al XVIII-lea. Ele se găsesc în Arhivele extrem de liniștitei Biblioteci a Arsenalului, înregistrate supt nr. 10.026, an. 1749, cu titlul «Différents dossiers: le prince Cantacuzène de Valachie, venu avec sa femme à Paris, où il a demeuré peu de temps chez Royer perruquier, informations à leur sujet [1]».

Asupra lui Radu Cantacuzino posedăm știri destul de bogate [2], care pot da pentru un amator subiectul unei interesante monografii.

El este fiul lui Ștefan Cantacuzino, executat de Turci în 1716.

---

[1] A se vedea și „Catalogue de la Bibliothèque de l'Arsenal. Tome neuvième. Archives de la Bastille par Franz Funk-Brentano, sous-bibliothécaire à la Bibliothèque de l'Arsenal, Paris, Plon, 1892.

[2] A se vedea Hurmuzaki, Supl. I, vol. 1, p. 597; VI, p. 580—87; IX, I, p. 542; X, prefața de N. Iorga, p. IX.

www.dacoromanica.ro

Tinereţa lui, ocrotită de Păuna, mama lui, intervenţia Papei Clement pe lîngă Împărat, cu condiţia trecerii lui la catolicism, raportul lui Fries către arhiepiscopul de Maienţa pentru izgonirea lui din Ţinutul renan (Erfurt), conduita soţiei lui «dass es besser ist davon zu schweigen als zu reden», procesul ce i se intentează «propter crimen laesae maiestatis» ni arată în trăsături largi concepţia de viaţă a acestui pretendent aventurier la tronul muntean. Nu i se poate face o caracterisare mai fericită decît prin cele cîteva linii ce urmează: «Un autre aventurier, Radu ou Rodolphe Cantacuzène, fils du prince Étienne de Valachie, qui avait été exécuté par les Turcs en 1716, s'adresse au roi (de France) en 1749; il proteste qu'il ne dépend d'aucune Cour. Cet individu, dont la fantaisie avait une forte couleur de charlatanisme, qui se targuait d'être chef de l'Ordre constantinien et «marquis» de toutes les terres qui avaient appartenu à sa famille, sans compter d'autres sur lesquelles cette famille n'avait jamais eu le moindre droit...[1]». După o viaţă de încercare şi de vagabondagiu îl găsim la Curtea Franciei în Iulie 1749. În unica ştire ce publică Odobescu[2] despre şederea lui la Paris aflăm starea lui precară: se pare că era în mare încurcătură bănească. Din informaţiile ce urmează vedem că regina Franciei, Polona Maria Leszczynska, primise o scrisoare din partea soţiei lui Radu, «la princesse Cantacuzène» Curtea se întreba însă dacă această femeie este adevărata soţie a prinţului, de oare ce se spunea că el lăsase veritabila-i soţie la Viena. Prin poliţia Parisului, care aflase numai mulţămită informaţiei lui Silhouet, secretarul ducelui de Orléans, că prinţul Cantacuzino este aceiaşi persoană cu «prinţul de Valahia», ştim că acesta sosise la Paris la 20 Iunie, însoţit de femeia sa, de un «gentilom» şi trei servitori. Ei locuiau la Royer peruchierul, Rue du Bouloy, unde li se recomandase a merge de către contele Ossolinski, ataşat pe lîngă Curtea regelui Stanislav, în acea vreme la Lunéville. El plecă din Paris la 16 August, pentru a intra în Germania.

Scopul călătoriei sale era de a găsi un protector în regele Franciei spre a lua tronul Ţerii-Româneşti, pe care o ocupaseră Turcii în ultimul războiu. Plecarea sa a părut precipitată, socotind

[1] A se vedea N. Iorga, *Histoire des relations entre la France et les Roumains*, prefaţă de Ch. Bémont, Paris, Payot, 1918, pp. 76-7.

[2] Hurmuzaki, Supl. I, p. 597.

www.dacoromanica.ro

că el voià să rămîie mai multă vreme la Paris, dar conta să revină după ţinerea dietei de la Varşovia. Funcţionarii poliţieneşti pe cale de deducţie socotesc că femeia care însoţeşte pe prinţul Cantacuzino nu poate fi o aventurieră. Ea pretinde a fi nepoata lui Ioan Sobieski [1]. Mai aflăm de asemenea că ei aveau patru copii, cari rămăseseră în grija reginei Ungariei. Tot prin aceste acte se constată legăturile sale cu diplomaţia Veneţienilor prin care îşi primia corespondenţa.

A Compiègne, le 31 juillet 1749.

En donner une note a monsieur Mr. Duval
et votre réponse à Mr. de Puyzieulx.
1-er aoust 1749.
Donné une notte à Monsieur,
le 2 aoust 1749 [2].

La reine a receu, Monsieur, une lettre signée de la princesse Cantacuzène. Elle marque à Sa Majesté qu'elle se dispose à partir bientôt d'icy avec le prince, son mary. Vous estes, Monsieur, informé du sejour de ce prince à Paris : je vous prie de verifier si la personne qui se dit sa femme l'est effectivement. Je desire d'autant plus de les avoir que j'ai des soupçons du contraire, ce prince ayant, dit-on, laissé sa femme à Vienne. Celle qui prend ce nom à Paris est une femme deja d'un certain âge, bien faite et de bonne mine. Je vous serai obligé d'y donner votre attention et de me mander ce que vous apprendrez.

Je suis très parfaitement, Monsieur, votre très-humble et très obeissant serviteur.

Puyzieulx.

II.

M. le Marquis de Puyzieulz.

2 août 1749.

En consequence de la lettre que vous m'avez fait l'honneur de m'écrire le 31 juillet pour que je me fasse informer si la dame qui porte le nom de princesse Cantacuzene et qui demeure avec le prince de ce nom est veritablement sa femme, j'ai donné les ordres necessaires pour qu'on s'en assurât, s'il est possible. On s'y prendra de maniere à ne rien faire soupçonner et, dès que je saurai quelque chose, je ne manquerai pas de vous en rendre compte. Je suis votre, etc.

---

[1] D. Iorga admite a fi fost „o bastardă din Casa de Hessa-Darmsstadt"; Hurmuzaki, X, prefaţa p. IX.

[2] Resoluţii puse pe hîrtia trimisă de la Compiègne.

www.dacoromanica.ro

III.

Étrangers
Le prince Cantacuzene
de Walachie.
M. Dumas. Il faut avoir les signalements de la femme qui étoit avec le dit prince pour le[s] comparer.
18 aoust 1749.

Du 17 aoust 1749.

En consequence des ordres du Magistrat à nous adressés le 2 de ce mois, il a été fait des perquisitions dans Paris du prince de Cantacuzene et de la dame, son épouse. Ces recherches, qui ont été faites à ce sujet dans tous les hotels garnits, auroient été infructueuses si M. de Silhouëtte, chancellier de S. A. S. Monseigneur duc d'Orleans, n'eut demandé aujourd'huy de la part de S. A. S. qu'on s'informe d'icy au 19 de ce mois quels étoient le motif du voïage du prince *Cantacuzene de Walachie,* à Paris depuis quelque temps, ses facultés, ses liaisons, etc.

Sous cette seconde denomination, il a été sur le champ veriffié que, dès le 20 juin dernier, le prince de Valachie, et non de Cantacuzene, la princesse, son épouse, un gentilhomme et trois domestiques demeuroient Rue du Bouloy, près l'hotel des Fermes, ches Royer peruquier.

Qu'ils avoient été adressés ches lui par quelque personne de connoissance qu'il a [à] la Cour du roy Stanislas, où le prince s'étoit arreté quelques jours avant d'arriver à Paris.

Qu'à cette consideration la femme du Royer avoit bien voulu faire leur ordinaire ches elle pendant pres d'un mois. Que, quoiqu'ils fussent l'un et l'autre admis à l'honneur de manger avec eux, ils n'avoient pas voulu continuer plus longtems, attendu l'embarat que cela leur causoit. Que des ce moment ils se firent apporter à manger de l'auberge.

La femme Royer ajonte que le prince et la princesse lui ont confié qu'ils étoient alliés à la Reine et que le motif de leur voyage en France rouloit uniquement sur l'esperance qu'ils avoient de trouver icy quelque protecteur aupres du Roy, pour rentrer dans la possession de la Principauté de Walachie, dont le Turc s'est emparé par droit de conquete durant les dernieres guerres de Hongrie.

Qu'elle n'a jamais été plus surprise, apres cette confidence et le retour du voyage de Compiegne, que le prince paroissoit attendre pour agir, de lui voir prendre des arrangements precipités pour retourner en Allemagne. Qu'enfin il est parti de Paris, avec toute sa suitte, samedy dernier, 16 de ce moi, à 6 heures du soir, dans une berline qu'il a fait raccommoder à la hate

www.dacoromanica.ro

par un sellier de cette rue, qui, voulant apparemment profiter de la circonstance, demandoit 500 ducats pour ce raccommodage. Sa demande cependant a été restrainte à 300 ducats. Qu'au surplus le prince de Cantacuzene n'a fait icy aucune dette et que lors de son départ il lui a laissé entrevoir qu'il pourroit bien dans quelque tems revenir à Paris.

Que pendant le sejour qu'il y a fait il n'a vû personne et qu'enfin elle croie que la dame qui étoit avec luy est effectivement son épouse. Il n'y auroit que les signalemens opposés qui pourroient mettre en état de decider sur cette circonstance.

Meunier.

IV.

Étrangers.
Prince de Cantacuzene.
Mr. Dumas.
20 aoust 1749. Du 19 aoust 1749.

Il resulte des dernières informations faites au sujet du prince Cantacuzene et de la princesse, son épouse,

Qu'ils ont été adressés au s. Royer peruquier, Rue du Bouloy, par le comte Osolenski, seigneur polonnoise *(sic)* attaché au roy Stanislas.

Que, lors de leur passage à Luneville, ils ont resté huit jours à la Cour du roy de Pologne. Le motif de leur voyage a été deduit dans la feuille du 17 de ce mois.

Qu'on ne pouvoit revoquer en doute que la dame qui étoit avec lui ne fut son épouse, et qu'une aventuriere n'auroit certainement pas osé se montrer à la Cour du Roy de Pologne, où ils sont connus l'un et l'autre depuis nombre d'années. Cette dame au rapport de Royer est petite, agée de 32 à 33 ans, aïant encore fort bonne mine: elle se dit petite-niece du grand Sobieski.

Qu'ils avoient quatre enfents, dont la reine de Hongrie prenoit soin; que leur depart precipité de Paris n'a eu d'autre motif, à ce qu'ils ont dit, que l'indispensabilité ou le prince étoit de se trouver à la diette de Warsovie: cependant Royer croit plustot que ç'a été la despance *(sic)* de ressources dans ce païs-cy qui les a engagé à partir si promtement.

Qu'ils doivent arriver aujourd'huy, 19, à Luneville, où ils feront vraisemblablement encore quelque sejour, puisqu'il a ordre de leur adresser là les paquets qui lui seront remis icy; ce qu'il a commencé d'executer hier, 18, en leur adressant un paquet qui étoit venu sons l'envelope de l'ambassadeur de Venise.

Meunier.

Trecem peste scrisoarea ce poartă paginaţia 190 în manuscris, care nu conţine nimic deosebit decît «qu'il avoit sollicité

www.dacoromanica.ro

avec les plus vives instances Mgr. le duc d'Orleans, pour en obtenir des secours dont il paroissoit avoir grand besoin».

V.

A Paris, le 21 aoust 1749.

Mr.,

Depuis le 2 de ce mois que j'ai eu l'honneur de vous écrire que je ferois suivant vos ordres verifier si la dame qui a écrit a la Reine sous le nom de princesse de Cantacuzene étoit reellement la femme du prince de ce nom qui étoit à Paris, j'ai commencé par faire chercher s'il y avoit un prince de Cantacuzene à Paris. Ne trouvant point de seigneur de ce nom sur tous les états de hotels et chambres garnies de ce mois, mes recherches ont été inutiles, et j'ignorerois encore s'il y a eu un prince ou une princesse de Cantacuzene ici si je n'eusse appris par l'effet du hasard que M. de Silhouet, chancellier de Mgr. le duc d'Orleans, s'informoit par ordre du prince des motifs du voyage de M. le prince de Cantacuzene de Valachie.

Sous ce nom de prince de Valachie, je n'ai pas tardé à être informé qu'il étoit arrivé dès le 20 juin à Paris avec la princesse, son épouse, un gentilhomme et 3 domestique, et qu'il avoit pris logement sous le nom du prince de Valachie, Rue du Bouloy, chez Royer perruquier. En meme tems j'ai sçu qu'il étoit reparti de Paris avec toute sa suite le 16 de ce mois, dans une berline, pour retourner en Allemagne.

Voici ce que j'ai appris par rapport à lui et à la princesse, son épouse.

Que, [lors] de leur passage en France, ils ont resté 8 jours a la Cour de Luneville et que c'est le comte d'Osolenski, attaché au roi Stanislas, qui leur avoit indiqué Royer perruquier pour loger à Paris.

Que le motif du voyage du prince Cantacuzene étoit l'esperance qu'il avoit conçue de trouver à la Cour un protecteur auprès du Roy pour rentrer en possession de la principauté de Valachie, dont le Turc s'est emparé dans la derniere guerre de Hongrie.

Que son depart a paru être precipité, comtant rester plus longtemps ici, qu'au surplus il voyoit peu de monde, n'a fait aucune dette et a laissé entrevoir qu'il pourroit bien dans quelque temps revenir à Paris, après la diette de Warsovie, où il étoit obligé de se trouver.

Que, quant à la princesse Cantacuzene, qui étoit avec luy, il n'y auroit pas lieu de douter qu'elle ne fut son épouse, parce qu'une avanturiere n'auroit pas osé prendre faussement ce titre a la Cour du roy Stanislas, où le prince et la princesse sont parfaitement connus depuis nombre d'années. Cette dame est

www.dacoromanica.ro

agée de 32 à 33 ans, petite de taille et assez aimable; elle se dit petite-fille de Jean Sobieski. Ils ont 4 enfans, dont la reine de Hongrie prend soin.

Et enfin ils ont du arriver le 29 à Luneville, où ils feront quelque sejour, attendu qu'ils ont donné ordre a Royer de leur envoyer leurs lettres et paquets en cette ville, ce qu'il a deja executé le 18, en leur adressant un paquet qui leur étoit venu sous l'envelope de l'ambassade de Venise.

M. le marquis de Puyzieulx.

T. G. Bulat.

Coloana lui Traian în lumina noilor cercetări

Istoria războaielor dacice a fost scrisă întâia dată de însuşi împăratul Traian. Din aceste memorii ale Împăratului au ajuns până la noi numai *cinci cuvinte* păstrate la Priscian, *Traianus in I Dacicorum: Inde Berzobim, deinde Aizi processimus*[1]. Toată tradiţia istorică din această perioadă s'a pierdut, şi numai cu fragmentele din Dio Cassius (cartea 68) nu se poate reconstitui decît tot fragmentar un capitol glorios din istoria Romei imperiale şi cel d'întâiu capitol al istoriei noastre. A rămas însă şi o carte care ni dă impresia veşnic vie şi puternică a măreţiei războaielor dacice,— din nefericire, numai impresia, căci este dar «o carte de tablouri săpate în piatră căreia aproape pretutindeni îi lipseşte textul». Astfel a caracterisat Mommsen[2] coloana lui Traian, şi scepticismul său asupra valorii documentare a reliefurilor l-a exprimat într'o formă actuală, prin comparaţia coloanei cu tablourile lui Menzel privitoare la războiul de şapte ani. Cine ar cuteza să scrie istoria acestui război al lui Frederic al II-lea numai după tablourile lui Menzel[3]? O adevărată «carte cu şapte peceţi» a numit Benndorf[4] coloana şi

[1] H. Peter, *Historic. rom. fragm.*, p. 323. — Asupra felului cum se formau *commentarii*-le din jurnalele de expediţie în anticitate v. studiul fundamental al lui Ulrich Wilcken, Ὑπομνηματισμοί, *Philologus*, LIII, p. 80 urm. şi 116 urm. Descoperirile papirologice ulterioare au confirmat tot mai mult cele stabilite întâia oară de Wilcken.

[2] *Römische Geschichte*, V, p. 204.

[3] *O. c.*, p. 205.

[4] *Das Monument von Adam-Klissi*, unter Mitwirkung von Otto Benndorf u. Georg Niemann herausgegeben von Gr. G. Tocilescu, Viena 1895, p. 111.

www.dacoromanica.ro

a avut totuşi curajul s'o deschidă şi să-i dea un comentariu atunci cînd a crezut că poate să-i ajute la înţelegerea istorică a monumentului de la Adamclisi.

Şi alţi cercetători îndrăzneţi, istorici şi arheologi, au năzuit să vadă şi să cetească, dacă nu mai mult şi mai sigur, totuşi dese ori diferit, scenele de pe coloană. Astfel se explică noua şi bogata literatură asupra coloanei traiane ivită mai ales de la apariţia ediţiei lui K. Cichorius[1].

O scurtă bibliografie a lucrărilor mai însemnate a fost dată de Teohari Antonescu, în opera sa asupra coloanei lui Traian[2]. Tot la Teohari Antonescu se poate găsi în capitolul de introducere[3] o expunere clară şi critică a teoriilor noi de la Cichorius până la A. von Domaszewski asupra reliefurilor.

În anul apariţiei cărţii lui Teohari Antonescu (1910) a publicat, după mulţi ani de studiu, şi fostul director al Şcolii britanice (British School) din Roma, Stuart Jones, o lucrare care aduce multe resultate nouă şi deschide mai ales orizonturi mai largi în înţelegerea reliefurilor.

The historical Interpretation of the Reliefs of Trajan's Column e titlul studiului lui Stuart Jones[4], şi scopul urmărit a fost «tratarea sculpturilor ca întruparea unei poveşti istorice în piatră» (p. 435).

Însemnătatea artistică şi problema inscripţiei[5] nu sînt atinse de către Stuart Jones. Faţă de comentatorii anteriori, autorul noului studiu se apropie în direcţia de cercetare mai mult de Cichorius şi Petersen[6] şi socoate chiar «un regres» spre teoriile ce trebuiau recunoscute greşite şi definitiv părăsite părerile susţinute de A. von Domaszewski[7] şi şcolarul său, W. Weber[8].

---

[1] *Die Reliefs der Trajansäule*, 1 und 2 Tafelband, 2 u. 3 Text, Berlin 1895, 1900.

[2] *Columna traiană*, Iaşi, 1910, p. 1, nota 2.

[3] Pp. 1—12.

[4] *Papers of the British School at Rome*, V, Londra, pp 433-459.

[5] Asupra acestei probleme v. cele mai nouă studii: Pietro Rasi, «Nuova interpretazione della iscrizione posta alla base della colonna traiana», şi Sul Mous, «Della iscrizione della colonna traiana», în *Atti e memorie della R. Acc. di scienze, lettere e arti*, XXVI, 2 şi 3, Padova.

[6] *Trajans Dakische Kriege*, I, II, Leipzig 1899, 1903.

[7] *Philologus*, LXV (1906), pp. 321 urm. şi 338 urm.

[8] *Untersuchungen zur Geschichte des Kaisers Hadrianus*, Leipzig 1907, p. 18, nota 67 şi p. 19.

www.dacoromanica.ro

Asupra operei lui Teohari Antonescu nu voiu reveni mai pe larg, întru cât este uşor la îndemîna oricărui cercetător român. La primul războiu dacic — volumul apărut se referă numai la acest războiu — voiu semnala şi părerea lui Antonescu ca egal îndreptăţită cu a cercetătorilor străini, căci cartea lui represintă, nu numai multă muncă, ci şi pricepere bună şi adîncă a lucrurilor despre care vorbeşte. Îndoiala cea mare rămîne numai asupra principiului iniţial: se poate urmări o stabilire topografică atît de precisă a scenelor de pe coloană, atunci cînd căile, cetăţile, castelele, valurile şi toate locurile din Dacia şi Moesia sunt cercetate încă atît de rudimentar? Numai excursiile personale nu sînt suficiente pentru o asemenea operă.

Ca o amabilitate patriotică voiu aminti aici şi lucrarea d-nei Victoria Vaschide asupra cuceririi Daciei de către Romani[1]. D-na Vaschide utilisează pe Cichorius[2] şi, pentru primul războiu, şi pe Petersen, însă merge tot mai mult pe urma lui de la Berge şi Froehner[3]. Cum nu se află în această parte a lucrării nicio părere independentă bine întemeiată, nu voiu mai reveni asupra ei.

H. Stuart Jones îşi începe studiul prin cîteva caracteristice generale ale artistului în legătură cu înţelegerea povestirii istorice. Artistul a fost un inovator, silit să creeze forme nouă în condiţiuni materiale nouă. Caracterisările stilului sînt mai interesante şi par mai sigure. Vor rămînea totdeauna bine primite grupările în stil *episodic* — pentru scene individuale —, *continuu* — cum e d. p. începutul călătoriei pe Mare din războiul al doilea — şi *panoramic*, o experienţă îndrăzneaţă, cum e d. p. căderea Sarmizegetuzei şi supunerea lui Decebal în primul războiu. Stuart Jones ajunge la o conclusie generală asupra artistului, care capătă în scenele din al doilea războiu «o libertate mai mare de compunere şi se avîntă în experienţe mai îndrăzneţe şi mai reuşite decît în primul războiu» (p. 437). Singurul sprijin al acestei generalisări rămîne la urmă tot impresia personală, şi numai cu planşele, chiar foarte bune, cum

[1] *Histoire de la conquête romaine de la Dacie*, 1903 Paris (Bibliothèque de l'École des Hautes Études).

[2] *O. c.*, p. 30 urm.

[3] Din lucrarea d-nei Vaschide e mai folositor capitolul al III-lea asupra trupelor care au contribuit la cucerirea şi ocuparea militară a Daciei, însă şi acesta trebuie complectat şi refăcut în întregime.

www.dacoromanica.ro

sînt ale lui Cichorius, nu se poate ajunge uşor la asemenea conclusii.

Primul războiu dacic, din anul 101 d. Hr., Pănă acum se socotia un punct aproape unanim cîştigat: din faptul că întrarea Romanilor în Dacia părea represintată pe două poduri se admitea că două armate, una de Răsărit şi alta de Apus, una din Moesia Inferior şi alta din Moesia Superior, trec Dunărea pe două poduri deosebite şi pe drumuri deosebite înnaintează în Dacia.

Diferenţele de interpretare începeau asupra precisării punctelor de plecare şi a punctului de juncţiune al celor două armate — înnainte, în timpul luptei, sau după luptă. Cichorius (II, p. 32 urm.) însemna punctul de plecare la Drobetae, Petersen (I, pp. 14-16) la *Pons Traiani*, însă nu Pontes, — von Domaszewski (*Philologus*, 1906, p. 324 urm.) Oescus, întemeindu-se pe faptul că aici era cartierul principal al forţelor militare din Moesia. E interesant că părerea lui Stuart Jones cum că punctul de trecere ar putea fi Tsierna, dacă s'ar admite că sînt două armate, s'ar putea apropia de al lui Teohari Antonescu, care stabileşte ca punct de plecare cetatea Carataş, Zanes al lui Procopiu [1].

Stuart Jones însă distinge în reliefuri numai o singură armată, formată din legionari şi din pretorieni conduşi de Împărat. Numai spre a da o impresie mai puternică începutului povestirii artistul a represintat două poduri. Însă, observă Jones, pe un pod trec numai legionari şi pe al doilea numai pretorieni. După această observaţie ingenioasă şi foarte probabil justă, St. Jones combate teoriile celor cari admit două coloane în marş — Cichorius, Petersen şi von Domaszewski — şi arată că în primul războiu nu se poate observa decît o singură coloană în marş. Artistul ştia să represinte două coloane simultan în marş, atunci cînd sînt două armate romane care înnaintează spre Capitala Daciei, precum se vede limpede numai în scenele din războiul al II-lea dacic (scenele CVI—CX [2]). Pentru primul războiu dacic nu se poate observa nimic asămănător.

Pentru istoria primului războiu dacic cetim pe coloana din Roma prin urmare: Traian conduce o singură armată de legi-

[1] *O. c.*, pp. 61-72.

[2] Împărţirea în scene făcută de Cichorius a fost adoptată aproape de toţi comentatorii. Şi de Teohari Antonescu.

www.dacoromanica.ro

onari, pretorieni şi auxiliari peste Dunăre şi într'o singură coloană de marş înnaintează spre Sarmizegetuza.

Războiul al II-lea dacic, din anul 105 d. Hr. Problema este mult mai complicată şi diferenţele de opinii de la primul războiu sînt mici în comparaţie cu cele ivite la interpretarea reliefurilor privitoare la războiul al II-lea. De la cunoaşterea şi studierea monumentului de la Adamclisi şi a valurilor dintre Constanţa şi Cernavoda[1] întreaga concepţie asupra războiului al II-lea dacic a fost revoluţionată.

Teatrul războiului a luat dimensiuni măreţe: războiul nu mai e purtat numai în Banat şi Transilvania, ci de-a lungul Dunării până la Mare, şi cu planul strategic de a ţinea în frîu de primejdia răscoalei întreaga lume tracă[2]. De aici şi «înlănţuirea întregului Ţinut trac» cu *limite* ofensive[3]. În acest războiu s'a dat o luptă cunoscută din scriitori la Nicopolis, dar s'a dat şi o a doua luptă în Dobrogea. Pentru lupta din Dobrogea avem numai mărturia reliefurilor coloanei lui Traian. Este o luptă represintată ca o faptă personală a Împăratului, şi lupta are loc la valurile din Dobrogea. Astfel expediţia aceasta explică şi monumentul victoriei de la Adamclisi şi în acelaşi timp deslueşte şi scena de pe coloană unde se observă o bătălie la care iea parte Împăratul şi alături valurile, care n'ar putea fi altele decît cele din Dobrogea[4].

[1] Asupra valurilor v. Gr. Gh. Tocilescu, *Fouilles et recherches archéologiques*, 1900, p. 145 şi urm.—Valurile din Dobrogea însă nu vor putea fi înţelese în amănunte şi caracterisate în totalitatea lor decît numai după ce o cercetare sistematică va fi întreprinsă şi acolo, cum a fost întreprinsă d. p. la Rin sau în Austria. Până atunci putem zice, potrivit tradiţiei, că sînt de origine traiană, de şi d. p. Cichorius, care le-a văzut (*Die römischen Denkmäler in der Dobrudscha*, p. 8 şi p. 40), ar vrea să-l scoată pe Domiţian autorul valurilor, iar E. Kornemann, într'un excelent studiu resumativ şi sintetic asupra graniţelor Imperiului roman, atribuie valurilor din Dobrogea o origine hadrianică, defensivă. Studiul lui E. Kornemann, *Die neueste Limesforschung* (1900—1906) *im Lichte der römisch-kaiserlichen Grenzpolitik*, a apărut în revista *Klio*, 1907 (VII), pp. 73—121; v. în deosebi p. 92.

[2] Vasile Pârvan, *Cetatea Tropaeum*, pp. 7—9.

[3] Pârvan, *o. c.*, p. 9.

[4] Benndorf, *Monument von Adam-Klissi*, p. 110 urm. şi p. 125. Vezi însă mai ales scrierea de polemică a lui Benndorf cu Furtwängler şi Petersen, *Adam-Klissi*, Aus den archäologisch-epigraphischen Mitteilungen aus Oesterreich-Ungarn, Jahrg. XIX, Heft 2, Viena 1896, p. 13 şi p. 15.

www.dacoromanica.ro

Pe ce cale a venit Traian din Italia în expediţia aceasta tracomoesică? Din represintarea artistică a reliefurilor coloanei trainice se observă clar o lungă călătorie pe Mare (scenele LXXVII-LXXXVII), o debarcare a Împăratului într'o provincie romană, şi, după o jertfă solemnă în apropierea unui lagăr pe uscat, iarăşi o întoarcere la ţerm şi apoi iarăşi o călătorie pe Mare [1]. Astfel s'a ajuns la o călătorie cu flota întreruptă la istruul corintic şi apoi iarăşi pe Mare spre coasta tracică, de unde începea drumul spre uscat în Moesia Inferioară.

Această concepţie a războiului, ca şi calea urmată de Traian, nu a satisfăcut pe toţi comentatorii, şi chiar cei cari se împacă cu drumul pe la Corint şi pe la Pireu se deosebesc mult în staţiunile următoare ale drumului urmat de armata romană ca să ajungă în Dobrogea şi la Nicopolis pe Dunăre.

Din fericire asupra unui punct s'a ajuns să se întrunească o părere unanimă: *Ancona* este portul din care pleacă Traian pe Mare în al doilea războiu dacic. Înnainte de noile cercetări, Ancona a fost recunoscută de Froehner, şi tot de Froehner [2] au fost recunoscuţi delfinii, porturile de mare, forma vaselor de războiu, farurile care indicau călătoria pe Mare. De aici încolo încep deosebirile. Totuşi interpretările acestea atît de variate, se pot aşeza în două grupe: *a)* cei cari admit trecerea de la Ancona la un punct pe coasta dalmatină şi de-acolo pe uscat pînă la teatrul războiului (Cichorius, Petersen, Stuart Jones) şi *b)* cei cari duc pe Traian pe calea lungă pe Mare, pe la Corint şi Pireu la un punct de pe coasta tracică şi de acolo pe uscat spre Dunăre, pe acolo pe unde este valul lui Traian şi Tropaeum Traiani (Benndorf, A. von Domaszewski, W. Weber, V. Pârvan [3]).

Pentru lămurirea reliefurilor trebuie înţeleasă bine situaţia militară şi politică de la începutul războiului al doilea. Toate paginile scrise de Cichorius privitoare la acest războiu au fost influenţate de premisa că Decebal a fost obligat să evacueze

[1] Părerea veche a lui Dierauer, *Beiträge zu einer kritischen Geschichte Trajans*, Leipzig 1868, p. 98 şi urm., părere împărtăşită şi de alţii (vezi *Monument von Adam-Klissi*, p. 117), s'a văzut curînd că e o eroare evidentă.

[2] *La colonne Trajane* décrite par —, Paris 1865, p. 123.

[3] Cf. lucrările şi locurile citate.

www.dacoromanica.ro

teritoriul ocupat de Traian în primul războiu şi că Sarmizegetuza cu o linie la Sud de Mureş era în al doilea războiu în mînile Romanilor, iar capitala Daciei era acum mult mai spre Nord. Paginile de critică scrise de Petersen [1] ca să demonstreze cît de falşă e această premisă au rămas convingătoare pentru toată lumea [2]. După anii de pace 103 şi 104 a venit anul 105, cînd, pacea fiind călcată, cetim în reliefurile de pe coloană cum posturile romane sînt atacate şi în urma sosirii lui Traian la pod. Aceasta înseamnă că ofensiva a fost luată în anul 105 de către Daci şi a provocat plecarea şi marşul forţat al lui Traian spre Dunăre.

Graba lui Traian a fost recunoscută şi de Benndorf [3], care-l duce pe calea lungă, de şi recunoaşte că cea mai scurtă cale geograficeşte era de la un punct dalmatin pe uscat. Benndorf a indicat chiar calea dintre Lissus-Alessio [4] prin munţii Albaniei la Naissus-Niş şi de-acolo pe valea Moravei la Viminacium, însă n'a cercetat-o mai de-aproape, fiind convins că, chiar dacă ar fi fost mai scurtă, n'ar fi fost mai uşoară. Tocmai pe calea aceasta identifică Stuart Jones scenele de pe coloană şi le confirmă cu argumente şi probe de care va trebui să se ţină samă totdeauna.

Petersen dusese flota pe coasta Italiei spre Nord la Ariminum, Ravena şi apoi trecuse Adriatica la un port al Istriei. Probabil că staţiunea primă după plecarea din Ancona este Iadar-Zara, recunoscută întâiu de Cichorius şi demonstrată acum de Stuart Jones. De aici o scurtă călătorie pe uscat la o localitate întărită cu o garnisoană de legionari, unde are loc jertfa solemnă. Episodul acesta nu poate fi lămurit pe *via Corint*, căci garnisoane de legionari nu sînt constatate în această vecinătate, şi nici pe calea urmată de Petersen, căci în Italia nu mai erau legiuni încartierate permanent. Rămîne numai lagărul apropiat de Zara Burnum, cunoscut cartier principal pentru diferite legiuni, şi tot la Burnum te duce şi numele transmis încă din secolul al XVIII-lea de Traianschigrad, precum şi arcul de

[1] *Trajans Dakische Kriege*, II, pp. 2—9.

[2] Pe lângă toţi cercetătorii citaţi v. şi N. Iorga, *Geschichte des rumänischen Volkes*, I, p. 31.

[3] *Adam-Klissi* (scrierea-polemică), p. 14 şi p. 15.

[4] *Monument von Adam-Klissi*, p. 118.

www.dacoromanica.ro

triumf ridicat în cinstea lui Traian la Asseria. Un arc de triumf analog cu cel din Ancona, căci amândouă fuseseră ridicate în amintirea visitei lui Traian.

Staţiunea cea mai apropiată pe care o visitează Traian este Salonae, recunoscută ca port la Adriatică. Şi apoi poziţia teatrului, cele două părţi de reliefuri, cum şi faptul că se vede ca o localitate întărită, nu putea să fie nici la Ravena (Petersen), nici la Pireu (von Domaszewski şi ceilalţi).

Călătoria pe Mare nu s'a terminat. În scena LXXXVII se vede o corabie cu pînză, ceia ce înseamnă că Traian continuă în larg călătoria, şi Stuart Jones înţelege călătoria aceasta spre Sud până la Lissus (Alessio, Lieş), la gura Drinei.

Am ajuns la punctul de unde începe tocmai cea mai scurtă cale până la Dunăre, după cum o constatase şi Benndorf [1]. Însă nu numai distanţa între Dunăre şi Adriatică e pe aici cea mai mică, ci şi configuraţia muntoasă înlesneşte o trecere mai uşoară. Înţelegerea istorică presintă cîteva dificultăţi. Trebuie să admitem că Traian a fost la Burnum ca să dea ordine de plecare trupelor pe căile care porniau din aceste puncte spre Dunăre, iar el şi-a ales calea cea mai scurtă, pe care putea să facă marşul în cea mai mare iuţeală.

Calea de la Lissus la Naissus era poate chiar din timpurile ilirice. În orice cas, Naissus-Niş este cartierul principal al armatelor din Mœsia Superior şi este nodul căilor romane din partea aceasta a peninsulei balcanice. De la Naissus spre N.-V. pe valea Moravei, la Viminacium, spre N.-E., pe valea Timocului la Ratiaria şi spre S.-E., la Bizanţ. Calea de la Lissus la Naissus şi apoi la Dunăre, la podul de la Drobetae era cea mai scurtă între Dacia şi Roma, şi fără îndoială că Traian a construit această cale după cel d'întâiu războiu dacic, de şi staţiunile, şi probele prin urmare ale acestei construcţii, sînt greu de urmărit, *Ulpiana*-Lipljan este o indicaţie sigură.

În marşul pe uscat al lui Traian este o scenă (XC), care represintă salutarea Împăratului de către barbari, cari, după toate identificările, sînt Daci. Cichorius a strămutat scena aceasta dincolo de Dunăre, pe malul stîng, de şi Traian apare la podul de la Dunăre numai mai tîrziu, în scena XCIX. Petersen (II,

[1] *Monument von Adam-Klissi*, p. 118.

www.dacoromanica.ro

p. 42) a interpretat scena ca o salutare din partea Dacilor strămutaţi şi colonisaţi pe teritoriul roman după primul războiu. Această presupunere a urmărit-o Stuart Jones şi o găseşte întărită prin aflarea unei localităţi a cării numire are terminaţia obişnuită pentru numele de locuri dacice. *Thermidava* este o aşezare de Daci pe calea de comunicaţie cea mai obişnuită între Dunăre şi Adriatică, care salută pe Traian în marşul său spre Dunăre.

De la Naissus până la Dunăre lipsesc indicaţiile topografice, şi Stuart Jones caută să lămurească represintările reliefurilor mai mult cu observaţii generale. Ajuns la Dunăre, Traian aduce jertfă de mulţămire pentru buna sosire după marşurile forţate făcute ca să vină în ajutorul garnisoanelor atacate din Mœsia.

Conclusia lui Stuart Jones, pe care caută s'o întărească şi cu un fragment din Dio Cassius (68, XIV), este că războiul a fost început cu o invasie a Dacilor în Mœsia, destul de serioasă ca să reclame presenţa împăratului. Invasia Dacilor urmăria despărţirea armatelor romane din Mœsia Superior de cele din Mœsia Inferior, şi posiţiile romane atacate au fost salvate numai de marşul forţat al Împăratului, făcut pe calea arătată.

Am făcut această expunere avînd ca punct central de urmărire teoriile lui Stuart Jones, nu numai pentru că sînt mai noi, dar mai ales pentru că socot că din toate lucrările scrise asupra coloanei lui Traian de la Froehner şi până acum e cea mai argumentat susţinută şi cea mai simplă ca logică,

Nu pot să nu mărturisesc că, după ce am cunoscut cum se presintă problema coloanei traiane şi a războaielor dacice, nu sînt stăpânit de un simţimînt de îndoială. Şi totuşi nu un ignorabimus [1], ci o speranţă. Cînd toate valurile, toate căile, toate cetăţile, toate castelele, toate lagărele, toate localităţile, nu numai din Dacia, ci din întreg teritoriul dintre Adriatica şi Marea Neagră vor fi cunoscute şi studiate în toate amănuntele, atunci reliefurile vor fi cetite cu mai multă siguranţă şi se va putea scrie o istorie a războaielor dacice şi cu ea istoria începutului poporului nostru.

Em. Panaitescu.

---

[1] J. Partsch, în *Berliner Philologische Wochenschrift*, 1911, col. 1570.

www.dacoromanica.ro

DOCUMENTE

I.

Din mila lui Dumnezău noi, Radul Voevod şi Domn a toată ţara Ugrovlahii, fiul celui mare şi celui prea-bun răposatului Mihnea Vvd., dă Domnia Mea acĭastă poruncă a Domnii Mele slugii Domnii Mele lui Radul Logof. of Desa, nepot lui Radul Banul şi fiul jupănesii Dragolii, şi cu toţi fii lui cîţi Dumnezău îi va dărui, ca să-i fie lui tot satu Vlădaia şi satu Ştircoviţa şi Seracovul, cu tot hotarul şi cu toţi rumîni şi cu toată împrejurarea dupetutindinea, cît să va alege, din hotar pîn'în hotar, şi rumîni să se ştie anume: Bîra cu copii lui i Stănimir cu ficiori lui i Radulŭ Pîrsecă i Iovan frate-său i Bogdan i Bratul i Ivancĭa i Lepădat i Pătru i Iovan i Tatul i Oprea i Radul i Pătru i Ion i Şuică i Iancul i Radoslav i Mihailă i Neagul i Stănuţ i Marcu i Ion, — Buşugeului, i Manea cu frate-său Stanimir, i Pătru i Stoica şi ficiori lui Nicula i Barbul şi ficiori lui Gaură, Ghiorman şi ficioru-său cu toţi copii lor. Şi hotarăle satului Vlădaia să să ştie: d'asupra Drincei, şi lacul cu rugii în sus pîn'în capul Seliştuţei, şi iar în sus pă margine poieni Iancului, drept pă mijlocul bungetului Marămurelui peste gărlici, şi iar pă colnic pîn'în livezile Bibei, şi iar drumu peste pisc, pă marginea tufelor pîn Leteşoae, pîn lacul Felegiei şi pîn Ceruleţ, drept pă valea Brănduşei, pîn'în poiana Rogovi, şi pîn'în piscul Radei, şi iar pîn lacul Bumbisei, şi iar pîn furcitura Secĭului, pă bungetul Negrului, dealu în jos pă marginea Orbeştilor, Scorileanilor, iarăş în lacul Curugii. Fiindcă mai sus zisele sate aŭ fost cumpărate de Radul Banul Berzescul *(sic)*, de unchiul lui Radul Logoft. ot Deasa, de la megiaşi satelor, anume Ion Iarulov şi Nicoară, şi de la toţi fraţi lor, încă de nainte vreme, în zilele răposatuluĭ moşul Domnii Mele Alexandru Vvd., cu 30.000 aspri de argint gata, şi le-aŭ tot ţinut Radul Banul ot Desa, moşul lui Radul Logoft. şi jupănesi Dragolei, cu bună pace pîn'în zilile răposatului Mihail Vvd., iar după aceasta Mihail Vvd. Domniia Sa s'aŭ pus în spinarea acestor mai sus pomeniţ boeri de aŭ hrăpit satul Vlădaia, fără niciun ban, în sîlnicie, şi de atunci tot aŭ fost acest sat supt stăpînire domnească. Deci aŭ ţinut şi Crăstea Sluger acest sat Vlădaia pînă aŭ trăit, iar după moartea lui au căzut acest sat iarăşi supt stăpînire domnească.

www.dacoromanica.ro

După aciasta aŭ venit Radul Logofăt înnaintea Domnii Mele de au jăluit pentru mare strămtorare ce au avut de către Mihail Vvd. şi că le-aŭ hrăpit moşiile şi cărţile în silniciia sa. Într'aciasta Domniia Mea am cerut bani de la Radul Logoft. pentru aceste mai sus zise sate, şi aŭ dat Radul Logoft. aspri 30.000 de au răscumpărat de la Domniia Mea aceste sate ce mai sus s'aŭ pomenit, ca să fie iar pă mîna lui, precum au fost ale lui strămoşeşti. Iar după aciasta s'aŭ sculat Lupul Pahr. de s'aŭ pus în spinarea lui Radul Logoft., şi i-aŭ întors bani înnapoi, în silnicie, fără niciun cuvînt, ci numai că aŭ fost puternic. Şi i-aŭ ţînut Lupul Pahr. pîn la moartea lui. Iar după moarte au rămas satele la mîna ginerilor lui, Mihart Postelnicul şi Oprea Postelnicul. După aciasta Radul Logoft. iarăşi au făcut tocmeală cu Mihaiu Postelnicul, cu a lor bună voe, de aŭ răscumpărat Radul Logoft. aceste mai sus pomenite sate, şi aŭ dat aspri gata 30.000 şi 200 de lei, în zilele lui Gavril Vvd., şi aŭ ţînut Radul Logoft. aceste sate cu bună pace. Iar, după aciasta, cînd aŭ fost acum, în zilele Domnii Mele, la al doilea Domnie a Domnii Mele, dar Aldea Postelnicul ot Smrădeşteţi aŭ rădicat pîră pentru rumîni din Punghina, că aŭ fost trecut în satu Vlădaia, încă de la răposatu Mihai Vvd., şi s'aŭ judecat de faţă cu Radul Logoft. pînă au rămas Radul Logoft. de pravilă. Şi după aciasta s'aŭ învoit Radul Logoft. şi Aldea Postelnicul înnaintea Domnii Mele şi înnaintea tuturor boerilor, ca să fie bună pace într'ei, şi aŭ făcut ei amăndoi cum că să nu rădice pîră niciodată, şi aŭ dat Radul Logoft. luĭ Aldea Postelnicul aspri 30.000, ce aŭ fost cheltuit pînă l-aŭ rămas. Iar Radul Logoft. să ţie toţi rumînii din Punghina ce aŭ fost aşezaţi la satu Vlădaia.

De aceia au dat Domniia Mea lui Radul Logoft. ca să-i fie satu Vlădaia şi satu Ştircoviţa şi Saracovul, cu toate hotarăle şi cu toţi rumîni şi cu toată înprejurarea, ocină strămoşască şi ohabnică, fiilor, nepoţilor şi strănepoţilor, şi de către niminea neclintiţi, după porunca Domnii Mele. Iată şi martori am pus Domniia Mea pă jupan Ventilă Vel Dvornic i jupan Papa Vel Logoft. i jupan Hriza Vel Vist. i jupan Nicula Spatar i jupan Vărtolomei Stolnic i Furtună Comis i Ion Paharnic i jupan Trufandà Vel Postelnicul şi cu Papa Vel Logoft. Şi am scris eu, Lepădat Logoft., în oraşul de Scaun Târgovişte, în luna lui

www.dacoromanica.ro

Iulie 15 zile, şi de la Adam pîn'acum, cînd s'aŭ scris aciasta, curgerea anului 7130 [1622].

(Locul peceţii domneşti.)

Am tîlmăcit eu, cel mai jos iscălit, din hrisovul cel adevărat slovanesc, din cuvînt în cuvînt, în anul 1833, Iunie în 30 zile. Athanasie Milanovici.

(În posesia mea, N. Iorga).

II.

Un act latin de la Mihai Viteazul.

Academia Romînă posedă acest act latin dela Mihai Viteazul: „Nos, Michael, Valachiae Transalpinae Vaivoda, Sacratissimae Caesareae Regiaeque Maiestatis Consiliarius, per Transsilvaniam Locumtenens & eiusdem cis Transsilvaniam partiumque eidem subiectarum fines exercitus generalis capitaneus, etc. Memoriae commendamus tenore praesentium significantes quibus expedit universis quod nos, cum ad nonnullorum fidelium dominorum consiliariorum nostrorum singularem intercessionem, nobis propterea factam, tum vero attentis et consideratis fidelitate et fidelibus servitiis nobilis Georgii Chiokoniesthy, nunc castellani arcis nostre Sidovar, quae ipse primum quidem principibus Transsilvaniae, praedecessoribus nostris, exhibuit, nunc autem nobis quoque in offitio suo fideliter impendit, ac etiam in futurum exhibiturus et impensurus est, eundem itaque Georgium Chiokoniesthy et per ipsum fratres suos couterinos Nicolaum, Ioannem, et Petrum, similiter Chiokoniesthi, et statu et conditione civili in qua nati sunt et hactenus extiterunt exhimendum ac in coetum et numerum verorum regni huius Transsilvaniae et Hungariae nobilium annumerandos, aggregamus, cooptamus et ascribimus per praesentes. Decernentes expresse ut a modo deinceps ijdem Georgius, Nicolaus, Ioannes et Petrus Chiokoniesthi ipsorumque haeredes et posteritates utriusque sexus universae pro veris et indubitatis nobilibus habeantur et reputentur. In signum autem huiusmodi verae et perfectae nobilitatis eorum haec arma seu nobilitatis insignia: scutum videlicet triangulare erectum coelestini coloris, cuius imam partem monticulus quadrigis viri-

www.dacoromanica.ro

dibus quasi cespitibus refertus occupat, cui a parte sinistra cervus integer sagitta in gutture oblique transfixus saltuque impetum facienti similis insistit. Scuto super apposita est galea militaris clausa, quam corona regia gemmis unionibusque optime ornata contegit, ex qua rursum cervus dimidius, priori non dissimilis, eminet, a summitate vero sive cono, galeae lacinia seu lemnisci, hinc rubri et albi, illinc vero coelestini et aurei colorum, in utrumque scuti latus defluentibus, illudque decenter exornantibus, prout haec omnia in capite seu principio praesentium literarum suarum docta manu et arte pictoris clarius expressa et depicta esse cernuntur, animo deliberato et ex certa scientia ac liberalitate nostra annotatis Georgio, Nicolao, Ioanni et Petro Chiokoniesthi ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dedimus et contuliumus, annuentes et concedentes ut ipsi praescripta arma seu nobilitatis insignia, more aliorum verorum et insignitorum nobilium armis utentium, ubique in proeliis, hastiludiis, torneamentis, duellis, monomachiis ac aliis quibusvis.... exercitiis nobilitaribus et militaribus, necnon signis..., velis, vexillis, anulis, aulis, domibus, clipeis, tentoriis, sepulchris, generaliter vero quarumlibet rerum et expeditionum generibus, sub mero (?) exercere nobilitatis titulo, quo eos ab universis et singulis, cuiuscumque status, conditionis, dignitatis et praeeminentiae homines existant, dici, teneri, nominari et reputari volumus ferre et gestare, omnibusque et singulis iis honoribus, gratiis, privilegiis, indultis, libertatibus, iuribus, immunitatibusque et praerogativis, quibus caeteri veri et nati ac indubitati nobiles et militares homines praedicti regni Transsilvaniae et Hungariae, quomodocunque de iure et consuetudine utuntur, fruuntur et gaudent, perpetuo uti, frui et gaudere valeant atque possint. In cuius rei memoriam firmitatemque perpetuam praesentes literas nostras, pendentis et authentici sigilli nostri munimine roboratas, memoratis Georgio, Nicolao, Ioanni et Petro Chiokoniesthi ipsorumque haeredibus et posteritatibus utriusque sexus universis clementer dandas duximus et concedendas. Datum in civitate nostra Alba-Iulia, die decima octava mensis februarii, anno Domini millesimo sexcentesimo.

Io Mihailŭ Voevodŭ.

www.dacoromanica.ro

III.

În ultimul timp d. Iulian Marțian, deputat, mi-a încredințat spre publicare aceste două scrisori inedite.

Una e de la Nicolae Petrașcu, fiul lui Mihai Viteazul, din Pressburg, la 1602:

Copia supplicis libelli Nicolai Petrask, filii Michaelis Vajvodae, a. 1602, Posonii, statibus et OO. [= Ordinibus] regni Hungariae exhibiti ad Illustrissimos, Reverendissimos, Magnificos ac Generosos dd. S. C. Regiaeque Maiestatis consiliarios caeterosque tabulae regiae assessores, etc., d. dominos gratiosissimos.

Iilustrissimi, Reverendissimi, Magnifici ac Generosi dd. gratiosissimi, servitiorum meorum humilium paratissimam oblationem. In quantum discrimen rerum mearum iam secundario devenerim, penes fidelitatem S. Regni Hungariae Coronae omnia bona mobilia amittendo, difficilimum et lamentabile est dictu ac proinde ne vestras prudentissimas et pientissimas aures commemoratione extremarun mearum miseriarum ac pie defuncti parentis mei fidelissimis ac heroicis factis servitiisque adgravare videar, unico verbo humillime et ob amorem christianitatis oro, dignetur pro sua pietate in me afflictissimum graciles suos oculos convertere ac ex compassione duntaxat christiana auctoritate sua apud Sacratissimam Caesaream Regiamque Maiestatem efficere ut illa 15 m. thaler. per 70 xfr. computando, mihis persolvantur, quae liquide a Suae Maiestatis Camera hungarica persolvi deberent, ut patet ex obligatoriis superinde datis, ut, ea gratia et caesarea clementia mediante, partim suppellectilem meam oppignoratam redimere, partim vero ut me intertenere [queam], donec aut afflicto statui meo a praep[otente] Deo Caesareaque Maiestate melius provisum fieret, aut optanda morte superer, ne poenitus me iam fere exutum omnibus fortunis ostiatim mendicare opporteat. Pro qu[orum] gratia, etc.

Humillimus servitor,
Nicolaus Petrascus,
defuncti Michaelis Vajvodae filius.

A doua e de la Vasile Lupu:

Spectabilis ac magnifice domine Kemen, amice benevole,
Literas Magnificae Dominationis Vestrae 24 iulii in arce fo-

www.dacoromanica.ro

garasiensi scriptas et honorifice accepi et benignissime legi, vel hoc nomine quod Magnifica Dominatio Vestra ex innato suo erga me affectu omnibus inhiet occasionibus meis et minimis quantumvis causis suam navare operam non dedignetur. Cacabi quod necdum ex integro sint parati nihil per hoc neglectum est; quandocunque opifices illi pro commoditate sua eos conficere poterint ex usu meo erunt. Nec sibi Magnifica Dominatio Sua persuadeat me alicui indignationi obnoxium fuisse eo quod per tabellarium meum ex necessitate que urgebat mihi rescribere non poterit; profecto aeque mihi relatio tabellarii illius grata fuit atque literae quas mihi Magnifica Dominatio Vestra scripsisset. Iamdudum me Magnifica Dominatio Vestra officii mei suum fecit atque ita ad quaevis sua obsequia obligavit, ut cum faenore ea tenear omnibus occasionibus Magnificae Dominationi Vestrae rependere. Dies celebrandarum nuptiarum [1] ex voluntate Illustris domini generalis exercitus zaporoviensis destinatus erat pro 28 iulii, sed, cum legati illius, qui apud me fuere, reditum suum non maturassent tardumque gradu iter suum confecissent, responsum hucusque ultimarium de celebrandis nuptiis nondum accepi. Puto dilationem hanc etiam factam esse propter seria negotia quae Illustris generalis exercitus zaporoviensis Czehryni, ubi nunc residet, expedire solet; si tamen aliquo eventu nuptiae ante festum Assumptionis Beatissimae Virginis non celebrabuntur, post festum vero Beatissimae Virginis infallibiliter celebratio haec ad effectum perduceretur. Siquidem antea in hoc termine tergiversabar propter consensum Chani; nunc autem, cum ad Camenecum esset Illustris generalis exercitus zaporoviensis cum Soltano, in scriptis consensum illum quem affectabam mihi misit. Poterit Magnifica Dominatio Vestra exacta una hebdomada aliquem ex domesticis suis ad me mittere, per quem expresse et determinate Magnificam Dominationem Vestram et de celebratione nuptiarum et de ipso generali exercitus zaporoviensis informabo, qui, ut puto, vicinior nobis erit, siquidem Korsumam proficisci voluit. Soltanus cum suis Tartaris ad tuguria sua rediit, relictis sex millibus Tartarorum penes Illustrem generalem exercitus zaporoviensis, quos propriis sumptibus alit. Nihil restat nisi quod ad quaevis Magnificae Dominationis Vestrae obsequia promptitudine mea

[1] A fiicei Roxandra cu Timuş Hmilnițchi.

www.dacoromanica.ro

pateam. Hisce me solito favori Magnificae Dominationis Vestrae ut possum diligentissime commendo. Iassiis, die 29 iulii 1652.

Magnificae Domnationis Vestrae amicus
benevolus
Basilius, Dei gratia princeps terrarum
Moldaviae.
Io Vasilie Voevod.

(Pecetea cea mare.)

Spectabili ac magnifico domino Ioauni Kemeni de Genmonostor, comiti comitatus albensis Transylvaniae, necnon Illustrissimi principis Transylvaniae praefecto arcis ac praesidii districtusque terrae fogarasiensis capitaneo supremo universalium militum campestrium, domino et amico benevolo.

În sfîrșit Matei Basarab scrie din 24 — 1603, de la Tîrgoviște, pentru a cere lui Kemény ajutor contra lui Vasile-Vodă, care vine de la Buzău spre Șoplea cu Cazacii.

IV.

D. judecător Crivăț din Piatra-Neamț îmi comunică următoarele documente moldovenești ale d-lui I. V. Stan, din Talpa, privitoare la moșia Crăeștii, a «moșului» Craiu:

1.

Eremia Moghilă, pentru «cneaghina» Anghilinia, «cneaghină» a lui Vasilie Ceașnic, care a venit cu zapisul «de la Gherghina Ceașnic și de la Duma Portar și de la Grama Sulgiar și de la Crăstea Potelnic și de la Corpaciu Potelnic»: Evghenia, fiica lui Bogdan Rugină, «cneaghina lui Vasile», *vă cupea să nego vă Munteascoi Zemli* («de cumpărătură în Țara Muntenească)», dă ocina lor, a șasea parte din Crăești, în Neamț, «la obîrșia rîului negru», lui Vasilie fost Ceașnic și Anghelinei, drept 500 de taleri. — Iași 7103 (sau 7110)[1], Maiu 2. Stroici Vel Logofăt. Pătrașco Uricar.

2.

Eremia Moghilă, pentru Vasilie Pîrcălab, care aduce zapisul de la «Gligorie șoltuz și de la 12 pîrgari ai lui și de la ceilalți mulți oameni buni și bătrîni din Tîrgul Neamțului», că a venit

[1] Așa, 7110, pare și după numărul de ordine al documentului.

www.dacoromanica.ro

«Cozma fiul lui Marco Postelnic şi Gavrii fiul Liliţei *(Lilița)*, din Pogăneşti, în Ţinutul Tutovei», de au dat ocina lor, a patra parte din satul Crăeştii, la «apa» *(voda)* neagră, pentru 640 de zloţi tătăreşti. Întărire. — Suceava, 7107 (1599), Mart 8. Stroici Vel Logofăt. Pepelea. Pecete ruptă.

3.

Eremia Moghilă, pentru «Cozma şi fratele lui, Toma, şi sora lui, Draga, fiii Stancei *(Stanți)*, nepoţii lui Ion *(Ionuț)* şi aşijderea strănepoţii lui popa Gavril, fiul *Leliți*, sora Stancăi *(Stanchi)*", cari-şi dau moşia de la satul Crăeşti, din Neamţ, pe «dolina» neagră, a patra parte, lui Vasilie Pîrcălab, pentru 640 de zloţi tătăreşti. Tot aşa Nastasia, fiică lui Văscan Ion, dă partea ei «din a patra parte» a Crăeştilor pentru 220 de zloţi tătăreşti. Întărire. Suceava, 7107 (1599), 27 April. Iscălitură neînţeleasă a Logofătului. Nicoară uricar. Pecete peste hîrtie.

4.

Eremia Moghilă, pentru „Cozma şi fratele său Toma şi sora lui Draga, fiii Stancăi *(Stanchi)*, şi popa Gavril, fiul Liliţei *(Liliți)*, şi nepotul lui, Grozav, şi surorile lui, Nastasia, Agafia şi Mărica, fetele lui Ion *(Ionuț)* şi aşijderea nepotul lor Vasilie şi surorile lui, Agafia şi Părasca, şi Axinia şi Pălaga, fii lui Truşan, toţi strănepoţii lui Ion *(Ionuț)* cel bătrîn, şi aşijderea nepoata lui, Anghelena, fiica lui Bogdan Medelnicer, şi nepoţii lui, Vasilie şi Gavril, şi surorile lui, Neacşa şi Marica şi Simina şi Chirighina, fiii lui Ruginî, nepoţii lui Bogdan Medelnicer, şi Evghenia, fiica lui Bogdan Ruginî, toţi nepoţi şi strănepoţi ai bătrînului Şandru Comis», cari-şi dau moşia şi cumpărătura «străbunului lor Şandru Comis, care i-a fost cumpărătură de la Toader Hurdugaş», satul Crăeştii, «care e la vîrful apa *(voda)* neagră, care e în Ţinutul Neamţului», lui Vasilie pîrcălabul de Neamţ şi «cneaghinei» lui, Anghelina, drept 500 de taleri de argint, dînd şi actele de la „bătrînul Ştetan Voevod".

Marturi: fiii Constantin şi Alexandru, Nistor Ureache Vel Vornic de Ţara-de-jos, Crăstea Vel Vornic de Ţara-de-sus, Ghiorghie pîrcălab de Hotin, Ghiorghii şi Ionaşco de Neamţ, Manole şi Avram *Rodna* de Roman, Văscan Orîş Hatman şi pîrcălab de Suceava, Bărnovschi Postelnic, Toader Veaveriţi

www.dacoromanica.ro

Spătar, Cărăiman Ceaşnic, Gligorie Stolnic, Simeon Stroici Vistier, Gherman Comis, Lupul Stroici Vel Logofăt. Scrie Arsenie Nebojatco. Suceava, 7113, (1605) 24 Februar. Iscăleşte Stroici. Pecete ruptă cu şnur roşu închis. Pergament.

5

Simion Moghilă, pentru «Crăstea fiul Soficăi *(Sofichi)* Tălăşmăneasa, care dă a patra parte din satul Crăieşti, cu moară pe Drăguşana *(na Drăguşana)*, iui Andronic Visternicel, pentru 300 de zloţi tătăreşti. Iaşi, 7115 (1607), Iunie 26. Iscălitura Domnului. Ureache Vel Vornic. Băseanul uricar.

6.

Ghiorghi Ştefan-Vodă, pentru Iordachie biv Vistier, care dă ocina şi cumpărătura la Crăeşti, pe rîul *(reaţia)* negru, în Ţinutul Neamţului, lui Ionaşco Rusul Vel Vornic de Ţara-de-jos, pentru 400 de lei. Iordachie o avea de la Loghin din Bărăoani şi de la fiii Crăescului. Vine şi „Abaza, fiul lui Gavril Hatmanul", şi dă ocină şi cumpărătură tatălui său în satul Bălăneşti, tot pe acel rîu, şi în satul Bărăgoani, tot lui Ionaşco Rusul.—Iaşi, 7162, 15 Ianuar. Racoviţa Cehan Vel Logofăt. Dumitraşcu uricar. Pecete cu ceară. Slavon.

CRONICĂ

Hotarele «Dobrogii bulgăreşti» se îngustează necontenit. Se ştie că partea apuseană a provinciei a fost locuită din vechiu de Romîni. Iată acum dovada că *în veacul al XVIII-lea la Babadag se slujia de pe cărţi româneşti, în vechea biserică a Sf. Dumitru*, şi că *Babadagul atîrna de episcopia raielelor româneşti, a Proilavului*

Biserica din Reni păstrează cărţile vechii biserici greceşti din această «Tomarovă» (cf. numele de familie Tomoroveanu). Între ele, pe un *Apostol* din Iaşi, 1 756, se ceteşte: Αὐτὸ τὸ χαρτῆ ἦνε τῆς Μητροπόλεως Προϊλάβου, Τομαρωβή, Μάϊος 15 (= Această hîrtie e a Mitropoliei de Proilav, Tomarova, 15 Maiu).

Dar pe un *Penticostariu* tot românesc, din Rîmnic, 1743, se ceteşte: Αὐτὸ τὸ βιβλήον τῆς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου Δημητρίου τῆς

www.dacoromanica.ro

Μπαμπάδαχ, 1771, Ὀκτοβρίου 26 (= Această carte a bisericii Sf. Dumitru din Babadag ; 1771, Octombre 26).

Şi pe aceiaşi :

Τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις κτῆμα πέλει τῆς ἐν Μπαπάδαϊ ἁγίας ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. (= Aceasta cu altele e proprietatea sfintei biserici a sfintului slăvitului marelui mucenic Dimitrie, în Babadag)

Pe un *Triod* din Veneţia mai găsim aceiaşi inscripţie, cu adausul că apoi cartea a trecut la biserica Mîntuitorului din Reni (Καὶ τόδε σὺν τοῖς ἄλλοις κτῆμα πέλει τῆς ἐν Μπαπάδαϊ ἱερᾶς ἐκκλησίας τοῦ ἁγίου ἐνδόξου μεγαλομάρτυρος Δημητρίου. καὶ μετὰ ταῦτα ἄς εἶναι ἐκκλησίας τοῦ Σωτῆρος τῆς ἐν Ῥενήν).

Oraşul turcesc din veacul al XVI-lea, cu stradele înguste, pavate, cu casele de zid, cu cele patru moschei şi Turcii întrebuinţînd sclavi creştini (*Acte şi fragm.*, I, p. 93), se schimbase cu totul, deci, supt raportul naţional [1].

La Reni, în aceiaşi biserică, se mai află o icoană grecească cu însemnare din 18 Iulie 1846, un *Trebnic* românesc din 1815 şi *Liturghiile* româneşti din 1859.

Pe un *Antologhion* 7263 : «Acestŭ Mineiu iaste al paisăştii obştimi, şi care îl va dezlipi dela obşte va fi suptŭ canonŭ pînŭ îlŭ va întoarce iară la obşte».

Pe o *Psaltire* de Iaşi, 1782 (7290) : «Ačeastă psaltire să se şti de când amŭ cumpărat-o eŭ, Vasile diiaconu otŭ Puţunteai, sănŭ diiaconulŭ Necolai, de la Onofrei sănŭ Mărcuţii Caragioe, dreptŭ 2 lei, 30 de bani, de istovŭ, în zilile prè-înnălţatului Domnŭ Mihai Costantinŭ Suţulŭ Voivodŭ, în luna lui Dichevri 8 zile, şi umblă văleatu 1794, şi cine s'arŭ ispiti să o furi să nu-lŭ erti Dumnezeŭ, şi nici pămăntu să nu-lŭ suferi».

Pe un Ταμεῖον Ἀνθολογίας pomenirea bibliotecii «popei Nicolae Stephanari» (Καὶ τόδε ἐκ τῆς βιβλιοθήκης παππᾶ Νικολάου Στεφανάρη, 1832, Αὐγούστου 10).

Pe un *Prolog* din 1855 : «1856, Noemvrei, să fii ştiut că s'au cutremurat pămăntul, şi amŭ scrisŭ eŭ, Iordan P. Hogĭa.

1856, 30 Novembre, scrie Niculai E. Ciucă : «s'aŭ făcutŭ o pri-

[1] Călătorul citat spune (p. 94) că de la podul din Babadag începe Dobrogea cu cele 208 de sate tătăreşti şi o sută de timarioţi turci.

www.dacoromanica.ro

mejdie în târgu Reni, într'acestŭ chipŭ că s'aaŭ arsŭ o fată şi îndată şi aŭ murîtŭ». Deci «să ne păzim cu pregetŭ».

În satul Anadol, lîngă Reni:

1. Pe sfeşnice: «Făcut la 1855».
2. *Apostol* din 1784.
3. *Liturghie* din 1815.
4. *Triod* de Buda.
5. *Evanghelie* de Bucureşti, 1775.

În satul Văleni:

1. *Catavasierŭ* de Blaj, 1795: «primi rugăciune mè...».
2. *Octoih de* Braşov, 1805.
3. Pe o *Evanghelie* de Buzău, 1837: „Această sfântă Evanghelie s'au dăruitŭ de către Sfinţia Sa păr. I. Morariu, fiind în acea vreme preot în colonia Slobozia, la biserica cu hramul Sântului Spiridon din coloniia Văleni, la anul Mîntuirii 1861, luna Noemvrie în 20 zile, spre pomenirea răposaţilor săi părinţi. Preot I. Moraru."
4. *Liturghii* de Iaşi, 1845.
5. *Prolog* de Neamţ, 1855. Pe legătură: „Arhimandrit Antonie Dumbravă".

În satul Colibaşi:

1. Pe o *Psaltire* de Sibiiu, 1805: «Ačastă sfântă şi dumnezeiască Psaltire aŭ cumpărat dumnealorŭ anume Ionŭ Rotariu, Ilie sin Nicolae, şi o aŭ dăruit Sfinţilorŭ Voevozi otŭ satul Colibaşi, să fie în veaci pomeniţi; 1810, Iunie 17.
2. Pe un *Ceasoslov* de Neamţ, 1833: „Am scris pentru slava veştii de când m'am preoţitŭ, la anulŭ 1857, Iunii în 19. Preotŭ Ioannŭ Avramovŭ".
3. *Trebnic* de Chişinău, 1820.

În satul Slobozia:

1. Pe un *Mineiu* din 7206: «Scris-amŭ eŭ, Costandinŭ feţi popi lui Gheorghe prot. ot Dolgopolu. — Acestŭ Menei pe luna lui Faurŭ l-aŭ dăruitŭ Gheorgheşanŭ băcalŭ... [fe]meia preutului Dimitrei Stolerŭ denŭ Tomarova (către 1820). Preutŭ Dimitru Stolerŭ Caşaonenŭ [= din Căuşani]. Popŭ Andrei ce amŭ fostŭ

www.dacoromanica.ro

preotŭ atunci la Cămp[u]l[un]gŭ; 1779. Scris-amŭ eŭ, Dionisie ierom.; Ghen. 30, 7258.

2. Pe un *Triodion* din Bucureşti, 7237: «La legatulŭ acestei cărţi au plătitŭ... Ştefanŭ Bracueŭ..., Gheorghe Schiţariŭ..., Costandinŭ Cărămanŭ, Prohirŭ (către 1780).

3. Pe un *Penticostariu* de Bucureşti, 7290: «Să să ştie voi, sătenii, că a[m] legatŭ Penticostariu, săntŭ titori cu 2 lei, eu, preutulŭ Ionică otŭ Lungeşti, şi prezvitera Marie, în 7292, Ap. 7, unde să prăznueşte hramulŭ Tuturorŭ Sfinţilorŭ, la biserica dinŭ vale a dum. 3 Logofătŭ Coste».

4. Pe un *Penticostariu* din Sibiiu, 1841, menţiune că s'a dat bisericii de la „Slobodzie cu hram. Sfinţilor mai marilor Voivozi Mihail şi Gavriil de dumnealui colonistul Theodor Dunamtot *(sic)*, din colonia Slobodzia» (preot Ioan Morariu, 1862).

5. Manuscript de cîntări (notă din Februar 1863).

În satul Cîşlita:

Ceaslov de Chişinău, 1868.

În satul Vadul-lui-Isac:

1. Icoană din 1805: «Ioan zugrav; Braşovŭ, 1805», şi alta: «Costandinŭ, Elena; Bretcu, 1805".

2. Vieţile Sfinţilor, brîncoveneşti (un volum).

3. Pe un *Apostol* de la 17—: «Ačastă este a Vădaşilorŭ, cu[mpărată cu] milostenii de la multe sate» (pe la 1700).

4. Pe un *Antholoģhion*, Septembre 17—: «Acestŭ este a Vădaşilorŭ..., este a Vădaşilorŭ, cumpăratŭ de satŭ... să fie a petreci cu Iuda, la...»

5. Pe un *Evhologhiu* din 17—: «Să ştie di cându au ne[n]su la Sfătu Gheorghi, la let 1814, Ap. 19».

6. Listă de ctitori pe o carte:

«Andronicŭ Ufrosŭ, Ioniţă Bucurŭ, eŭ, Vor. Vasile, preotŭ Costandache ce era preotŭ la biserica nostră înŭ Vadŭ, darŭ la carte n'are trabă preotulŭ, este dreptŭ a nostră. Eŭ Grozaulŭ Costandinŭ amŭ dat-o satului Vadulŭ, letŭ 1794, Iulie 4.»

7. Pe un *Triodion* din 17—: «Acestu Sfăntu Triodŭ este cumpăratŭ de irei Costandache i de dascălulŭ Ghiorghe, însă să ştie cumŭ au fostŭ, şi cum că, vindŭ numitulŭ vănzătoriŭ întisŭ la casa mè, adică a preotului Costandache, văzăndŭ că la biserică nu era Triodŭ, aŭ zisŭ preotulŭ sătenilor ca să cumperi pe

www.dacoromanica.ro

Triodŭ, i sătenii nu s'au apucatŭ să dă nicio pără, zicându că n'au nicio puteri, că era vreme lui Ghenare, când să strânge temeiulŭ fumăritului; iarŭ preotulŭ, văzăn[dŭ] aşa, aŭ luatŭ pe dascalŭ şi pe vânzătorulŭ de cărţŭ şi aŭ purcesŭ penŭ satŭ, şi aŭ prinsŭ a prosti pi la fiiştecare casă şi la fiiştecare omŭ, şi la bogatŭ şi la săracŭ, şi la streini şi la Jidovi şi la Armeni, încă şi la Ţigani, şi, spuindu-le şi denŭ Sfintele Scripturi, aŭ plecatŭ pe creştini şi aŭ datŭ care cătŭ i-aŭ fostu voe, altulŭ 1 par, altulŭ 2, altulŭ 3, altulŭ 4, până la 10 par, iarŭ altulŭ n'au datŭ niciuna, iarŭ v'o tri omeni aŭ datŭ câte 20 par., iarŭ vr'o tri oameni aŭ datŭ câte unŭ leŭ. Şi m'amŭ alesŭ, denŭ totŭ satulŭ s'aŭ făcutŭ 14 lei. Şi noi amŭ pusŭ 9 lei, 10 par., şi amŭ cumpăratŭ pe Triodŭ. Şi s'aŭ dăruitŭ bisăricii de către toţi, adicăte la satulŭ Vadulŭ-lui-Isacu. Şi care preutŭ i dascalŭ arŭ căta după noi să aibă a ne pomini, măcarŭ şi alŭ doe rându şi alŭ triele, oricine amŭ cădè, totŭ să aibă a ne pomini până când s'a odovăi *(sic)* carte ăcasta, şi, oriunde s'arŭ întâmpla dându să cu vr'unŭ felŭ de întâmplare, totŭ să aibă a ne pomini. Care rugându-mă cu ferbinte dragoste tuturorŭ celorŭ după mine fraţi să faceţi pominiri pentru noi, păcătoşii, adică să purtămŭ sarcina cela celue, şi aşa vomŭ plini .ege lui Hs. Iarŭ pomelnicul este acesta cumŭ urmeză mai înnainte: irei Costandinŭ, că aşa îmi este numele denŭ botezŭ, iarŭ în lume Costandache, papadia Nastasie, f ĉorii Todeŭ, Aniţa, Gheorghe dascalulŭ, care aŭ fostŭ ostenitorii cu mine la cumpăratulŭ cărţii, cumŭ arată şi mai înnainte. Şi pe părinţi mei îi chiamă Jăca tată-meŭ, iarŭ mama Marie, iarŭ parinţii dascalului îi chiamă Lupulŭ, Catrina. Şi oricare preutŭ îţi cădea pe urma noastră, să ne socotiţi pe unŭ pomelnicŭ, să ne pominiţi la sfinta leturghie, aşişdere pre toţi ctitorii cărţii aceştie, adică pe toţi pravoslavnicii creştini ci aŭ cumpăratŭ carte ăcasta. Şi, cândŭ s'aŭ cumpăratŭ carte ăcasta, umbla letŭ 1784, Ghenar. 27.»

8. Vieţile Sfinţilor de Neamţ: «ieroshimonahŭ Mic».

9. Pe un *Penticostarion* de Bucureşti, 7291: «Acestu Penticostariŭ este de aice, dinŭ satŭ Vadulŭ-Isacŭ, de la besăreca cu hramŭ Sfântulŭ Neculai; anulŭ 1823».

10. Pe un *Molebnic* de Chişinăŭ, 1815: «Să să ştie de cândŭ s'aŭ făcutŭ pâne de amŭ aratŭ toată iarna, de n'au fost umătu,

www.dacoromanica.ro

şi aŭ fostŭ oarzăle, săcara şi ovăscului prè bunŭ, iară grăulŭ camŭ rarŭ, aŭ umblat veletu 1843.»

11. *Slujebnic* de Chişinăŭ, 1813.

* * *

Ruinele curţilor domneşti de la Argeş.

D. Virgil Drăghiceanu ni scrie: «De la terminarea săpăturilor din biserică, am făcut sondagii şi şanţuri pentru desvelirea fundaţiunilor casei domneşti a Curţii din Argeş.

Fundaţiunile zac supt un strat de pămînt de 0,50 m.

Încinta reşedinţei domneşti, formînd un imens pătrat, ca de ca. 90 m. fiecare latură, se întindea la 3 m. de faţada bisericii, spre ripile rîului Argeş.

Era încunjurată de un zid de bolovani de ca. 3,50 înnălţime, care încă se conservă, parţial, pe laturile N. V. şi S.

Cam spre mijloc şi aproape de laturea sudică se înnalţă palatul, din care au rămas cîteva colţuri, de peste 3 m. înnălţime.

Avea planul casei mari româneşti (31,45 m. × 17 m.), cu o mare prispă în faţă, de 5,50 m. lăţime, cu pivniţă în toată întinderea casei şi beciu boltit, în lăţimea prispei, apartamentele de-asupra pivniţei, avînd zidurile despărţitoare aşezate direct pe colosalele grinzi de stejar ce acoperiau pivniţa.

Scara se află la colţul N. E. al casei.

Cu toate modestele mijloace cu care s'a lucrat această casă domnească, se vede însă un pronunţat gust pentru lux: am găsit fragmente de piatră din minunatul portal gotic al casei, cu un profil din cele mai interesante; de asemenea fragmente din cadrele de fereastă de piatră. Bolţile camerelor erau susţinute de console cu vulturul ţerii, de o execuţie care lasă cu mult în urmă lucrările de acelaşi fel ale lui Brîncoveanu. Am găsit chiar cheia pivniţei. Surprise pot ieşi oricînd din cei 2 m. adîncime pămînt ce acopăr pivniţa, şi pe cari nu i-am putut scoate din causa vremii şi lipsei de mijloace.

În faţa palatului, pe laturea N., se întindeau modeste dependinţe cu prispă. Cam în mijlocul curţii, alte încăperi cu pivniţă (10,40 m. × 4,50 m.).

Poarta, cu camera portarului şi puţul curţii, spre latura E., nu departe de actuala clopotniţă a bisericii.

Diferite poteci pavate brăzdau curtea în diferite direcţii; iar

www.dacoromanica.ro

supt temelia prispei casei domneşti, la 1 m. adîncime, am găsit urme de pavaj de piatră, ceia ce însemnează că s'a ridicat această curte pe locul unde a fost o aşezare cu mult mai veche.

Dacă la primăvară voiu avea mijloacele trebuitoare, voiu desveli în întregime toată această curte, ale cării urme le-am scos la iveală.

Virg. Drăghiceanu.

* * *

Un fiu al lui Alexandru Lăpuşneanu: Cneazul Constantin, Voevodul de Chiev.

De sigur că dintre toţi Domnii romîni Alexandru Lăpuşneanu al Moldovei a fost mai bogat binecuvîntat de Dumnezeu cu copii. El a avut şepte feciori: Constantin, Bogdan, Ioan, Petru, Ilie, Ştefan, Aron, şi şepte fete: Teofana, Teodora, Marica, Chiajna, Trofana, Anghelina şi Sultana[1]. Cei dintre aceşti fii şi fete — legitimi şi din flori — cari n'au murit în decursul stăpînirii tatălui lor au avut o viaţă de fericire şi de bine dubioasă şi s'au răspîndit în toate părţile, în deosebi în Polonia şi Rusia, unde au murit unii dintre ei. Aşa Marica s'a căsătorit cu un nobil polon Orzechowski, iar fiica acestora, Ana, s'a măritat tot după un oarecare Po on Czolhanski, Trofana a ajuns soţia de scurtă durată a nobilului polon Gaşpar Paniewski. Altă fată a fost peţită de un alt nobil polon războinic, Cristofor Zborowski, dar fiind răspins, el n'a uitat să răsplatească această ofensă brutală asupra aceluia care a fost causa răspingerii: Bogdan, fiul lui Alexandru-Vodă Lăpuşneanu.

Bogdan-Vodă, om uşuratec, cu întinse legături familiare şi prieteneşti în Polonia, a căutat să le întărească pe acestea şi prin faptul că, în Ianuar-Februar 1572, a mers împreună cu 500 de aderenţi de-ai lui în Po onia pentru a-şi lua de soţie pe fiica lui Ioan Tarló, din Lemberg. În drum fu atacat de Cristofor Zborowski şi rănit, şi numai prin o răscumpărare de 6.000 de galbeni fu pus în libertate, prin garanţia lui Secigniewski şi a cumnatului său viitor, G. Paniewski. Cu tot sprijinul ce i-l dă regele

[1] Hurmuzaki, II, p. 532; Iorga, *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, Văleni, 1910; Iorga, *Studii şi documente privitoare la istoria Romînilor*, III, p. 33; şi Iorga, *Inscripţii din bisericile României*, I, Bucureşti, 1907 la: Slatina.

www.dacoromanica.ro

polon, Bogdan pierde pentru totdeauna tronul Moldovei, care, în timpul petrecerii sale în Polonia, pentru căsătorie, fu ocupat de Ion-Vodă cel Cumplit, trimisul Sultanului. După o pribegie dureroasă prin Rusia, Bogdan aici își încheie zilele prin 1574, zile pe care el singur și le-a pregătit așa de nenorocite [1].

Cu Bogdan a trecut în Polonia și apoi în Rusia și fratele său Constantin. De fapt, în acest timp întîlnim în Polonia un Constantin, căruia regele Poloniei Ștefan Báthory în repetite rînduri, în 1577-8, îi dăruiește vre-o 85 fl. 11½ coți de postav de Flandra, apoi două haine și postav vînăt și de Flandra roșu [2].

De și unele documente polone din 1578 îl numesc pe acest Constantin: Lăcustă [3], totuși n'aș vedea în el un fiu al lui Ștefan-Vodă Lăcustă, care avea, după cum ni spune însuși, numai doi fii, Alexandru și Ștefan [4].

În *Gazeta Mazililor și Răzeșilor*, III, Cernăuți, 1913, nle. 7-8, pp. 114—117, se publică un document (după o copie din *Tabula terii* din Cernăuți, Liber relationum, tom. II, p. 23, ad nr. 213, pr. 2, Febr. 1795), în care se spune că fratele lui Bogdan, «cneazul Constantin, după slujbele ce au făcut (în Rusia) au rămas la Chiev». A avut doi fii: Pavel și Ion. Aceștia s'au întors în Moldova, luînd și porecla de Albotă. Pretind moșiile părinților lor și li se și dau de către Moise Movilă (document din Iași, Sept. 7141 (? 1632.) Pavel Albotă a avut un fiu Toader (doc. 15 Iunie 7213), acesta are pe Șerban, poreclit și Flondor (doc. 8 Ianuar 7230), de la care vine — se spune — neamul Flondoreștilor.

Deci acei principe de Ostrog, Constantin, — Ureche îi zice *cneazul Constantin, Voevoda Chievschi* (ediția Kogălniceanu, 1872, p. 230) —, care a fost sprijinitorul devotat al *atîtor pretendenți* la tronul Moldovei, un aliat al lui Mihai Viteazul, un ocrotitor al ortodoxismului curat și al lui Mihai Palamed, cîntărețul grec al vitejiilor lui Mihai Viteazul, și al atîtor fapte culturale, ar fi

[1] Vezi bibliografia în Iorga-Hurmuzaki, XI, Prefața; Iorga, *Istoria armatei românești*, I, Vălenii-de-Munte, 1910, pp. 323-27, notele.

[2] A. Veress, *Rationes curiae Stephani Báthory, regis Poloniae, historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes* (1576—1586) (=*Fontes rerum hungaricarum*, III), Budapesta 1918, pp. 36, 38, 51, 55.

[3] Hurmuzaki, XI, p. XLIII.

[4] Wickenhauser, *Geschichte der Kloster Homor, etc.*, Cernăuți 1881 pp. 96-7.

www.dacoromanica.ro

un Rom'n din Moldova, şi chiar însuşi fiul lui Alexandru Lăpuşneanu.

Dar, pentru ca aceasta să fie un fapt deplin cîştigat în istoria românească, rămîne, de sigur, ca cercetările ulterioare să descopere şi dovedească autenticitatea documentului original, după care s'a făcut copia publicată din «Gazeta Mazililor» [1].

Ştefan Meteş.

* * *

Romîni şi Slavi.

Şi Germanii au luat de la Slavi, cari erau mai aproape de Bizanţ, la un moment dat, terminii pentru *plug*, pentru săcară (*Roggen* din *Rojje*) şi chiar pîne (*hleba*, în gotică *hlaib*; şi acuma se zice : *ein Leib Brods*, o bucată de pîne).

Ceia ce *nu* înseamnă că Germanii şi-au luat de la Slavi, agricultura, pe care n'ar fi cunoscut-o. Marea majoritate a terminilor de plugărie arată contrariul.

Sistemul numirii lunilor, ca la noi, în nomenclatura populară, după producţii, se întîlneşte în Asia, dar şi la Venzii slavi de la Baltica, unde, după acelaşi Xavier Marmier (*Un été au bord de la Baltique*, p. 160), erau „luna corbului, a porumbelului, a cucului, a sămănăturilor, a teiului, a culesului, a căldurii (cf. la noi: Cuptor), a căderii foilor, a vîntului, a zăpezii şi a gheţii".

Cei d'intăiu duci ai Pomeraniei n'aveau reşedinţi: ei locuiau pe rînd în deosebitele mănăstiri (*ibid.*, p. 171).

Legenda spune că Pomeranieni au fost pe la noi: trei ţerani din Cosserow, veniţi să vadă pe regele Suediei, Carol al XII-lea, la Bender. Cînd li se înfăţişă omorul cailor regali pentru hrana Curţii, unul din ei strigă: „Doamne, Doamne, unde e regele mieu" (acelaşi, p. 180, după Freiberg. *Pommersche Sagen* şi Temme, *Die Volkssagen von Pommern und Rügen*).

Legenda oraşului înnecat, care se spune despre lacul Dorohoiului, se află aici în legătură cu Capitala pomeraniană Vineta.

* * *

Încă un poet?. — În *Calendarul popular pentru anul 1848* a lui Rosetti se pomeneşte (articolul *Cîteva cuvinte asupra can-*

[1] Noi ne îndoim.... — *N. R.*

www.dacoromanica.ro

ţoanei) între meşterii acestei «chanson», nu numai Cîrlova, ci şi un *Rîmniceanu*, care la acea dată nici el nu mai era în viaţă.

Bucăţile iscălite E. V. în acelaşi calendar sînt de sigur ale lui Enric Winterhalder. Între ele populara:

Rîndunică
Frumuşică,
De ce fugi din ţara mea?
Ce? ţi-e frică,
Mititică,
Să te-apuce iarna grea?

Tot de el este *O fată de măritat şi Nimic, Bine ar fi*, — bucăţi spirituale care s'ar putea reproduce în antologii. În lista cărţilor de editură Winterhalder apare cu «Vina, tragedie în 4 acte de Adolph Müllner».

* * *

Femei cetitoare. — Între prenumeranţii la *Mîngîitorul celor întristaţi, celor bolnavi şi celor bătrîni* de arhimandritul Dionisie (Bucureşti 1850) sînt aceste femei: Doamna Elisaveta Ştirbei, Marea-Logofetească Zinca Ghica, fiicele lui Vodă, Ecaterina Vilară, Elisa Belu, Alexandrina Plainò, apoi, intitulate «prinţese»: Zoe Bibescu, Constanţa Ghica, Puplina Ghica, pe urmă d-nele Elenca Paleologu (născută Grădişteanu), Catinca Costeasca, Siţa Brăteasca, Zinca Roset, Elena Izviranca, Zinca Conţeasca, Maria Pavlid, Polixene Simu, Sultana Mihăiasca, Eleni Chirilov, Vasilichiţa Ioneasca.

Ca bărbaţi sînt „librierii naţionali" A. Daniilopolo şi Gh. Ioanid şi „profesorul de musică" Anton Pann, „legătorii de cărţi" D. Marinovici şi Gheorghie, Adamovici, „directorul tipografiei Sf. Sava", profesorii Iosef Limburg şi A. Nestor.

La Focşani, unde şi profesorul A. Fortunat, Elena Mărgăriteasca (născută Dedulească).

* * *

Încă un călător frances la noi? — În cartea citată a lui Marmier se vorbeşte de bălţile muntene („les plaines marécageuses de la Valachie, qui s'inclinent vers le Danube"; p. 288), şi care dau friguri, ca şi cum vestitul autor al atîtor descrieri de călătorie ar fi fost si pe la noi.

* * *

www.dacoromanica.ro

În catalogul prenumeranților la *Antichităţi despre crucea Domnului nostru Iisus Hristos*, de A. Geanoglu Lesviodacs (Bucureşti 1857) se găsesc nume interesante din Oltenia.

De sate: Doba, Colibaşu, Mamura, Ceparii, Arăeştii, Pîrşovenii, Dsica, Vlădulenii, Dobrum, Golfinu, Buzducul, Moruneştii, Oboga, Glopşanii, Bobiceştii, *Belgunu*, Panaţiia, Vîrîţu, Mosna, Tărpeziţa, Vela, Scofeşeştii, Tîrnăviţa, Tîncănău, Vîrforu, Brabova, Obedinu, Palilula, Vîrbiţa, Întorsura, Lăcriţa, Troaca, Circea, Mischii, Urşeştii, Pîrşanii, Popovenii, Linga, Pripici, Hunia, Fîntîna Banului, Dobridoru, Totoroaţă, Rodari, Galicea-Mare, Galicinica, Ţighera, Nedeia Cîrna, Plosca, Catanele, Restu, Cioroiaşu, Bohorenii, Siliştea Crucii, Urzica Mare, Portăreştii, Ţărţări, Raleţii, Brabeţu, Grindenii, Făşanii, Şteava, Greceştii, Niţoieştii, Pedeia, Drănicu, Bercinu, Văluţa, Slăvuţa, Toiaga, Păişanii, Stoieniţa, Stolla, Ciorarii, Zăicoiu, Tălpaşu, Gaia-de-sus, Bulzăştii, Murgaşul, Bodăieştii, Mieluşăii, Cruşăţu Bouşcru, Şitoia, Mihăiţa, Razmicu, Socoleştii, Ţîii, Bîlta, Căpistenii, Bulucenii, Cocorova, Talomireştii, Urdarii, Cartiu, Bobic, Scoarţa, Cojanii, Coocioasa, Călugăreasca, Alimpeştii, Rovinarii, Moii, Peşceana, Clarii, Sărdăneştii, Licuricîu, Logreţii, Banoviţa, Şimianu, Ilovăţu, Severineşti, Valea Petrei, Fîntîna, Igiroasa, Avrăteştii, Valea Hoţului, Crăgineştii, Gogoşi, Ţigănaşi, Spureni, Ciorobrani, Batogi, Jiiana, Zmîrdeşti, Beura, Scăpău, Păroiniţa, Rogova, Lomnicu, Ruptura, Lupoaie, Şovarna, Imoasa, Covirgi, Lacu, Roşiţa, Mătăsari, Lăpuşa, Tohomiru, Peşteniţa, Degeraţi, Ursoaia, Bîcleşu, Podul-Grosului, Oraviţa, Cătunul-de-sus, Ţiroiu, Lăpuşata, Cermeţeştii, Pietraru, Roşiile, Cîrnea, Muiereni, Cruşăţu, Pişani, Novacii străini, Romînie *(sic)*, Vlădaia, Corzu.

De oameni: Băieşteanu şi Băescu, Neghinescu, Măleanu, Dîrvărescu, Băran, Toloc, Modrescu, Papucescu, Mărdăloiu, Glăvan, Holohan, Turcescu, Băla, Roman Hiera, Ţurca, Giura, Degeiianu, Dozăscu, Horăscu, Dulgherescu, Dogărescu, Cherănoiu, Piţulea, Riczan, Braneţu, Bălşeanu, Papilu, Ghiurdă, Ciciu, Amzulescu, Ciobănescu, Gînjavu, Bîlanu, Cruianu, Rădoiescu, Gîlbea, Giurgiulescu, Beman, Dabelea, Dudiu, Sicătiu, Călpiianu, Ţilevea, Tecotea, Pigniu, Dinoiu, Viţinţoiu, Şcheau, Loculescu, Bîrbonie, Roventa Pi[illegible]ă, Griveu, Aninoiu, Proescu, Stegăroiu, Trăistaru, Gea[illegible]nu, Boşa, Brînzan, Udrişte, Merţu, Pais, Zbîrlescu,

www.dacoromanica.ro

Titila, Hristea Moru, Pîinișoară, Galbin, Hucamela, Cenăzeanu, Radoși (și Rădușeanu), Stologeanu, Gîrgie, Cinteză, Ghiga, Tășcău, Stăicoiu, Pislea, Haiducescu, Stelea, Dulăniță, Pachiia, Seciureanu, mai mulți Magheru, Perescu, Bocioncă, Rogojelu, Băcescu, Rădinescu, Păsturica, Terențeanu, Musculescu, Verșanu, Sterpoianu, Gitu, Rîulescu, Halinga, Hobeanu, Dăiciu, Văianu, Rudinaru, Croiceanu, Goșa, Pasăre, Riza, Ciorea, Vîlceanu, Cîrciu, Covlescu, Pîrlea, Săvoiu, Ardeiu, Cotoiu, Belculescu, Căpățină, Cermănescu, Vătășescu, Jidoveanu, Zoican, Ciocbeanu, Radu Barcoși, Mezilul, Persu, Drăganu, Preda Costache tămălariu *(sic)* și Radu Sandu tămălariu, Ocolescu, Plecănescu, Coteț, Miroiu, Leoveanu, Pozescu, Viziru, Găbenea, Teodor Deglori, Baldovin, Papugescu, Meianu, Cortoreanu, Curieru, Goznescu, Stănucă, Țone, Musulescu, Chindă, Țăpoiu, Țolea, Afrem, Băleciu, Rotaru, Oncică, Doncă, Mitroiu, Cocoșilă, Papură, Bucea, Pașa, Petrișoru, Păsărică, Preda, Mladin boiangiul, Bălăcioiu, Vasiluță, Preda Turturi, Bîldea, Bogea, Gașpar, Diianu, Mușețescu, Ioan Popescu, Brașoveanu, Nicola Popovici, Condar, Radolin, Bruzan, Sucamilă, Mohora, Groescu, Mușce, Stegaru, Seceleanu, Scordilă, Neamțu, Gheban, Fometescu, Cladoveanu, Poporincu, Eliadat Zavisdascu, Iuța, Mărgescu, Lascu, Banov, Jupaeanul, Ghetopul, Mușetoianul, Săpușesa, Mirceanu, Albușanul, Giufculescu, Albineru, Severineanu, Ioviceli, Corjeanu, Ristea, Găleșanu, Ilie Suditul, Fiincă, Zaman, Mușat, Ilie Răcman, Macin, Scutașu, Boernașu, Goagă, Datco, Vasilcă, Gliuța, Chița, Măcișanu, Rezeanu, Grășculescu, Bănduț, Bușă, Vizurescu, Mileșoiu, Corcău, Stoveanu, Brulescu, Vodeslav, Ilioviceanu, Șemăfescu, Urăchescu (și Uricescu), Bengliu, Colcescu, Reșiceanu, Curchi, Braia, Boboc, Turbăceanu, Urceanu, Sborăscu, Brașoveanu, Pojoceanu, Dănărîcu, Șăremet, Retezeanu, Buulșteanul, Cresneanul, Zoița Mosculeasa, Muescu, Hristea Aurel, Străhăeanu, Datcu, Carticeanu, Bononeanu, Hirgot, Cîrjiu, Boșoreanu, Boșogescu, Mîndruț, Vardaca, Velicoco, Ionovici, Cazacu, Veron, Pestriț, Mînăstireanul, Jîlculescu, Barbovici, Setcovici, Mohoran, Lardac, Velisco, Cenovici, Giurgescu, Ghr. al Badi, Beligrădeanu, Cerniteanu, Deșu, Igondea, Paleologa, Bobăiceanu, Hîrgotescu, Nicoliș, Gheorghe Inimă-Rea, Becu, Ghidel, Cepen, Cionea, Dăbuleanu, Dosteanu, Macșut, Delescu, Reștovici, Puicea, Milea, Baraș, Duboențiu, Ioan Roateș, Lățea, Stăiceanu, Mirileanu, Holdeanu,

www.dacoromanica.ro

Ţibru, Tomîşenu, Tîrghiu, Argintaru, Milcu, Spiriceanu, Abasiu, Pîrjolea, Ordeanu, Rîescu, Gernoviceanu, Zoinau, Nicolescu, Măgăescul, Mişulescu, Pădeşanu, Schintee, Bengulescu, Borcoşi, Ţăpîndea, Judescu.

De persoane: Aron egumenul mănăstirii catolice din Rîmnic, cc. Vladimirescu, Iordache Marin legător de cărţi (Hurez), preotul Dobre Şapcă (pl. Oltul-de-jos), Ioan Vladimirescu.

Apar şi rudele autorului: căpitanul Dumitru de la Gruia (fii: Iorgu, Nicu).

* * *

Iustin St. Frăţiman, *Administrarea bisericească la Rominii Transnistrieni, între Bug şi Nistru* (în «Revista societăţii istorico-arheologice bisericeşti din Chişinău», XII).

E şi un resumat după un studiu al lui Lebedinţev, *Ucraina Hanului*, publicat în ziarul din Cherson la 1860 şi retipărit la 1912 în Buletinul societăţii istorice şi arheologice din Odesa, ca şi o întregire din partea d-lui Frăţiman.

Încă dela 1757, pe cînd un Antim era episcop de Hotin, dar numai pentru Lipovenii atunci emigraţi în raiă, Grecul Daniil făcea visitaţii la Cetatea-Albă. La 1761-72, stînd în Ismail, la Sf. Paraschiva, episcopul de Proilav, Daniil, avea autoritate şi peste Nistru (de la el şi o hirotonisire la Căuşani în 1769), unde sfinţeşte şase biserici. Titlul lui e la 1769 „Mitropolit al Proilavului, al Tomarovei (Renilor), al Hotinului, al tuturor margenilor Dunării şi al Nistrului şi al întregii Ucraine a Hanului», iar la 1772 : „Mitropolit al Proilavului, al Tomarovei, al întregului mal dunărean şi a toată Basarabia şi Ucraina». La 1773 el numai era în viaţă, dar Mitropolia Moldovei încerca — după un act publicat de Melhisedec — încă din 1771 să-i împartă diecesa între Scaunele moldoveneşti.

La 25 April din acest an contele Rumienţov se învoia, *după ce se întrebase şi Mitropolitul* muntean, ca Ismailul, Renii, Chilia, Cetatea-Albă, Benderul să treacă la Huşi, Brăila revenind episcopului de Buzău. Pentru soarta Hotinului ar fi trebuit să se consulte cele spuse de mine în *Istoria Bisericii*, II, pp. 174—5.

Se constată din studiul lui Lebedinţev că episcopul de Huşi a căpătat şi drepturile asupra «Ucrainei Hanului» : o hiroto-

www.dacoromanica.ro

tonisire în această regiune s'a păstrat pentru anul 1775 : la 1786 el permitea unui preot sfinţit pentru Iasinova să treacă în Rusia Nouă, satul fiind distrus de oştile ruseşti.

Dar Scaunul de Proilav nu rămăsese neocupat. Un Ioachim purta titlul, şi pentru Tomarova, Hotin şi Ucraina, la 1776 şi făcea visitaţii canonice până la 1780 : protopopul de Dubăsari era în atîrnarea lui, ca şi cel din Mălăieşti, mai jos. Noul război între Ruşi şi Turci, care era să desfiinţeze «Ucraina Hanului», îi scoase din căderile sale. Ba chiar episcopul rusesc de Ecaterinoslav, Ambrosie Serebrenicov, ajunse administrator al Mitropoliei Moldovei. La 1792 însă un episcop Chiril, care stătea în miserie la Dubăsari se intitula : al Hotinului ; era succesorul lui Neofit şi concurentul lui Amfilohie. La 1788, ştim de aiurea că el se considera ca al Proilavului. Chiril vegetează acolo până la 1796.

Încă de la 1792 Ruşii făcuseră pentru Gavriil Bănulescu un Scaun de Cetatea-Albă şi „malul Nistrului" : Ambrosie voise a reuni şi Benderul, dar ordinul Împărătesei prevedea şi alipirea «oraşelor şi satelor dintre Bug şi Nistru până la Marea Neagră», unde se spune anume că sînt şi Moldoveni. La 23 Ianuar 1792, recomandînd pentru acest loc pe Iov, rudă cu Potemchin şi ştiutor de „moldoveneşte", Ambrosie propune titlul de „Oceacov, Dubăsari, ori cumva altmintrelea», Scaunul fiind supus Ecaterinoslavului (unde, sau în Bogiavlensc, Vladica ar fi residat). Totuşi Gavriil căpătă şi Benderul, până ce, în Ianuar 1792, i se acordă Mitropolia Moldovei, arhiepiscopul de Ecaterinoslav, aflator în Iaşi ca exarh, rămînînd să stea la Golia. Iov rămînea să ieie locul lui Gavriil ori să treacă la Dubăsari cu titlu special.

Sînt şi [illegible] privitoare la colonisarea teritoriului căpătat prin pacea de la Iaşi, acea «Ucrainâ a Hanului», cu dregători şi militari (chiar marinari : căpitanul Emilian Suceveanul) din Moldova (şi un Cananău, un Done, un Saul, un Boian, un Păun, un Opincă, un Cheşcu, un Testabuza), cu Arnăuţi cari serviseră supt Ruşi, cu Armeni din Ismail, Chilia, din Turcia şi chiar din Iaşi. Centrul bisericesc a rămas la Dubăsari, reşedinţa protopopului, unde s'a făcut şi tipografie după tradiţia creată de cunoscuţii clerici Strîlbiţchi. De alminterea satele vechi erau mai toate moldoveneşti : Tiraspolul e pe locul satului nostru Sucleia, ars de Tatari în 1789.

www.dacoromanica.ro

Brailovca, Braşovanovca, Chetrosanovca arată prin numele lor chiar de unde li-au venit cei d'intâiu locuitori.

Se dă şi o folositoare hartă a regiunii.

* * *

Pentru transhumanţă. — În Spania, regiunea transhumanţei turmelor, aşa-zisa mesta (la noi *drumul oilor*), cuprindea *mai ales* «o parte din Andalusia, Mancha, cele două Castilii şi Estramadura» (numele înseamnă *strămătură*, cuvîntul e la noi în legătură cu lâna). «Capitale»: Soria, Cuença, Figuerra, Segovia. V. Custine, *L'Espagne sous Ferdinand VII*, Bruxelles 1844, p. 12.

* * *

O mărturie veche. — *Dahi* (Dacii) sînt pomeniţi alături de Geţi, Mesi, Iliri şi Dalmaţi, în *Itinerarium Alexandri ad Constantium Augustum Constantini M. filium* (ed. Angelo Mai, Milan 1817), ca învinşi de Alexandru. Se cunoaşte expediţia acestuia contra Geţilor.

Autorul scrisese încă şi un *Itinerarium Traiani*. Cf. încă *Bibliothèque Universelle*, Maiu 1818, pp. 210-1.

* * *

I. Lupaş, *Istoria bisericească a Romînilor ardeleni*, Sibiiu 1918.

Expunere clară, cu multe calităţi literare. Izvoarele se arată în notă. Ţinta autorului a fost, mai ales, să dea un bun manual pentru şcoli şi o carte de orientare pentru preoţi.

Interesantă admiterea şi de istoricul ungur Iosif Farkas ac aracterului oriental pe care l-a avut la începuturile sale creştinismul unguresc (p. 12). Se insistă asupra mănăstirii de la Morisena (Murăşana) (p. 13), ale cării resturi s'au găsit la Cenadul Nemţesc în 1868. Se amintesc fundaţiile ortodoxe de la Veszprém şi Vişegrad. Se notează şi obiceiurile deosebite, în căsătoria preoţilor şi porturi, ce s'au păstrat în Ungaria până la năvălirea Tatarilor (p. 15). Păr. Lupaş nu renunţă la vechea Mitropolie din Alba-Iulia.

* * *

Virgil I. Bărbat, *Imperialismul american — doctrina lui Monroe* —, Bucureşti 1920.

D. Virgil I. Bărbat a călătorit în America la 1912 şi, afară de aceasta, a cetit un număr de cărţi privitoare la Statele Unite.

www.dacoromanica.ro

Lucrarea sa, destul de bine scrisă, cuprinde, pe lîngă multe extrase, şi observaţii personale. Ea va fi fără îndoială de folos publicului, şi chiar istoricilor.

Tendinţa e hotărît germanofilă: cărţile lui Münsterberg, profesoru scos de la catedra lui americană pentru declaraţii în favoar. Germaniei sale, sînt cercetate cu sîrguinţă şi călduros aprobate. Anglia-şi are şi ea partea din criticile acestui, scriitor aşa de credincios simpatiilor sale d'innaintea războiului (pp. 67-9). Se află deci şi argumentaţia lui Kjellén Suedesul şi acusaţiile pentru „siluirea" Greciei. Părţile pur istorice îndeamnă prea lesne critica.

* * *

Roberto Almagià, *La Geografia* („Guide Ics"), Roma 1919.

În partea I-iu se dau generalităţi cu privire la progresul studiilor geografice (se relevează că Ritter a dat mai mult loc istoriei decît naturii, cum era în tradiţia lui Humboldt; Peschel revine la natură ca element primordial, de basă; geologia ajută apoi direcţia aceasta la victorie; antropogeografia lui Ratzel încearcă împăcarea). Capitolul următor arată începuturile geografiei la Italieni în secolul al XIX lea, cu Adriano Balbi în frunte, apoi se înşiră societăţile şi institutele geografice, călătoriile şi explorăţiile (mai ales în Africa) Se fixează locul noilor reprezintanţi ai ştiinţei în Italia, G. Dalla Vedova şi Marinelli. Urmează revistele, congresele, lucrările de deosebite categorii. Foarte preţioasă e bogata bibliografie metodică (pp. 69 109).

Cărticica nu costă mai mult ca 3 lire şi jumătate.

* * *

Volumul al IV-lea din Fotinò. — Într'o rarisimă carte, *Bazu teoretic şi practic al Muzicii bisericeşti sau gramatica melodică*, de Anton Pann (Bucureşti 1845), la paginile XXV-VI, se vorbeşte de istor cul Dionisie Fotinò.

El e dascălul lui Anton Pann: „Acum vine rîndul a vorbi şi de cei ce i-am apucat cu viaţă, şi mai întăiu de bunul mieu dascăl, Serdarul Dionisie Fotinò, care era din oraşul Peloponesului, Palea-Patra şi venise de se statornicise la Bucureşti, unde a scris Istoria Ţerii-Româneşti în trei tomuri, a versificat pe Erotocrit, a făcut şi alte versuri originale, care îl vădesc că a fost un bun istoric, poet şi ritor". Pe urmă se arată meritele

www.dacoromanica.ro

pentru musică ale acestui elev al lui Iacov protopsaltul şi lui Petru Vizantie, «elegantul său stil» plin de expresie, frumuseţa „anastasimelor" lui, valoarea altor producţii, „de a cărora floare plăcută se bucură astăzi şi Romînul, văzîndu-le în limba sa».

O notă însemnă despre Fotinò că „la tambur şi cheman (?) avea desăvîrşită iscusinţă : cunoştea însă şi fortopianul *(sic)*", iar în cea precedentă, la menţiunea operei lui istorice, se spune : „*Tomul al patrulea a rămas în manuscris la nepoţii săi, Ilie şi Eftimie Fotinò*».

Se ştie că Ilie a scris, evident după aceste note, poate redactate definitiv, Istoria revoluţiei de la 1821.

* * *

Ni se scrie : «Pe moşia statului „Vatra mănăstirii Govora" se găseşte o fundaţie cu zid foarte vechiu, care cu siguranţă e de biserică, găsindu-se împrejur prin pămînt osăminte omeneşti. Zidul e făcut din piatră rotundă, de mărimea unui pumn până la mărimea unui cap omenesc, şi cu var. Are adîncimea de un metru şi grosimea tot de un metru. Întreaga fundaţie, ca perimetru, e destul de mare, ceia ce arată că biserica a fost destul de mare şi făcută de oameni cu multă dare de mînă. Se găsesc cîteva cărămizi în formă pătrată, ceia ce invederează că această cărămidă probabil a servit ca pardoseală. Inscripţiuni nu se găsesc, dar oamenii bătrîni păstrează tradiţia că această clădire a fost o «biserică tătărească» şi că prin prejur ar fi fost în vremuri foarte vechi un oraş tătăresc, întru cît se mai găsesc prin pămînt şi alte fundaţii. Localitatea aceasta e situată chiar lîngă şoseaua judeţeană Ocna-Horez, la o distanţă ca de 19 km. de Rîmnic spre Apus şi la 5 km. de mănăstirea Govora, unde a fost tipografie pe timpul Voevodului Matei Basarab. Pe întreaga suprafaţă unde se zice că ar fi existat acel oraş tătăresc s'au dat acum, în primăvara acestui an, locuri pentru case locuitorilor unui sat din această comună, căci li se surpaseră casele din causa alunecării de teren. Şi, cum ei, acum, îşi construiesc locuinţe pe porţiunile lor şi fac săpături, se găsesc resturi de ziduri şi multe osăminte omeneşti.

Eu li-am atras atenţia că, dacă vor găsi prin pămînt pietre cu inscripţii, cruci, etc., să nu le strice, ci să le păstreze.

Dimitrie D. Popescu.
(Buneşti, pl. Govora, Vîlcea.)

* * *

www.dacoromanica.ro

Căutînd mai de aproape odoarele de la Pantelimon am găsit, pe lîngă potirul cunoscut (v. Iorga, *Inscripţii*, I, p. 72, no. 3) o cadelniţă de argint, a cării parte de jos, frumos lucrată cu flori şi delicat aurită, are această inscripţie, corespunzînd aceleia a potirului: «Acestă cadelniţa l-aŭ fecutŭ Doamna Maria Domna preluminatului Domnu Io Grigorie Voevoda, A. D. 1673», Pe o icoană din dreapta catapitesmei, odată frumoasă: „1824, Fevraie 12, s'au merimetisit al doilia".

La mănăstirea Cernica, depositul de oase — practică medievală, care ar trebui neapărat părăsită —, are pe uşa din dreapta, care desparte cele două odăi (pe acolo era deci vechea intrare), această inscripţie:

„Această trapeză, dinpreună cu chiliile, după cum să vede, s'aŭ făcut cu toată cheltuiala sfinţ. păr. Hogla Procopie, monah, în zilele Domnului nostru Ioan Alexandru Costandin Moruz Voevod şi a preasfinţ. păr. Mitropolitului chirio chir Dosithei, prin osîrdia sfnţ. păr. stareţului Gheorghie arhimandrit, dinpreună ostenitor fiind şi păr. Timothei ierom., pentru a Sfinţii Sale, a tot neamul Sfţ. [Sale] veĉnica pomen. 1795, Sept. 1."

În biserica de la poartă două icoane foarte frumoase din mijloc sînt de un «Grigorie Frujinescul», 1800, care s'a iscălit pe una.

Cea din dreapta din acelaşi loc, în biserica din ostrov, se arată a fi făcută cu cheltuiala cunoscutului călugăr Nicodim Greceanu.

Pe o foaie manuscriptă, adausă la un *Chiriacodromion*, şi tratînd despre cele «patru chipuri» de interpretare a Scripturii: «istoricesc», «analoghicesc», «alligoricesc», «tropologhicesc», se spune la urmă: «Acestŭ adaosu dinŭ tălculŭ Evanghelii alŭ lui Theofilactŭ iaste alŭ lui Euthimie Zigadinos. Romanò arhim. ot Mitr." E viitorul episcop de Buzău (şi profesor la Neamţ) Dionisie Romanò, Ardelean.

Foaia a fost depusă la Academia Romînă.

* * *

La 1817, în Viena (tipografia Ioan Schnürer), tipăria Chiriac Ioan Elaion (Ἐλαιῶν) o traducere a piesei germane *Cleomene* de August Lafontaine, dedicînd-o lui Vodă Carageà (τῷ ὑψηλοτάτῳ καὶ θεοφρουρήτῳ αὐθέντῃ καὶ ἡγέμοῦνι *(sic)* πάσης Οὐγγροβλαχίας, κυρίῳ κυρίῳ Ἰωάννῃ Γεωργίου Καρατζᾷ).

www.dacoromanica.ro

Lista de prenumeranți are nume care merită să fie însemnate. La *Viena:* Antim Gazi gramaticul, *„prea-învățatul domn Mihail Boiagi"*, cunoscutul scriitor aromîn. Apoi alți Aromîni, ca frații Postolaka, Atanasie Gazela, Atanasie Doda din Moscopole, Anastase Cordellas, Andrei Țicu, Anton Gh. și Gh. Mihail Ziappos, Vasile și Gh. Mantzoranis, Vas. Paravia, Brut Tzeteri, Gh. Dumas, Gh. Samara, D. Const. Fițu (Φίτζου), Dim. Massos, Dim. Pasiota, Dim. Tziatiri, I. D. Tzantzali, I. Maricas (Μαρήκας), I. Pandrav (Πάντραβος), I. și N. Prassa, Chiriac Vardakas, Chiriac Faranga, C. Gh. Spirto, Const. Țegu, Marcu Gh. Kartza, Mih. Deffa, Mih. D. Chiopea, Naum Costa Dotziu, Nic. Ath. Raca ὁ κ. Βλατζίου, Nic. Nunia (Νόυνια), Sterie Βατρῖνος din Castoria.

Ca persoane cunoscute: scriitorul Dim. Filipidi, scriitorul Zisu Dauti din Tyrnavon în Tesalia, doctorul Teodosie Gheorgh ade «Dacul» (și Toma Constantin din București), Constantin Balș (Βάλσας), Manicati Safrano («Safrani») (din Ardeal), «fii și nepoți», Nicolae Rasti Păharnic.

La Constantinopol: Anastase Teodor Socol (Σοκώλης) din Ianina, Gheorghe Pleșu (Πλέσιου), tot de acolo, Serdarul Gh. Fotinò, Dim. Nic. Ghițu (Γκίτζος) din Metovo, Dim. Stamu de acolo, Dim. și Sterie Nițu Stamu din același loc, Teodor Duma din Ianina, I. Gh. Sinu (Σίνου) din Ianina, Luca Const. Puliu (Πούλιου), Derve (Δέρβες) din Ianina, Sterie Chiriac Zica din Meţovo, Sterie Poțu (Πότζος), din același loc.

* * *

În ultimul volum apărut din *Weltgeschichte* a lui Helmolt (ed. a 2-a), Karl Georg Brandis vorbește și despre Iliri, pomenind și lu tele lor cu Filip al II-lea al Macedoniei (regii Bardylis și Kleitos) și despre Traci. Zeul particular al lor, Gebeleizis, e numit la alte triburi Sbelthiurdus (p. 36). Dionysos e, nu numai zeul viei, ci și al oricării roade a pămîntului (Semele, mama lui, e zeița acestuia). Artemis era la dînșii zeița Bendis (p. 37): i se aduceau jertfe înfășurate în paie (ca paparudele, aflătoare în tot Balcanul, a căror origine trebuie căutată aici). Autorul insistă asupra îndelungatei ocupații perse (de la Darîu la războaiele unde Perșii fură susținuți de Traci contra Atenienilor). Frigienii locuiau în munții apuseni (de

www.dacoromanica.ro

unde «grădinile lui Midas», p. 40). Fără dovezi, şi contra multora din predecesorii săi, contra probabilităţilor etnice, d. Brandis vede în Macedoneni, înlocuitori Eordeilor, Pierilor, Edonilor, Bottieilor, «un popor de aproape înrudit cu Greci», veniţi «din Tesalia nord-vestică» (?) (p. 40) (primul rege apare la 700 înn. de H.). Că dinastia a putut fi *adoptată* de Greci pentru a fi primită la jocurile olimpice e, firește, altceva. Năvălirea Galaţilor (Celţi), mai ales Scordisci, după dărîmarea Imperiului lui Alexandru, e expusă pe paginile 81 şi urm. Abia la 213 încetează hegemonia regilor din Tylis la Sudul Balcanului; regele Kavaros e ultimul.

Se vorbeşte şi de regele scit Atias, la Dunărea-de-jos.

În acelaşi volum, von Scala admite, după Marquardt, cu «Antichităţile turceşti» ale lui, adesea de o căutată originalitate, că în epoca lui Iustinian Bulgarii «interiori» locuiau «în Moldova şi Basarabia» (p. 133).

* * *

D. dr. Ioan Ferenţ publică în Revista *Cultura creştină* din Blaj (IX) un întins studiu, de o construcţie solidă, de un stil foarte precis şi de o informaţie destul de bună, despre Cavalerii Teutoni în Ţara Bîrsei şi în Muntenia, ca un capitol dintr'o *Istorie a catolicismului în Moldova.*

Tînărul autor crede că-i e îngăduit — şi mulţămim şi foii blăjene — să ironiseze cele cîteva pagini pe care le-am dat, în treacăt despre acelaşi subiect („şoarecele 'n traistă" i s'o fi părînd aşa de periculos şi latinitatea medievală socoate a se găsi în dicţionarul lui Quicherat?). Ni va permite să nu credem că un Kreuzburg teuton ar da, prin forma *Cruceburg,* cetatea Crăciunei şi că numele de cetatea Neamţului, luat după rîul Neamţului, evident (judeţul e şi el numit după rîu; v. Tutova, Covurluiu, Suceava) ar aminti pe Teutoni, cari în judecata poporului puteau fi „Cruciaţi", Crîjaci, iar nu Nemţi, şi mai ales *un* Neamţ pentru toţi ceilalţi. Că la Cîmpulung este un «cloaşter» trimete evident la un castel teutonic; altfel de unde acest nume? Un atac teutonic în Cumania pe toate pasurile de-odată ar fi de o strategie specială, şi nu înţelegem valoarea militară a unui *burg* la Podul-Dîmboviţei, oricît i s'ar zice Cetatea Neamţului (şi *tocmai* de-aceia), pe cînd valoarea militară a Cîmpulungului,

www.dacoromanica.ro

dominînd trecerea din muncele spre şes, au recunoscut o Domnii *munteni* trecînd de la Argeş la Tîrgovişte. N'a zis nimeni că la Cîmpulung cloaşterul nu era în burgul însuşi". Actele ardelene puteau fi cetite după *Urkundenbuch*, nu după Hurmuzaki. Şi în *Mitteilungen* din Innsbruck era cu privire la autenticitatea actelor privitoare la Teutoni un întreg articol care nu se putea trece cu vederea.

Chiar pe urmele d-lui R. Rosetti, d-lui doctor Ferenţ, şi a doua zi după războiul mondial i s'ar fi putut trece o atitudine mai puţin marţială. N. I.

* * *

Progresele «Valahilor» lui Ioniţă sînt notate şi în adausul la «Oracolele» Împăratului Leon Filosoful (v. Legrand şi Gidel, în *Annuaire de l'Association des études grecques* pe 1874, p. 155). Vlahii apar după Unguri, Zihi (din Caucas), Alani şi înnaintea Cumanilor:

Οἶον Οὔγγρους τε καὶ Ζήχους,
Ἀλανούς, Βλάχους, Κουμάνους.

Alanii sînt, foarte probabil, cu toată menţiunea Zichilor, tot «Valahi» (v. p. 173).

E vorba mai departe de o «Cumanie Mică» (Μικρὰ Κουμανία; p. 170), şi anume prin Asia (dar acolo, pe la Sebastia, apare şi o «Dacie»; *ibid*). Se vorbeşte, în continuare, de restaurarea Grecilor supt Mihail Paleologul.

* * *

În privinţa tratării la care au fost supuse mormintele domneşti odinioară, cetim în broşura *Urmarea procesului d. Comite N. de Rosseti cu egumenul mănăstirii Mărgineni şi comunitatea sa* (1862): „Dovadă, pe lîngă altele, însăşi mănăstirea Radu-Vodă din Capitală, unde s'a constatat de autoritate că, de vre-o trei ani, administraţia mănăstirii au împrăştiat mormîntul fundatorului Alexandru (Basarab) Voevod, d. 1568 (de fapt Alexandru Mircea, mort la 1577), din năuntru din biserică, pentru ca să clădească în locu-i o sobă pentru încălzitul egumenului" (p. 24).

Colonelul Papazoglu se lăuda într'un loc că a oprit — pomenind şi planul sobei — dărîmarea mormîntului lui Alexandru şi al nepotului său de fiu, Radu Mihnea.

* * *

www.dacoromanica.ro

În *Buletinul societății numismatice romîne* (ianuar-iunie 1920) d. C. Moisil menționează moneda de «5 sutimi» a lui Cuza-Vodă, nepusă în circulație (Barbu Știrbei o făcuse însă cu moneda lui de bilon) și reproduce «biletul de bancă» de 100 de lei (piastri) al «Băncii Moldovei», cu data de 1-iu Septembre 1856. Actele privitoare la această hîrtie-monedă le-am publicat în Documentele lui Știrbei-Vodă.

Tot acolo menționea placheteĭ cu *Theatrum vlachicum Bucharestini, fratribus Provanis,* în legătură cu teatrul de la Cișmeaua Roșie al Domniței Ralù Carageà. Nu desluşim rostul acestor «frați Provani».

* * *

În «Nuvelele Morale» ale lui Francisco Soave, II (ed. Bruxelles 1836) — am exemplarul care poartă însemnarea de proprietate, a lui «Demeter D. Gredinar în Braila» — se povestesc, de L. Bramieri, aventurile văduvei Țareviciului Alexe, o princesă de Wolfenbüttel. Ea se mărită cu un Moldaski, așezat la Nouvelle-Orléans, în America-de-Nord, și care «călătorise în Rusia». Nu era acest Moldavschi un Moldovean?

De altfel princesa Sofia, cea adevărată, murise de fapt în Rusia. Aceia de care vorbește Bramieri va fi fost o aventurieră care-i luase numele.

* * *

Cetim pe Στοιχεία τῆς ἀριθμετικῆς καὶ ἀλγέβρας, traduse din limba germană (Iena, 1800; în posesia mea): Τῷ φιλοπόνῳ Ἰωάννῃ χάριν τῆς περὶ τὰ μαθήματα αὐτοῦ ἐπιδόσεως δῶρον ἀντιδίδοται, 1810, Ἰουλίου 7. Ἐν Βουκουρεστίοις, κατὰ τὸ Λύκειον: Ὁ Οὐγγροβλαχίας Ἰγνάτιος (?) (= sîrguinciosului Iôan se dă acest dar ca răsplată pentru aplicarea lui la științe, 1810, Iulie 7. București, la Liceu: al Ungrovlahiei Ignatie).

* * *

În Φοίνιξ, ἤτοι διάλογοι καὶ ἐπιστολαί, a lui Neofit Duca (Viena 1815), prefață, dedicată lui Sergiu Mystakis, pomenește astfel școala din Mețovo: ἤδη γὰρ Γυμνάσιον συνιστάντες οἱ φιλόμουσοι Μεσιβῖται, αὐτόχθονας διδασκάλους ἐν αὐτῷ ἐπιστῆσαι φιλοτιμότερον ἔχουσι, („și, așezînd un gimnasiu, iubitorii de carte Mețoviți, găsesc că e mai onorabil a așeza în el dascăli de acolo").

* * *

www.dacoromanica.ro

Una din cele d'intăiu Istorii ale Romanilor e cea intitulată *Biografiile barbaților ilustrii din istoria romană pentru clas. II* (sic) *primară*, a lui Zaharia Columb, «profesor la scoalele academice", apărută la 1852, în Iași.

Exemplarul meu are această dedicație: „d. ministru Cultului și a Instrucției Publice, d-sale Spatariul Grigorie Cuza, spre semn de respect și de recunoștință din partea autorului".

*

Pe un *Robinson Crusoe* tradus de Serdarul Vasile Drăghici se cetește: «cĭasta carti esti prezantarisătă gĭosului iscălit di dum': *Lascar Catargiu*, Luni, Mai 29, 839. – 839, Luni 26, Ro^{m} *(sic)*, C. Ru...» (neînțeles).

Lascăr Catargiu s'a născut în Novembre 1823; cartea de față a fost dată prietenului cînd viitorul om de Stat avea doar 16 ani. Pe dos un «această» de început pare a fi a lui.

Înlăuntru, supt ilustrațiile de la pp. 5 și 133 cetim: Ion Sturdza (tot așa la p. 11 și aiurea).

* * *

Din articolul despre poetul Alexandru Suțu (în aceiași culegere, același an; v. pp. 419-20) se vede că fiul dragomanului Nicolachi Suțu, Gheorghe, a publicat drame la Veneția în 1805 și că la 1842 s'au tipărit la Atena versurile fiilor lui Alexandru-Vodă Suțu (1821): Nicolae, Gheorghe și Dumitru: Gheorghe traduce pe „Wilhelm Tell», Dimitrie pe «Numa Pompiliu» al lui Florian. Vărul lor, Dimitrie Suțu, a căzut, luptînd, la Drăgășani. Era fratele poetului.

* * *

În *Satul meu (un sat din Ardeal)*, d. I. Georgescu, secretarul literar al Asociației, dă o foarte frumoasă descriere a locului său de naștere, Săcădatea din fața Avrigului.

Credem însă că dealul Chirmogul (p. 6) e Chirnogul, și de sigur n'are a face cu un călugăr «chir *(sic)* Moga». Amănuntele folositoare sînt la tot pasul. Astiel «cununa sau crucea de grîu, frumos împletită din spice, numită și buzdugan», de la clăci (p. 18). Se dau și poesii populare (p. 18 și urm.).

* * *

În *Viața Agricolă*, d. Anton Oprescu tipărește interesante documente economice. În special cele extrase din tabelele vămilor (unde se păstrează?).

* * *

www.dacoromanica.ro

Pe *Cazaniile* din Rîmnic, 1792, în Vadul-lui-Isac (Basarabia): «Să se ştie ačastă sfântă Cazanie, tâlcul Sfintii Evanghelie, amŭ cumpărat-o noi, totŭ satulŭ Vadulŭ-Isacŭ, şi amŭ dat-o la sfânta biserecă înŭ satulŭ nostru Vadulŭ-Isacŭ, onde să prăznuieşte erarhulŭ Neculaiŭ, să fie în veci amin, iară cene o fura-u saŭ o înstrăina-u de la sfânta bisărică nostu *(sic)* Vadulŭ, se fie afurisitŭ de Dumnulŭ Hsŭ şi de Maica Precistă şi de toţi sfinţi, aminŭ. Eŭ Ionŭ Erănulŭ, eŭ Vasilache Păvălache, Dumitru Căzacŭ».

* * *

Între legăturile franco-romîne semnalăm şi curiosul roman *Le comte de Walneg*, pe care-l tipăria în Paris, la 1802, un Nicolas Prédesco (Predescu). Autorul arată a cunoaşte viaţa de lux şi de distracţii, de oraşe balneare, de jocuri şi de danţuri.

Stilul e vag şi bombastic; comparaţiile nu se ţin. Amintiri de lecturi încurcă şi ele o desvoltare foarte înceată.

Ca probă, zuavii sînt calificaţi de «ces demi-dieux de la guerre».

Ca limbă, în loc de «loyauté de mes paroles» e «légitimité de mes paroles».

La urmă, după ce moare actriţa lui, o «dame aux camélias», moare şi contele nemţesc al Romînului nostru.

* * *

Nu s'a întrebuinţat de nimeni la noi până acuma tesa latină a d-lui Arthur Malotet, apărută la Paris (Leroux), în 1898, *De Ammiani Marcellini digressionibus quae ad exteras gentes pertineant.* Autorul arată că scriitorul militar din veacul al IV-lea a copiat pentru ştirile despre barbari pe Herodot şi Strabon, pe Ptolomeu, ba chiar pe Pliniu, pe Solin, pe Tacit şi Cesar, pe Mela, pe Flor, pe Rufus Festus, etc., afară de Timagenę şi alţi autori pierduţi. În celebra descripţie a Hunilor el se reproduce, ici şi colo, pe sine vorbind de Saracini.

* * *

În n-l de Maiu 1920 al *Cronicei Numismatice*, d. Const. Moisil descrie o monedă a lui „Basarab-Vodă" şi, atribuind altele lui Radu „Prasnaglava" şi lui Vladislav al II-lea, crede că acea din nou descrisă e a trecătorului Basarab al II-lea d'innaintea lui Vladislav al II-lea (1450)

* * *

www.dacoromanica.ro

Între scrijălăturile de pe zidurile exterioare ale bisericii Sucevița, la stînga intrării, cetim aceste rînduri privitoare la isprăvile supt steag polon ale Turculeților, vestiți căpitani moldoveni:

„Eu, Gligoraș, am scris, cându am șezut cu stagul lui Turculeț celui mic, aici, la aceasta sfătă mănăstire; să să știe; leat 7200."

Apoi:

„Ioniță, frate copilu în casă; 7192 Dech. 30."

* * *

Între vechii cumpărători de reviste franceze la noi e și o rudă a poetului Dăscălescu de la Focșani, «George Daskelesko», care iscălește pe o colecție din *Revue de Paris* de la 1831.

* * *

În *Cele Trei Crișuri*, părintele Ciuhandu face comparații de limbă interesante între cîteva Liturghiere ale lui Dosofteiu, din 1679, și unele bihorene, în manuscript. Ipotesa că pentru cuvinte ca *feredeu* Dosoftei poate fi socotit că a întrebuințat textul bihorean nu se susține: și în Moldova se întrebuința cuvîntul.

* * *

În revista «Dunărea», d. Pavel I. Papadopol deosebește în căutarea folklorului nostru curentul «etico-religios» al lui Anton Pann și cel «național», care începe cu C. Negruzzi, nu cu Alecu Russo și Alecsandri. În ivirea acestui curent vede o influență germană, adusă prin M. Kogălniceanu.

* * *

În «Revista societății istorico-arheologice bisericești din Chișinău», XII, se dă seria Mitropoliților și episcopilor basarabeni, cu arătarea izvoarelor.

* * *

În *Deutsche Tagespost* de la Sibiiu, n-l din 9 Iulie, știri despre trecutul coloniștilor germani din părțile Sătmarului.

* * *

www.dacoromanica.ro

O scrisoare a lui Pumnul către către N. Ionescu (1865) o publică d. C. Bacalbaşa în *Adevărul* de la 3 Octombre.

E vorba de fondul religionar, de Schitul-Mare şi de ideile lui Pumnul asupra presentei barbarilor la Dunăre.

Şi alte documente din aceiaşi colecţie s'au dat în foiletonul acelui ziar.

* * *

Academia Romînă publică discursul de intrare al păr. I. Lupaş despre I. Moldovan şi N. Popea. E. plin de ştiri nouă, de mare folos pentru cunoaşterea generaţiei din, Ardeal ce s'a ridicat, în cadrele ambelor Biserici, după 1848.

* * *

Dd. Sextil Puşcariu şi Eugen Herzog publică în a doua ediţie partea I-iu dintr'un *Manual de limbă romînă*, în nemţeşte pentru străini.

* * *

Pe vol. III din *L'école des moeurs, réflexions morales et historiques*, a abatelui Blanchard (Paris 1801), o mînă aproape contemporană a iscălit: „dintru ale smeritului Vlasie protosinghelŭ episcop[iei] Argeş".

Scrisoarea samănă cu a episcopului Iosif, un ales cărturar.

Părintele protosinghel Vlasie trebuie adaus deci la cărturarii noştri cari înnainte de 1821 cetiau cărţi bune francese.

* * *

Pe o „Geografie scolară" greacă după Adam Christian Gaspar (l. Viena 1808): ἐκ τῶν τοῦ Κωνσταντίνου Πουτκουλέσκου, 1812, Νοεμ. 4 («Din ale lui Constantin Butculescu, 1812, Novembre 4»).

* * *

Pe un Aulu-Geliu tradus în limba francesă la 1803, iscălitura: Gh. Balta.

www.dacoromanica.ro

PREȚUL : 7 LEI

www.dacoromanica.ro